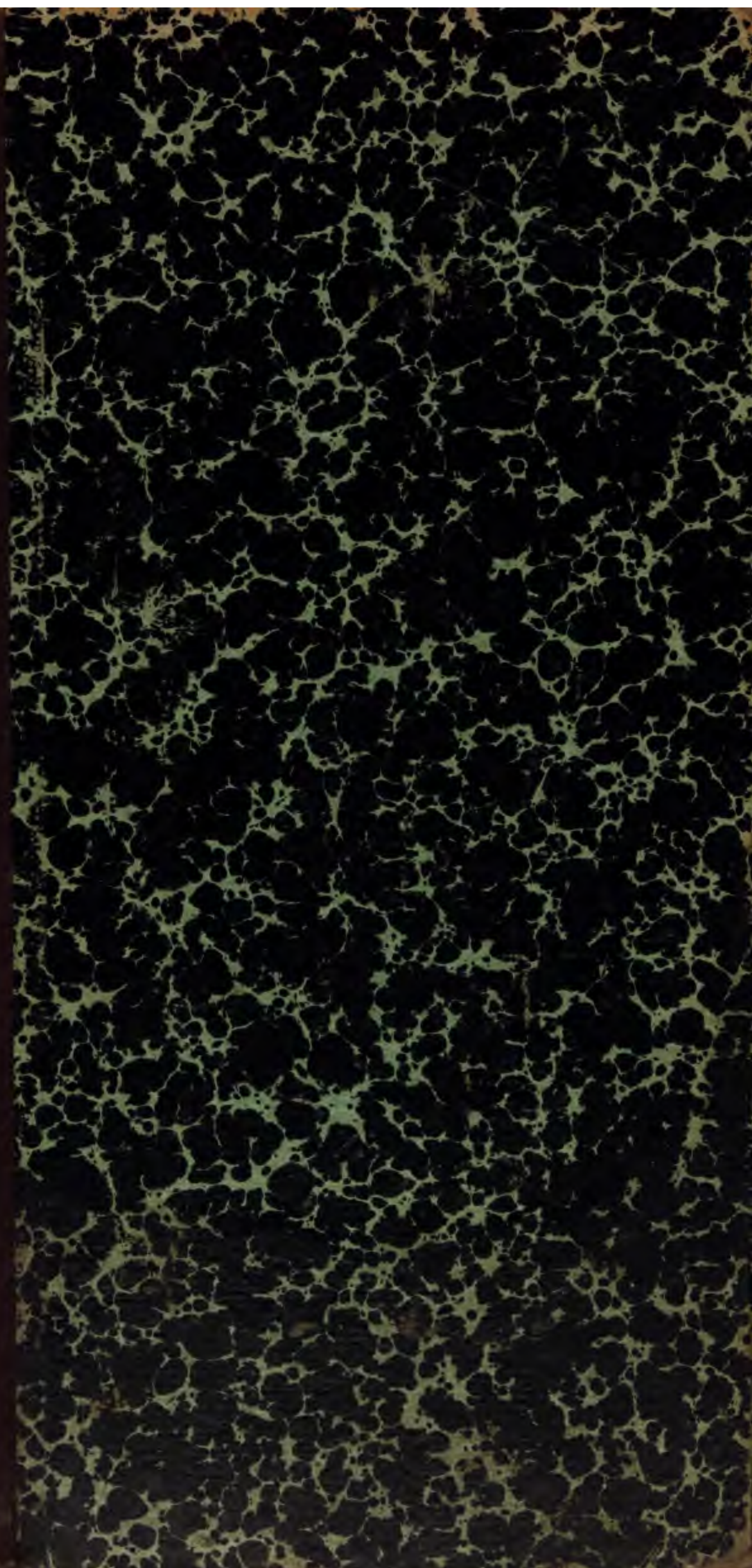

LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

HANDLEIDING

BIJ DE BEOEFENING

DER

SOENDANEESCHE TAAL,

DOOR

S. COOLSMA,

ZENDELING DER NEDERL. ZENDINGS-VEREENIGING.

BATAVIA,
H. M. VAN DORP & Co.

1873.

II. DE KLEMTOON.

§ 3. De Soendaneezen spreken hun taal duidelijk uit en laten elke lettergreep behoorlijk tot haar recht komen. Zelfs van een meerlettergrepig woord, waarin meerdere *pamĕpĕts* voorkomen, die ligt aanleiding tot een onduidelijke uitspraak kunnen geven, wordt elke lettergreep afzonderlijk gehoord. Over het algemeen spreekt men langzaam, en daaraan zal het wel voornamelijk moeten worden toegeschreven, dat men anders eenlettergrepige woorden gaarne tweelettergrepig maakt.

De *voorlaatste lettergreep* van een woord krijgt steeds een bijzonderen nadruk, doch bij woorden waarvan de klinkers korte *pamĕpĕts* zijn, z. a. *bĕnĕr*, *lĕrĕs*, *kalĕrĕsan*, enz., wordt de klemtoon minder sterk gehoord dan bij woorden van welke de voorlaatste lettergreep een *a*, *i*, *oe*, *o* of *eu* heeft. Alleen drielettergrepige woorden, van welke de beide eerste lettergrepen *pamĕpĕts* hebben, zoo als *pĕlĕkik*, *bĕlĕwoek* en *gĕdĕbong* krijgen den klemtoon op de laatste lettergreep. Behalve dezen algemeenen klemtoon wordt ook nog in een zin nadruk gelegd op de voorlaatste lettergreep van dien zin, die tevens doorgaans min of meer gerekt wordt uitgesproken.

III. LEMES EN KASAR,

OF

HOOGE EN LAGE WOORDEN.

§ 4. Het Soendaneesch kent geen verschil tusschen Krâmâ en Ngoko, zoo als dat in het Jav. bestaat, zoodat men zou kunnen spreken van *taalsoorten*. Men heeft alleen hooge en lage woorden, of gelijk het volk het zelf noemt, *lĕmĕs* (fijne) en *kasar* (grove) woorden, welker gebruik afhangt van den rang desgenen die spreekt en van den rang desgenen tot en van wien men spreekt. De hooge woorden worden gebezigd door den mindere, als hij tot of van den meerdere spreekt, en daarnaar heeten ze ook wel *basa ka menak;* terwijl de meerdere, tegen den mindere van dezen sprekende, lage woorden bezigt, die daarom ook wel *basa ka koering* genoemd worden; maar de meerdere van zich zelven sprekende, bezigt ook niet zelden een hoog woord, om welke reden men de

hooge woorden ook onder het volk noemt de *basa djoeragan*, (de taal der heeren). De in gebruik zijnde hooge woorden zijn grootendeels uit het Jav. overgenomen, zonder daarom evenwel met deze altijd gelijkluidend van beteekenis te zijn. Niet weinige zijn echter van echt Soendaneeschen oorsprong.

§ 5. Aangaande de vorming van hooge woorden valt op te merken, dat dit niet gelijk in het Jav. volgens vaste regels plaats heeft gehad. Wel kan men zeggen, dat uit het streven om aan sommige woorden door verzachting van de klinkers of verfijning van den uitgang *lĕmĕs*-woorden te vormen, het ontstaan van vele dier woorden kan verklaard worden (bijv. van *sapĕrti*, gelijk, *sapĕrtos;* van *oepama*, indien, *oepami;* van *sĕmoe*, schijnen, het voorkomen hebben van, *sĕmi;* van *tampa*, ontvangen, *tampi;* van *saniskara*, alle, *saniskantĕn;* van *parilbasa*, spreekwoord, *paripaos;* van *pĕrkara*, zaak, *pĕrkawis;* van *ngadji*, lezen, *ngaos;* van *koedoe*, moeten, *kĕdah;* van *waloeja*, welvarend, *wiloedjĕng*); maar bij verre weg de meeste *ĕmĕs*-woorden bestaat geen de minste gelijkenis met het daaraan beantwoordende *kasar*-woord. Zoo heeft men b.v. *leungeun*, k., *panangan* l., hand; *panon* k., *sotja* l., oog; *tjeuli* k., *tjĕpil* l., oor; *iroeng* k., *pangamboeng* l., neus; *hoentoe* k., *waos* l., tand; *biwir* k., *lambe* en *lambĕj* l., lip; *badan* k., *salira* l., lichaam; *soekoe* k., *dampal* l., voet; *beuteung* k., *lamboet* en *padaharan* l., buik; *dijoek* k., *tjalik* en *linggih* l., zitten; *noelis* k., *njĕrat* l., schrijven; *nginoem* k., *ngaleueut* l., drinken; *hees* k., *sare* en *koelem* l., slapen; *hoedang* k., *tanghi* l., opstaan; *indit* k., *angkat* l., vertrekken; *ngomong* en *lemek* k., *njaoer*, *ngalahir*, *nimbalan* en *ngandika* l., spreken; *eureun* k., *liren* l., rusten; *batoek* k., *gohgoj* l., hoesten; *njijeun* k., *ngadamĕl* l., maken; *baraja* k., *pangampih* l., familie; *awewe* k., *istri* l., vrouw, vrouwelijk; *pamadjikan* k., *geureuha* l., vrouw (van een man); *lalaki* k., *pamĕgĕt* l., man, mannelijk; *salaki* k., *tjaroge* l., man (van een vrouw); *boedak* k., *moerangkalih* l., kind; *kakang* k., *lantjeuk* l., oudere broeder (zuster); *ngaran* k., *djĕnĕngan* en *kakasih* l., naam; *beungeut* k., *pameunteu* l., gelaat; *seuri* k., *kahatoeran* l., lachen; *bageja* k., *katoeran* l., welkom! *ngondang* k., *ngaloeloengsoer* l., noodigen; *njarekan* k., *njaoeran* en *njeuseul* l., iemand de les lezen; *peuting* k., *wĕngi* l., nacht; *beurang* k., *sijang* l., dag; *beunang* k., *kenging* l., kunnen, het kan; *daek* k., *kĕrsa* l., willen; *nitah* k., *miwarang* l., zenden; *sisir* k., *pameres* l., haarkam; *badjoe* k., *raksoekan* l., baadje; *tjalana* k., *saroeng-tjagak* l.,

broek; *iteuk* k., *tětěkan* l., wandelstok; *doedoekoej* k., *toedoeng* l., hoofddeksel; *kěris* k., *doehoeng* l., kris; *anggeus* k., *parantas* l., gedaan, afgeloopen; *manggih* k., *měndak* en *njondong* l., vinden; enz.

§ 6. Uit de opgegeven voorbeelden in de vorige § blijkt, dat voor de vorming van *lěměs*-woorden geen vaste regels bestaan, en kan men in 't algemeen zeggen, dat vele derzelve uit het Jav. zijn overgenomen, in het bizonder geldt dat van de meeste dier woorden die uit verfijning òf der klinkers òf van den uitgang zijn ontstaan. Tevens blijkt daaruit, dat die hooge woorden zich uitstrekken over al wat een meerdere betreft of waarmede hij in aanraking kan komen, en bestaat voor een zeker voorwerp of van een zekere zaak geen *lěměs*-woord, zoo tracht een beschaafd Soendanees zich tegenover een meerdere, wanneer hij dat woord bezigen moet, zoo goed mogelijk te helpen.

§ 7. Aan hetgeen in § 4 gezegd is over het gebruik van hooge en lage woorden, dient hier nog bijgevoegd te worden, dat men nog een zekere klasse van woorden heeft, die als tusschen *lěměs* en *kasar* in staande aangemerkt moeten worden. Men bestempelt ze met den naam van *sěděng*-woorden. Zoo heeft men: *boga* k., *gadoeh* s., *kagoengan* l., hebben, bezitten; *baranghakan* k., *dadaharan* s., *dahar* l., eten; *hees* k., *sasarean* s., *sare* l., slapen. Deze klasse van woorden is niet groot. Men moet evenwel tot haar nog rekenen: 1°. woorden als b.v. *tjalik*, zitten; *maot*, dood, gestorven; *sasaoeran*, spreken (ook met iemand spreken); *moelang*, terugkeeren, naar huis gaan, enz. Deze woorden worden gebruikt als men van zich zelven spreekt tegen een meerdere. Zoo gebruikt b.v. de meerdere van en tegen den mindere sprekende *boga*, de mindere van den meerdere sprekende *kagoengan*, maar van zijn eigen bezitting sprekende *gadoeh*; — *ngadenge* bezigt de meerdere, sprekende van zijn hooren, tegen den mindere; de mindere gebruikt van den meerdere *ngadangoe* of *ngareungeu*, maar van zich zelven tegen den meerdere sprekende *ngoeping*; evenzoo gebruikt de mindere tegen den meerdere van zijn eten of slapen sprekende *dadaharan* en *sasarean*; 2°. woorden die men bezigt als men van of tegen een mindere beleefd spreekt, z. a. *maot*, *moelang*, *sirah*, hoofd, enz., want minder beleefd sprekende gebruikt men *paeh*, *balik* en *hoeloe*.

§ 8. Verder heeft men een kleine klasse van woorden, die de Soendaneezen noemen *lĕmĕs pisan*, zeer fijn; vb. zijn: *mastaka*, hoofd; *toewang*, eten; *linggih*, zitten; *ngandika*, spreken; *palastra*, gestorven, overleden; *kakasih*, naam; *wiloedjĕng*, welvarend.

§ 9. Eindelijk heeft men nog een klasse van woorden, evenzoo uit weinige bestaande, die *kasar katjida*, zeer grof, genoemd worden. Tot deze behooren: *njatoe*, eten; *hoeloe*, hoofd; *tjeker*, voet; *ngalĕbok*, drinken; *modar* en *kodjor*, dood; *molor*, slapen.

Aanm. Over de voornaamwoorden, waarin men vooral het verschil in stand en rang doet uitkomen, zie § 96 en volg.

IV. OVER STAMWOORDEN, AFGELEIDE WOORDEN, EN WOORDSOORTEN IN HET ALGEMEEN.

§ 10. Onder *stamwoorden* versta men dezulke die niet tot eenvoudiger vormen kunnen terug gebracht worden. Ze zijn één-, twee- of meerlettergrepig.

a. *Eenlettergrepige stamwoorden* zijn thans niet zeer talrijk. Voorb. zijn: *han* en *ngan*, slechts; *bis*, bijna; *ti*, van; *di*, in (ook aangaande, met betrekking tot); *ka*, naar; *neng*, *noeng*, benaming voor kinderen van aanzienlijken; *brĕng*, een soort sprinkhaan; *geus*, reeds; *tah*, zie; *lah*, ach; *hih*, foei; *teh*, *mah*, *pon*, nadrukwijzers; *tjing*, *tjik*, komaan, enz. Zie verder de tusschenwerpsels, § 132 en volg.

b. *Tweelettergrepige stamwoorden* maken den eigenlijken woordenschat uit. Voorb. zijn: *adjrih*, vreezen; *abroet*, afspringen; *anoet*, volgen; *inggis*, bang; *isin*, verlegen; *indit*, vertrekken; *oeroeg*, instorten; *era*, zich schamen; *entep*, ordelijk, geordend; *orok*, zuigeling; *opat*, vier; *obah*, bewegen; *ĕmpoeh*, zacht; *ĕndol*, langzaam; *eurad*, strik; *euweuh*, niet zijn; *hees*, slapen; *seep*, op; *taar*, voorhoofd; *tanuh*, aarde; *tjoeroek*, wijsvinger, enz.

c. Er zijn ook nog *drie-* en *meerlettergrepige* woorden, die als stamwoorden moeten beschouwd worden, omdat men ze niet tot eenvoudiger vormen kan terug brengen, zoo als: *halabhab*, dorst hebben; *tjoereuleuk*, scherp van gezicht; *walikat*, schouderbeen; *tjoemalimbam*, vochtige oogen hebben; *tĕtĕlĕpek*,

zich ongevraagd in een gesprek mengen; *mereketetet*, achterlijk, van planten, enz.

§ 11. Wanneer men volgens het bovenstaande een woord ontdoet van alle toevoegsels die het door de woordafleiding bekomen heeft, is datgene wat er overblijft het stamwoord. Maar dat stamwoord is op verre na niet altijd in gebruik. Soms komt het alleen voor in de gebiedende wijs, of in de passive vormen, of in een samenstelling, of in de herhaling. Op zich zelf genomen heeft het in de gewone wijze van spreken vaak geene beteekenis.

§ 12. *Afgeleide woorden* zijn die welke van stamwoorden zijn gevormd. Het afgeleide woord verschilt niet altijd in beteekenis van het stamwoord. Zoo beteekenen bijv. *kapan* en *apan* beide immers; *soemĕdja* beteekent hetzelfde als *sĕdja;* alleen wordt het eerste als *lĕmĕs*-woord gebezigd; evenzoo *sare* l., en *sasarean* s., slapen; *tĕpi* en *nĕpi*, tot aan, komen aan. De afleiding geschiedt:

1. Door *voorvoegsels*, *invoegsels* en *aanhechtsels*.

a. De *voorvoegsels* zijn: *na* (alleen als *n*); *nja* (alleen als *nj*), *ma* (alleen als *m*); *nga* (of *ng*), *mang*, *njang*, *barang*, *pi*, *si*, *ti*, *ting* (*pating*), *di*, *ka* (of *k*), *pa*, *pang*, *per*, *pra*, *pri*, *pan*, *ba* en *sa*.

b. De *invoegsels* zijn: *oem*, *ar* of *al*, en *in*.

c. De *aanhechtsels* zijn: *an*, *keun*, *na* (*ana*), *ing*, *eun*, — op zich zelf gebruikt of met een ander vereenigd.

2. Door *reduplicatie* of *herhaling van den eersten medeklinker, met den daarbij behoorenden klinker*, hetzij met of zonder een der aanhechtsels *eun* of *an*. Soms wordt tusschen de herhaalde lettergreep en de eerste lettergreep van het woord nog een *ng* ingeschoven, z. a.: in *tungtuingun* en *kongkorongan*.

3. Door *herhaling van het woord, met of zonder het aanhechtsel an*, (vb.: *sotja-sotja*, *atjĕl-atjĕlan*). Veelvuldig is bij deze herhaling van het woord de verandering of wijziging der klinkers.

4. Door *samenstelling van twee woorden*, z. a.: *boeta-radjin*, *panon-poe*, *dadak-sakala*.

§ 13. De *soortverdeeling der woorden*, die voor onze taal geldt, is op het Soendaneesch niet toepasselijk, want behalve dat men in deze taal geen lidwoord heeft, en evenmin een abstract werkwoord als ons *zijn*, kan men geen onderscheid

maken tusschen zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, noch tusschen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden, en tusschen bijvoegelijke naamwoorden en werkwoorden, gelijk wij dat in onze taal gewoon zijn te doen. Zeer dikwijls kan men aan een woord niet zien tot welke van die drie soorten het behoort, daar dit niet door den grammaticalen vorm van het woord wordt aangewezen, en dat alleen opgemaakt moet worden uit de plaats die het woord in den zin bekleedt. Eenzelfde woord kan zonder eenige verandering te ondergaan zelfstandig naamwoord en bijvoegelijk naamwoord, of zelfstandig naamwoord en werkwoord, of bijvoegelijk naamwoord en werkwoord zijn. Zoo beteekent *ĕmas* goud, maar ook gouden; *beusi* ijzer, maar ook ijzeren; *hoedjan* regen, en ook regenen; *angin* wind, en ook waaien; *balandja* geld, tot het doen van inkoopen, maar ook inkoopen doen; — *aloes* bet. als bijv. naamw. mooi, fraai, maar wordt evenzeer gebezigd in den zin van fraai zijn, bv. *poe aloes*, de dag is fraai; *lĕga* is uitgestrekt, maar ook uitgestrekt zijn. — Het onderscheid tusschen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden is alleen duidelijk onder de afgeleide vormen van beide. Het bijvoegelijk naamwoord heeft hoegenaamd geen eigen vorm, en voor de behandeling daarvan is derhalve geen plaats. —De woordsoorten die men in het Soendaneesch moet onderscheiden en die achtereenvolgens zullen besproken worden, zijn: *werkwoorden*, *zelfstandige naamwoorden*, *telwoorden*, *voornaamwoorden*, *bijwoorden*, *voorzetsels*, *voegwoorden*, *tusschenwerpsels* en *nadrukwijzers*, terwijl nog ten slotte gesproken moet worden over sommige beteekenissen bij afgeleide woorden met de aanhechtsels *an* en *'eun*, die onder de genoemde woordsoorten moeielijk kunnen worden gerangschikt, alsmede over het voorvoegsel *sa*.

V. HET WERKWOORD.

§ 14. Het Soendaneesch heeft verscheidene werkwoordsvormen, te veel om ze ieder een naam te geven. Het is niet mogelijk hier te volstaan met de voor het Javaansch en Maleisch aangenomen benamingen van eenvoudig-, transitief- en causatief werkwoord. Wel heeft het Soendaneesch werkwoordsvormen, welke met die der genoemde talen overeenstemmen, en krachtens hunne vorming en beteekenis daaraan nauw verwant zijn, maar het heeft eenige vormen die in het Jav. en Mal. niet worden aangetroffen. Daarom wordt hier van

bovengenoemde indeeling afgeweken en de werkwoorden voor het gemak der behandeling en de duidelijkheid onderscheiden in *stamwoordelijke* en *afgeleide werkwoorden*, welke laatste weder in klassen worden verdeeld.

A. Stamwoordelijke Werkwoorden of Zegwoorden.

§ 15. De benaming heeft geen verdere toelichting noodig. Zij staan tegenover de door voorvoegsels, invoegsels en aanhechtsels afgeleide werkwoorden; het zijn stammen, die de beteekenis van een werkwoord hebben, z. a.: *dijoek*, k., *tjalik* en *linggih* l.; *seuri* k., *imoet* l.; *tjeurik*; *njatoe* k., *dahar* l.; *hees* k., *sare* en *koelem* l.; *hoedang* k., *tanghi* l.; *indit* k., *angkat* en *djengkar* l.; *toempak* k., *toenggang* l.; *tanggah*, enz. Ook worden hieronder gerangschikt de woorden onder § 137 genoemd. Om de wel wat lange benaming van stamwoordelijke werkwoorden te vermijden, worden ze in het vervolg *zegwoorden* genoemd, een benaming uit de Javaansche en Maleische grammatica's te goed bekend, dan dat zij nog opheldering zou behoeven. Zij wordt hier evenwel in een beperkteren zin gebruikt dan dáár, waar zij gebezigd wordt als benaming voor alle woorden zonder onderscheid, die als predicaat of gezegde optreden.

§ 16. De *beteekenis* is te vergelijken met die werkwoorden in onze taal, welke men gewoonlijk onpersoonlijke noemt. Ze zijn de beschrijving van een toestand waarin een persoon of zaak verkeert, of van een beweging die men aan een persoon of zaak waarneemt of toeschrijft, z. a.: *dijoek* k., *tjalik* en *linggih* l., zitten; *ngĕdĕng*, k., *ebog*, l., liggen; *toempak* k., *toenggang* l., ergens op zitten, rijden of varen; *hees* k., *sare* en *koelem* l., slapen; *hoedang* k., *tanghi* l., opstaan, oprijzen; *tjitjing*, stilzitten; *sĕmoe*, schijnen; *obah*, zich bewegen; *tjektjok*, babbelen; *ragrag*, vallen, z. a. van een hoogte; *laboeh*, vallen (voorover vallen); *tanggah*, opwaarts zien; *tjengkat*, het hoofd opheffen, zich oprichten; *siram*, zich baden; *ijang*, *indit*, k., *angkat* en *djengkar* l., vertrekken; *seuri* k., *imoet* l., lachen; *sijeun*, vreezen, enz.

HANDLEIDING

BIJ DE BEOEFENING

DER

SOENDANEESCHE TAAL,

DOOR

S. COOLSMA,

ZENDELING DER NEDERL. ZENDINGS-VEREENIGING.

BATAVIA,
H. M. VAN DORP & Co.

1873.

den neusletter *nj*, terwijl dan de *dj* wegvalt; zoo bv. van *djeueung*, zie, *njeueung*, zien; van *djijeun*, ongebr., *njijeun*, maken, vervaardigen. Het werkwoord van *gegel*, bijten, is *ngagegel*, maar bijna altijd zegt men *ngegel*.

Aanm 2. Bij sommige stamwoorden wordt, alvorens ze den werkwoordsvorm door den neusletter verkrijgen, de eerste lettergreep verdubbeld. Behalve de boven gegeven voorbeelden (*nganjĕnjĕri* en *ngagegelo*), hier nog enkele: *bodo*, dom, *ngábobodo*, bedriegen; *beurat*, zwaar, *ngábeubeurat*, verzwaren, tot een zwaren last toevoegen; *goreng*, slecht, *ngagogoreng*, iemand bekladden, smaden, verguizen. In den causateiven vorm valt bij enkelen de herhaalde lettergreep weg, vb.: *ngabeuratkeun*, *ngagorengkeun*.

Aanm. 3. Enkele stamwoorden krijgen in plaats van den actieven vorm den passieven, met actieve beteekenis; zoo: *gawe*, werk, nut, *digawe*, werken, arbeiden; *boewat*, ongebr., *diboewat*, oogsten; *sada*, geluid, *disada*, geluid geven. Andere stamwoorden krijgen *pi* voor zich, en worden dan bij vorming tot werkwoorden behandeld volgens 3°. Voorb. zijn: *pigawe*, v. *gawe*, werk, *migawe*, iets doen, een werk verrichten; *pilampah*, v. *lampah*, gedrag, handeling, *milampah*, verrichten, volbrengen; *pirasa*, k., *piraos*, l., v. *rasa* en *raos*, gevoel, gevoelen; *mirasa*, *miraos*, iets gevoelen; *piboewat*, v. *boewat* (ongebr.), *miboewat*, oogsten, enz. (Vergelijk § 67).

§ 18. In tegenstelling met de werkwoorden of zegwoorden in § 15 beschreven, die de aanduiding zijn van een toestand of een beweging die men aan een persoon of zaak waarneemt, stellen deze werkwoorden de werking voor als een daad, als een rechtstreeks uitvloeisel van den wil, om het even of die uitgaat van een persoon of van een als persoon, als subject, gedacht of voorgesteld persoon of zaak. Van welken aard die werking is, hangt af van de beteekenis van het stamwoord. Als voorb. mogen dienen: *era*, zich schamen, beschaamd; *ngera*, beschamen; *oeninga*, weten, *ngoeninga*, te kennen geven; *renghap*, zuchten als een stervende, hijgen, *ngarenghap*, een zucht slaken, zuchten; *wangsoel*, terugkeeren, *ngawangsoel*, antwoorden; *leungit*, verloren, *ngaleungit* ~~bezoek brengen~~; *liwat*, voorbij, *ngaliwat*, voorbijgaan; *roeksak*, verwoest, *nga-*

roeksak, verwoesten; *tjĕloek*, geroep, *njĕloek*, roepen; *tjĕlĕkĕtĕk*, gelach, *njĕlĕkĕtĕk*, schateren van lachen; *sĕmoe*, schijnen, het voorkomen hebben van, *njĕmoe*, zich een voorkomen geven, een houding aannemen; *njĕri*, pijn, pijn hebben, *nganjĕnjĕri*, iemand pijn aandoen; *bodo*, dom, *ngabobodo*, iemand bekladden, verguizen; — *tendjo*, (imp. kijk), *nendjo*, kijken; *pitjeun*, (imp. werp weg), *mitjeun*, wegwerpen; *bere*, (imp geef), *mere*, geven; *bajar*, (imp. betaal), *majar*, betalen; *isĕd*, (imp. schuif op), *ngisĕd*, opschuiven; *kadek*, (imp. hak, houw), *ngadek*, hakken, houwen; *bandjoer*, (imp. giet op, giet over), *ngabandjoer*, opgieten, z. a. water, water ergens overgieten; *andjang* (ongebr.), *ngandjang*, iemand bezoeken; *impi* (ongebr.), *ngimpi*, droomen; *oembar* (ongebr.), *ngoembar*, los laten, den vrijen teugel vieren; *hoelag* (ongebr.), *ngahoelag*, verbieden, tegengaan; — *barĕk* (alleen in *pangbarĕk*, de dichtstbijzijnde = de eerstgeborene, meestgeliefde), *marĕk*, verschijnen voor, naderen tot een meerdere; *pikanjaah* (imp.) *mikanjaah*, iemand liefhebben; *pikageuleuh* (imp.), *mikageuleuh*, iemand haten; — *toeding*, aanwijzing, betichting, *noeding*, aanwijzen, iemand als de schuldige aanwijzen, betichten; *sawah*, nat rijstveld, *njawah*, een *sawah* bebouwen; *patjoel*, houweel, *matjoel*, met een houweel den grond omwerken; *pĕdang*, zwaard, *mĕdang*, met een zwaard slaan; *peuting*, nacht, *meuting*, den nacht ergens doorbrengen, overnachten; *boeroehan*, loon; *moeroehan*, loon geven; *omong*, woord, een zeggen, *ngomong*, spreken; *angsrot*, spuit, *ngangsrot*, spuiten; *ĕndog*, ei, *ngĕndog*, een ei leggen; *eunteung*, spiegel, *ngeunteung*, zich in een spiegel bezien; *koeboer*, graf, *ngoeboer*, begraven; *dogdog*, een muziekinstrument, *ngadogdog*, op de *dogdog* slaan; *waroeng*, een winkel of stalletje, *ngawaroeng*, een *waroeng* houden; *djawab*, antwoord, *ngadjawab*, antwoorden; *manah*, hart, *ngamanah*, ter harte nemen, behartigen, bedenken, overleggen; *pilahir*, woord, gezegde, *milahir*, spreken (nevens *ngalahir*, v. *lahir*, l. v. *omong*, (boven).

Tweede klasse. Werkwoorden met het aanhechtsel an.

§ 19. Deze werkwoorden worden gevormd: *a*. van stamwoorden; *b*. van werkwoorden in de eerste klasse beschreven. Zij hebben even als deze den neusklank aan het begin. Voorb.: *tjai*, *njaian; nabi*, *nganabian; pinoeh*, *minoehan; neuleum*, *neuleuman; njoerat*, *njoeratan;* enz.

Aanm. Bij sommige wordt, zoo ze van een stamwoord gevormd worden, eerst de begin-medeklinker met bijbe-

hoorenden klinker verdubbeld, terwijl tusschen deze herhaalde lettergreep en het stamwoord, dan nog een *ng* wordt ingeschoven. De beginletter van het voorvoegsel wordt dan verder bij de aanbrenging van den neusletter behandeld, zoo als in § 17 is opgegeven. Voorb. zijn: v. *tjeurik*, *njeungtjeurikan;* v. *sijeun*, *njingsijeunan.* — *Neungteuinganan* schijnt gevormd van *teungteuingan*, v. *teuing* (§ 126). *Ngananngisan*, het l. van *njeungtjeurikan*, (beweenen, over iemand of iets weenen), is ook een afwijking in den vorm. Het komt af van *nangis*, en heeft in 't passief *ditangisan*, zoodat *nangisan* de trans. vorm zou zijn.

§ 20. *Beteekenis:* 1°. Wordt het werkwoord gevormd van een zegwoord, of van een intransitief werkwoord, dan duidt het aan, dat door een subject aan een object datgene verricht wordt, wat het stamwoord beteekent; met andere woorden, van een zegwoord of intransitief werkwoord gevormd, is het transitief. Voorb.: *pinoeh*, vol, vol zijn, *minoehan*, iets vullen, vol maken; *seukeut*, scherp, scherp zijn, *njeukeutan*, iets scherp maken, scherpen; *kĕntjĕng*, gespannen, z. a. een koord, ook gestrekt, z. a. draven of loopen; *ngĕntjĕngan*, spannen, aantrekken, z. a. een koord; aanzetten, z. a. van een dravend paard; *njoerat*, schrijven, *njoeratan*, aan iemand schrijven, een brief aan iemand zenden, v. *soërat; njarek*, spreken, v. *tjarek*, woord, een zeggen, *njarekan*, tot iemand spreken, maar in de beteekenis van schelden (l. *njaoeran*); *noenggoe*, bewaken, v. *toenggoe*, *noenggoean*, iets bewaken, ergens op passen, iemand opwachten; *njeungeut*, aansteken, opsteken, *njeungeutan*, iets, z. a. een lamp, aansteken.

2°. Wordt het werkwoord gevormd van zelfstandige naamwoorden, dan heeft het mede een transitieve beteekenis, en duidt aan, dat datgene wat door het stamwoord beteekend wordt, aan of ten opzichte van iets door een subject bewerkt of aangebracht wordt; zoo bijv. v. *tjai*, water, *njaian*, iets met water besproeien; v. *mangsi*, inkt, *ngamangsian*, ergens inkt in doen; v. *kareta*, wagen, *ngaretaan*, iets, z. a. een weg, met een wagen berijden, een wagen ergens over doen gaan; v. *nabi*, profeet, *nganabian*, profeet over een volk zijn; v. *wadana*, districtshoofd, *ngawadanaan*, als districtshoofd een district (*tjoetjak*) regeeren; v. *papatah*, vermaning, *mapatahan*, iemand een vermaning geven.

3°. Vormt het van transitieve werkwoorden een meervoud of veelvuldigheid; zoo bijv. v. *njijoem*, iemand kussen, *njijoe-*

man, herhaaldelijk iemand kussen; v. *nĕpak*, zich op de borst slaan, *nĕpakan*, zich herhaaldelijk op de borst slaan; v. *nimba*, water putten (uit een put), *nimbaan*, herhaaldelijk putten; v. *narik*, trekken, *narikan*, herhaaldelijk over iets trekken, z. a. van een vracht, waarover men meer dan eens rijden moet.

Derde klasse. Werkwoorden met het aanhechtsel keun.

§ 21. Even als de voorgaande, worden ook deze werkwoorden gevormd van stamwoorden, of van de werkwoorden der eerste klasse. Voorb.: *dijoek*, *ngadijoekkeun; asoep*, *ngasoepkeun; ngadenge*, *ngadengekeun; ngomong*, *ngomongkeun.*

Aanm. Bij enkele woorden, als ze van stammen worden gevormd, heeft plaats wat in § 19 Aanm. gezegd is. Zoo bv. van *seuri*, *njeungseurikeun; nongtorekkeun* bestaat nevens *notorekkeun.*

§ 22. De *beteekenis* van dit werkwoord is een causatieve, dat is: veroorzakende, te weeg brengende. Het duidt derhalve een werking aan, van een subject uitgaande, en overgaande op een object, hetzij dat dit de persoon zelve is of een ander persoon of zaak. In het eerste geval beteekent het, dat de persoon van wien de werking uitgaat, zich zelven brengt in den toestand van dat te verrichten wat door het stamwoord wordt aangeduidt; in het tweede dat die werking aangewend wordt op een ander persoon of zaak, zoodat daaraan of daarmede plaats vindt wat het stamwoord beteekent. Zoo beteekent *ngadenge*, hooren, maar *ngadengekeun*, zich tot hooren stellen, met aandacht naar iets hooren; *soesah*, moeite, *njoesahkeun*, zich zelven of iemand anders in moeite wikkelen, bemoeielijken, bezwaren; *tĕrang*, helder, klaar, *nĕrangkeun*, ophelderen, maar ook naar opheldering aangaande iets zoeken, naar iets informeeren; *asoep*, ingaan, *ngasoepkeun*, iets ergens in doen gaan, inbrengen; *tanda*, teeken, *nandakeun*, tot een teeken ergens van zijn, aanduiden; *dijoek*, zitten, *ngadijoekkeun*, iemand doen zitten; *ngomong*, spreken, *ngomongkeun*, over iets of iemand spreken; *maledog*, smijten, met een of ander voorwerp naar iemand of iets smijten, *maledogkeun*, iets ergens op of op iemand smijten, het een of ander voorwerp naar iemand of iets smijten.

Vierde klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel mang *en het aanhechtsel* keun:

§ 23. *Vorming* van werkwoorden der eerste, tweede en derde klasse. Het voorvoegsel wordt vóór den neusklank gevoegd. Het aanhechtsel *keun* hebben deze woorden met de causatieve werkwoorden gemeen. Voorb.: v. *meuli*, *mangmeulikeun;* v. *nalian*, *mangnaliankeun;* v. *ngasoepkeun*, *mangasoepkeun*. Voor een woord met een *ng* aanvangende, wordt de *ng* van 't voorvoegsel weggelaten; ook soms voor een *n*, men zegt *manĕdakeun* en *mangnĕdakeun*. Ook vervalt de neusklank van 't woord wel eens; men vindt *mangleupaskeun*, in plaats van *mangaleupaskeun*. De causatieve werkwoorden, die 't aanhechtsel *keun* reeds bezitten, krijgen natuurlijk alleen 't voorvoegsel. In 't passief (§ 28, 4) wordt van dezen werkwoordsvorm veel meer gebruik gemaakt dan in het actief.

§ 24. De *beteekenis* van dezen vorm is, dat men er door uitdrukt, dat datgene, wat door het woord waarvan het is afgeleid, beteekend wordt, geschiedt ten behoeve van, voor of in plaats van, of ter wille van iemand. Voorb.: v. *meuli*, koopen, *mangmeulikeun*, voor iemand koopen; v. *noengtoen*, leiden, *mangnoengtoenkeun*, voor iemand iets (bv. een paard) leiden; v. *meuntjit*, slachten, *mangmeuntjitkeun*, voor of ten behoeve (ter eere) van iemand iets (bv. een kip) slachten; v. *nalian*, iemand binden, *mangnaliankeun*, een zeker persoon voor of in plaats van iemand binden, d. i. de werking, het binden, voor een ander verrichten; v. *ngasoepkeun*, iets ergens in doen of in brengen, *mangasoepkeun*, iets voor een ander ergens in doen of in brengen; v. *ngalawan*, weerstaan, *mangalawankeun*, voor iemand weerstand bieden, voor een ander, om dezen te helpen of te beschermen; v. *misaoerkeun*, met iemand ergens over spreken, *mangmisaoerkeun*, voor of in plaats van een ander met iemand ergens over spreken; v. *ngaleupaskeun*, iemand of iets loslaten, vrijlaten, *mangaleupaskeun*, of *mangleupaskeun*, iemand voor een ander, ten zijnen behoeve of op zijne vraag vrijlaten; *mangloempatkeun*, ter wille van iemand op den loop gaan, voor iemand hard wegloopen, v. *loempat*, hard loopen; *mangnjabakeun*, ter wille van iemand er op uit gaan, z. a. van een vrouw bijv. die er op uit gaat als haar man te huis komt, om hem te ontloopen, v. *njaba*, er op uitgaan, op reis gaan of zijn, enz.

Vijfde klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel njang.

§ 25. Door het voorvoegsel *njang* voor stamwoorden te plaatsen, zijn een klasse van woorden gevormd, die bij ontstentenis of nevens den eenvoudigen werkwoordsvorm in gebruik zijn. Ze zijn weinige in getal. Voorb. zijn: *njanghareup*, *njanggigir*. Ze bezitten afleidingen met *an* en *keun*.

§ 26. De *beteekenis* dezer woorden is, dat ze een richting te kennen geven, waarin zich het subject van het object bevindt, maar een richting niet die het gevolg is van een toestand, maar van een daad, een werking van het subject. Zoo beteekent *njanghareup*, naar iets toegekeerd, het gelaat gewend houden naar, met het front gericht naar (eig. vóór zich hebben, v. *hareup*, vóór), bijv. *njanghareup ka kiblat*, het aangezicht naar de *kiblat* gericht houden. En zoo beteekent *njanggigir*, v. *gigir*, zijde, met de zijde naar iets toegekeerd, de zijde gericht hebben naar.

Aanm. De *afleidingen* verklare men volgens het in § 20 en 22 gezegde.

---

§ 27. Aangezien de overige werkwoordsvormen gedeeltelijk geen passief hebben, gedeeltelijk slechts als bij uitzondering daarvoor in aanmerking komen, zal het doelmatig zijn vóór de behandeling der overige soorten van werkwoorden, hier eerst te spreken over

DE PASSIEVE VORMEN,

waarvan het Soendaneesch er *twee* bezit, die men gevoegelijk *het eerste* en *het tweede passief* kan noemen. Het eerste heeft het voorvoegsel *di* (wel te onderscheiden van het voorzetsel *di*, zie § 129); het tweede het voorvoegsel *ka* (insgelijks te onderscheiden van het voorzetsel *ka*, zie ald.). Het verschil in beteekenis zal ter plaatse worden opgegeven. Beide worden afgeleid van werkwoorden. De neusletter wordt vervangen door het voorvoegsel, en waar bij het werkwoord de beginletter van het woord door den neusletter wegviel, herneemt zij haar plaats. De aanhechtsels blijven.

Het eerste passief, met di.

§ 28. Dit passief wordt gevormd van werkwoorden der

eerste tot en met de vijfde klasse; de vorming geschiedt op de volgende wijze:

1°. Passief van werkw. der 1e kl.: *njĕkĕl*, *ditjĕkĕl; nendjo*, *ditendjo; noeding*, *ditoeding; njĕmbah*, *disĕmbah.*

2°. Passief van werkw. der 2e kl.: *minoehan*, *dipinoehan; njarekan*, *ditjarekan; ngaretaan*, *dikaretaan; narikan*, *ditarikan.*

3°. Passief van werkw. der 3e kl.: *ngadengekeun*, *didengekeun; ngomongkeun*, *diomongkeun; maledogkeun*, *dibaledogkeun.*

4°. Passief van werkw. der 4e kl.: *mangmeulikeun*, *dipangmeulikeun; mangnĕdakeun*, *dipangnĕdakeun.*

5°. Passief van werkw. der 5e kl. Deze komen alleen voor van dezulke die het aanhechtsel *an* of *keun* hebben: *njanghareupan*, *disanghareupan; njanggigirkeun*, *disanggigirkeun.*

Aanm. Substantieven met *ka* (§ 67), z. a. *kahajang* en *kageuleuh*, worden stamwoorden van werkwoorden door voorvoeging van *pi: pikahajang*, *pikageuleuh;* zij krijgen dan als werkwoord de *m* in plaats van de *p* (§ 17, 3°), en behooren tot de werkwoorden der 1e kl.; het passief is *dipikahajang*, *dipikageuleuh.* Zoo ook subst. met *pi* en daarmede gelijk te stellen woorden (§ 71), die in 't actief de *m* krijgen, z. a. *piwoeroek*, *miwoeroek; pikarĕp*, *mikarĕp;* in 't passief *dipiwoeroek*, *dipikarĕp.* Ook van passieven met *ka* wordt dit passief gevormd, z. a. van *kaharti*, verstaan, *dikahartikeun*, verstaan doen worden, maken dat iemand iets verstaat, ('t actief is *ngahartikeun*, doen verstaan, duidelijk maken, in 't passief *dihartikeun*, verduidelijkt worden); zoo ook van *kaloewar*, buiten, buiten zijn, of *ka* als voorzetsel *ka loewar*, naar buiten, *dikaloewarkeun*, naar buiten gedaan worden, ('t actief *ngaloewarkeun*, naar buiten doen gaan, iets ergens uit doen. Zie verder het voorzetsel *ka*). — Van enkele woorden is alleen een passief, geen actief, in gebruik, vergelijk § 17, 4°, Aanm. 3, waarbij nog tot voorb. gevoegd kunnen worden: *dikijeu*, *dikijeukeun*, v. *kijeu; dikitoe*, *dikitoekeun*, v. *kitoe; disakalikeun*, v. *sakali*, enz.

§ 29. De *beteekenis* van dit passief is het tegenovergestelde van het actief. Het duidt aan, dat een persoon of zaak een zekere bewerking ondergaat, en wel door een bepaalde oorzaak, die wel niet altijd genoemd, maar er toch bij verstaan wordt. Terwijl dus in den actieven vorm het subject het onderwerp van den zin is, is hier het object, dat de bewerking

ondergaat, het onderwerp, en men moet alzoo dezen vorm vertalen door het verleden deelwoord met het hulpwerkwoord worden. Bijv.: *njĕkĕl*, grijpen, vasthouden, *ditjĕkĕl*, gegrepen worden, vastgehouden worden; *nendjo*, zien, *ditendjo*, bezien worden; *minoehan*, iets vullen, *dipinoehan*, gevuld worden; *ngaretaan*, berijden, z. a. een weg, met een wagen, *dikaretaan*, met een wagen bereden worden; *ngomongkeun*, bespreken, over iets of iemand spreken, *diomongkeun*, besproken worden; *mangmeulikeun*, voor iemand iets koopen, *dipangmeulikeun*, gekocht worden, van iets, voor iemand; *njanghareupan*, naar iets met het gelaat toestaan, *disanghareupan*, voor iemand of iets geplaatst worden.

§ 30. De verbinding van het object, als het onderwerp van den zin, met het subject of datgene waarvan de bewerking uitgaat, heeft in den regel plaats door het voorzetsel *koe*, bijv.: *disaoer koe djoeragan*, geroepen worden door den meester (patroon); *ditinggalkeun koe indoengna*, verlaten worden door zijn moeder. Maar de verbinding heeft soms ook direct plaats, zonder voorzetsel, bijv.: *dihakan mejong*, opgegeten worden door een tijger; *dioebrak-abrik noe nagih*, overal achtervolgd worden door schuldeischers.

Het tweede passief, met ka.

§ 31. De *vorming* van dit passief heeft plaats van werkwoorden der eerste, tweede en derde klasse, op dezelfde wijze als bij het passief met *di* is opgemerkt, bijv.: *ngaharti*, *kaharti; naradjang*, *kataradjang; ngadijoekan*, *kadijoekan; njingsijeunan*, *kasingsijeunan*; *noeliskeun*, *katoeliskeun.*

§ 32. Gevormd van werkwoorden der eerste klasse, heeft dit passief ten eerste de beteekenis, dat een persoon of zaak er door voorgesteld wordt als passief, als iets ondergaande of lijdende, en dat niet, gelijk met het eerste passief het geval is, een bewerking van een bepaalde oorzaak, hetzij persoon of zaak uitgaande; of liever, niet ten gevolge van den wil van iemand of iets die bewerking ondergaande. Het zegt niets van de oorzaak der bewerking, maar duidt alleen aan dat een zeker persoon of zaak iets lijdt of ondergaat. Het moet derhalve in dit geval vertaald worden door het lijdend of verleden deelwoord; zoo bijv. *ngaharti*, verstaan, begrijpen, *kaharti*, verstaan, begrepen; *ngoeninga*, te kennen geven, *kaoeninga*,

geweten, bekend; *ngadenge*, hooren, *kadenge*, (*kakoeping*, *kareungeu*), gehoord; *ngoedag* en *njoesoel*, iemand nagaan, nazetten, *kaoedag* en *kasoesoel*, achterhaald; *mawa*, medebrengen, meevoeren, *kabawa*, meegevoerd; *miasih*, beminnen, *kaasih*, bemind; *ngabĕkok*, iemand beetnemen, een koopje geven (v. het Holl. bekocht), *kabĕkok*, bekocht; *naradjang*, zich op iets storten; *kataradjang*, getroffen; *manggih*, vinden, *kapanggih*, gevonden; *ngareboet*, ontrukken, *kareboet*, ontrukt. 't Is duidelijk dat men, naar gelang de zin vordert, bij de vertaling nevens het lijdend deelwoord van het hulpwoord zijn of worden gebruik moet maken.

§ 33. Veelvuldig is in de tweede plaats het gebruik van dit passief om een accident aan te duiden dat aan een persoon of zaak plaats heeft onafhankelijk of tegen den wil van den bewerker, zonder opzet, bij ongeluk of bij toeval. Zoo bijv. v. *maledog*, iemand of iets ergens mede werpen, *kabaledog*, geraakt, bv. met een steen die geworpen wordt, zonder opzet; v. *ngabĕdil*, schieten, *kabĕdil*, geschoten, bij ongeluk door een schot getroffen; v. *meupeuh*, slaan, *kapeupeuh*, bij ongeluk geslagen, geraakt onder het slaan van iets of iemand; v. *noetoep*, sluiten, opsluiten, *katoetoep*, opgesloten geraakt; v. *mikir*, denken, bedenken, *kapikir*, bedacht, *teu kapikir*, niet bedacht, niet gedacht hebben aan. En hiertoe behooren ook woorden als *kabita*, begeerig, v. ~~*ngabita*, begeerig maken~~; *kabongroj*, id., v. ~~*ngabongroj*~~; *kapelet*, ingepalmd, betooverd geraakt, z. a. door de schoonheid van een vrouw; *katjida*, erg, erg zijn, (lett. erg geworden), even als *kaliwat* v. *ngaliwat*, in *kaliwat saking*, zeer, en *kalangkoeng*, v. *ngalangkoeng*, zeer; *kapalang*, ten halve, (lett. gehalfd), van *malang*, den weg versperren, dwars in den weg liggen.

§ 34. Maar ten ~~derde~~ dient het in negatieve zinnen (met *hanteu* (*teu*) en *moal* of *hamo*) om datgene uit te drukken, wat wij doen door het woordje *te* in zinnen als deze: het is niet op te ligten; bijv.: *teu kaoedag*, of *moal kaoedag*, het is niet te achterhalen, het kan niet achterhaald worden, (v. *ngoedag*, nazetten); *teu kahakan*, of *moal kahakan*, het is niet op te eten, d. w. z. het is te veel om op te eten, het kan niet opgegeten worden, (v. *ngahakan*, eten); *teu kabawa*, of *moal kabawa*, het is niet te vervoeren, d. i. het is te zwaar om vervoerd te worden, (v. *mawa*, brengen, medevoeren); *teu kaangkat*, of *moal kaangkat*, (en even zoo *teu kadjoengdjoeng*), het is niet op te ligten, d. i. het is te zwaar om opgeligt te worden, (v. *ngangkat* en *ngadjoengdjoeng*, opligten, opheffen).

§ 35. De beteekenis die het passief heeft wanneer het gevormd is van werkwoorden der 2e klasse, met het transitieve aanhechtsel *an*, verschilt in den grond niet van de boven opgegeven beteekenissen. Alleen moet hierbij de beteekenis van het aanhechtsel in het oog gehouden worden. Het beschrijft een accident dat aan het object waargenomen wordt, iets dat door een persoon of zaak wordt ondergaan, ten gevolge van de daad van een subject, ofschoon die bewerking, dat ondergaan, niet voorgesteld wordt als het rechtstreeks gevolg, als een uitwerking van den wil van het subject. Voorb. zijn: *miheulaan*, iemand voorbijstreven, vooruitloopen, *kapiheulaan*, voorbij gestreefd worden of raken; *ngarĕmpagan*, met iemand instemmen, *karĕmpagan*, ingestemd of toegestemd worden, de toestemming van iemand wegdragen; *noeroetan*, iemand navolgen, nadoen, *katoeroetan*, nagedaan worden, nagevolgd worden, en ook (vgl. § 34) in een negatieven zin, *teu* (of *moal*) *katoeroetan*, niet na te doen, niet nagedaan kunnen worden; *njaksian*, bij iets als getuige staan, ergens als getuige bij tegenwoordig zijn, *kasaksian*, bijgewoond worden, (of lett. betegenwoordigd worden of raken); *ngahalangan*, verhinderen, tegenhouden, *kahalangan*, tegen gehouden, opgehouden; *nganjahoan*, aan iemand kennis geven, *kanjahoan*, geweten, geweten worden.

Aanm. Woorden als *kahatoeran*, (l., *seuri*, k.), lachen, (stamw. *hatoer*), *kahampangan*, (l., *kiih*, k.), een ligte (kleine) behoefte doen, (stamw. *hampang*), en *kabeuratan*, een zware (groote) behoefte doen, (stamw. *beurat*), hoewel naar den vorm tot deze woordsoort behoorende, wijken af in de beteekenis, daar ze als actieven fungeeren. Men kan ze echter volgens den gegeven regel verklaren. Zoo is *kahatoeran* het passief van *ngahatoeran*, aan iemand iets aanbieden, en zou *kahatoeran* dus beteekenen, een aanbieding (gave) ontvangen of ontvangen hebben. Wat is nu natuurlijker dan dat iemand wien dat overkomt een blijmoedig gelaat toont: en van daar zal wel de beteekenis komen van lachen.

§ 36. Om de beteekenis te verstaan van dit passief wanneer het gevormd is van werkwoorden der 3e kl. (met het causatieve aanhechtsel *keun*), houde men in het oog 1°. de opgegeven beteekenis van dit passief in het algemeen, en 2°. de beteekenis van het aanhechtsel. Voorb. zijn: *njaritakeun*, k., *njarijoskeun*, l., iets verhalen, *katjaritakeun*, *katjarijoskeun*,

er is, wordt verhaald, men verhaalt; *noeliskeun*, k., *njĕratkeun*, l., iets opschrijven, iets beschrijven, *katoeliskeun*, *kasĕratkeun*, het is, wordt geschreven of beschreven, men heeft geschreven; *ngoendjoekkeun*, iets aan iemand te kennen geven, *kaoendjoekkeun*, het is, wordt, te kennen gegeven, men heeft te kennen gegeven; *njanggakeun*, iets aan iemand aanbieden, *kasanggakeun*, het is, wordt aangeboden, (een gebruikelijk woord bij kooplieden, als zij hun waar tegen den geboden prijs willen afstaan); *teu kasanggakeun*, het wordt niet aangeboden, d. i. ik kan het er niet voor geven.

Voortgaande met de beschrijving der actieve werkwoorden, volgt hier de

Zesde klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel barang.

§ 37. *Vorming* van stammen, zoo ongebruikelijke als gebruikelijke. *Barang* is hier een voorvoegsel en geen woord genoemd. Het Soendaneesch kent drieërlei *barang:* 1°. in de beteekenis van goederen; 2°. het bijwoord *barang*, = *samangsa*, ten tijde dat, toen; 3°. het voorvoegsel, dat in hoegenaamd geen verband tot een der andere schijnt te staan. — Voorb. van dusgevormde werkwoorden zijn: *baranggawe*, *baranghakan*. Het getal is gering.

§ 38. Wat de *beteekenis* betreft kan men ze vergelijken met de zoogenaamde onzijdige werkwoorden in het Hollandsch. Men kan ze algemeene werkwoorden noemen, omdat de werking die ze aanduiden een algemeene is, ze nooit een object bij zich krijgen, om welke reden er ook geen passief van kan gevormd worden. De volgende komen het meest voor: *baranggawe*, k., *barangdamĕl*, l., arbeiden, werken; *baranglĕbok*, k. pisan, *baranghakan*, k., *barangtĕda*, s., *barangdahar* l., en *barangtoewang*, l. p., eten; *barangbeuli*, koopen; *barangsijar*, levensonderhoud zoeken; *barangtanja*, vragen; *barangtoeroet*, volgen; *barangoeroes*, schikken, regelen.

Zevende klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel pi *en het aanhechtsel* eun.

§ 39. In veelvuldig gebruik is in het Soendaneesch de vorming van nieuwe woorden door vervoeging van *pi* en aanhechting van *eun*. (Vergl. over *eun* § 161). De aldus gevormde of afgeleide woorden kunnen gevoegelijk in twee soorten worden verdeeld: substantieven en werkwoorden. Beide soorten

zijn nauw aan elkander verwant. De substantieven zullen ter plaatse behandeld worden (zie § 74). De werkwoorden met *pi* tot voorvoegsel en *eun* tot aanhechtsel worden gevormd van stammen, van werkwoorden der eerste, tweede en derde klasse, en een enkele maal van het passief met *ka*. Voorb. zijn: *pihoedjaneun*, v. *hoedjan; pisaeeun*, v. *sae; pisoempingeun*, v. *soemping; pimoelangeun*, v. *moelang; pimaparineun*, v. *maparin; pingoeranganeun*, v. *ngoerangan; pimĕtakeuneun*, v. *mĕtakeun.*

§ 40. In navolging van het volk zelf, dat de aldus gevormde werkwoorden verklaart door in plaats van *pi: bakal*, zullen, voor het woord te plaatsen en dan *eun* weglaat, kan men ze gevoegelijk toekomstige werkwoorden noemen, in zoo verre ze altijd een werking, toestand of daad naar gelang der beteekenis van het woord waarvan ze gevormd zijn, als toekomstig, in de toekomst te gebeuren voorstellen. Zoo beteekent *pihoedjaneun*, zullen (het zal) regenen, van *hoedjan*, regen; *pimaoteun*, zullen sterven, v. *maot*, sterven, gestorven, dood; *pimahieun*, het zal genoeg zijn, v. *mahi*, genoeg; *piparantosaneun*, het zal geëindigd zijn, v. *parantosan*, geëindigd; *pisaeeun*, goed zullen zijn, v. *sae*, goed; *pisoempingeun*, zullen komen, v. *soemping*, komen; *pikataraeun*, zichtbaar zullen zijn, v. *katara*, zichtbaar; *pimaparineun*, zullen schenken, v. *maparin*, schenken; *pingoeranganeun*, zullen verminderen, v. *ngoerangan*, verminderen; *pimĕtakeuneun*, iets zullen regelen, v. *mĕtakeun*, iets regelen; *pikahartieun*, zullen verstaan, v. *kaharti*, verstaan.

Achtste klasse. Werkwoorden met herhaling van den eersten medeklinker en bijbehoorenden klinker.

§ 41. De *vorming* dezer werkwoorden heeft plaats van stamwoorden, hetzij van zegwoorden of substantieven, en ook bij eenige werkwoorden der 1e klasse; en wel: door herhaling van den eersten medeklinker met bijbehoorenden klinker; bijv.: *bebedja*, v. *bedja; koekoembah* (en niet *koemkoembah*), v. *koembah; babalandja*, v. *balandja; mamawa*, v. *mawa.*

§ 42. Men vindt dezen vorm gebezigd:

1°. Bij zoodanige stamwoorden, van welke geen eenvoudigen werkwoordsvorm bestaat, z. a. *bĕbĕrĕsih*, reinigen; *bebedja*, berichten; *papasar*, markt houden; *babalandja*, (ook *balandja*),

inkoopen doen. De eenvoudige en algemeene werkwoordsvorm met den neusletter (1e kl.), is op *die* woorden niet toepasselijk. Men kan niet zeggen: *mĕrĕsik*, *medja*, *masar*, *malandja*. Bij zulke woorden vervangt dus de reduplicatie den neusletter, en de beteekenis dezer woorden is dan ook gelijk aan die welke den neusletter voor zich gekregen hebben.

2°. Dient deze vorm om een zeker meervoud, een veelvuldigheid aan te duiden; niet een veelvuldigheid van werking ten aanzien van een object, zooals de werkwoorden der 2e klasse (§ 20, 3°), maar een veelvuldigheid bloot als daad, als werking van het subject. In dit geval vindt men van de stamwoorden waarvan deze vorm is afgeleid, ook werkwoorden met den neusklank, doch deze hebben dàn een enkelvoudige beteekenis. Zoo heeft men *njarita*, verhalen, iets verhalen; v. *tjarita*, maar *tjatjarita*, (l. *tjatjarijos*), verhalen, in den zin dat men meer dan ééne zaak mededeelt; *nanja*, vragen, v. *tanja*, maar *tatanja*, herhaaldelijk vragen, vragen aan deze en gene; *mariksa*, onderzoeken, v. *pariksa*, maar *papariksa*, een zaak in de details onderzoeken, of ook onderzoek doen bij meer dan één persoon; *ngoembah*, afwasschen, reinigen, v. *koembah*, maar *koekoembah*, reinigen van meerdere voorwerpen; *njawah*, een sawah bebouwen, maar *sasawah*, met den sawahbouw zich onledig houden; *mawa*, medebrengen, v. *bawa*, *mamawa*, iets overal met zich mededragen; *noeloeng*, helpen, v. *toeloeng*, *toetoeloeng*, herhaaldelijk helpen; *noelak*, sluiten, den wervel ergens op doen, v. *toelak*, *toetoelak*, meerdere voorwerpen, z. a. ramen en deuren, op den wervel doen; *ngĕmoe*, iets in den mond houden, bij zich houden, v. *kĕmoe*, *kĕkĕmoe*, gorgelen; *nĕnĕda*, bidden, aanhoudend om iets verzoeken, v. *nĕda*, werkwoord v. *tĕda*, verzoek, bede.

Negende klasse. Werkwoorden met herhaling van den eersten medeklinker en bijbehoorenden klinker, met het aanhechtsel an.

§ 43. Van stammen afgeleid, onderscheiden zich deze werkwoorden in den vorm van die in de achtste klasse vermeld niet anders, dan dat ze het aanhechtsel *an* bij zich hebben. Voorb. zijn: *loeloempatan*, v. *loempat*; *boeboentjĕlikan*, v. *boentjĕlik*; *totorekan*, v. *torek*; *kakaboeran*, v. *kaboer*.

§ 44. Met betrekking tot de *beteekenis* verdeelen we ze in vier soorten:

1°. dezulke die als halve *lĕmĕs*- of als *sĕdĕng*-woorden (§ 7)

gebezigd worden, zoo als: *sasarean*, slapen; *dadaharan*, eten. Deze hebben gelijke beteekenis met het stamwoord.

2°. dezulke die een samenwerken, een zijn met elkander, of een wederkeerige werking aanduiden, zoo als: *reureudjeungan*, k., *sasarĕngan*, l., met elkander zijn, elkander gemeenschap houden, v. *reudjeung* en *sarĕng*, met, te zamen; *papatoengan*, met elkander, voor gezamenlijke rekening, handel drijven; *sasaoeran*, met elkander spreken, v. *saoer*, een zeggen, (*njaoer*, spreken, roepen); *sasalaman*, van elkander afscheid nemen, v. *salam*, groet; *tjetjerewedan*, met elkander krakeelen, v. *tjerewed*, krakeelen, gekibbel, (*njerewed*, pruttelen, grimmen); *papadoean*, met elkander twisten, v. *padoe*, twist, twisten.

3°. dezulke die een veelvuldigheid aanduiden, (vergl. § 42, 2°). Hiertoe behooren *boeboedalan*, ontsnappen, ontvluchten, ontkomen, van velen, uit de gevangenis of uit den strijd bijv., v. *boedal*, uitgaan, uittrekken; *kakaboeran*, op den loop gaan, er van door gaan, v. velen, v. *kaboer*, vluchten; *babalandjaan*, inkoopen doen, meerdere dingen inkoopen, v. *balandja*, inkoopen, geld om in te koopen; *papasaran*, de passar langs gaan, langs de stalletjes op de passar loopen, v. *pasar*, markt; *soesoempahan*, zweeren, herhaaldelijk zweeren, v. *soempah*, eed; *totobatan*, aanhoudend zijn excuus maken of vergiffenis vragen, v. *tobat*, vergiffenis vragen, zich excuseeren; *loeloempatan*, hard heen en weer loopen, v. *loempat*, hard loopen.

4°. dezulke die een zich houden als iets, een zich voordoen als een of ander, of ook een nadoen van iets beteekenen. Bijv.: *kĕkĕdĕngan*, zich op den grond liggende slapende houden, v. *kĕdĕng; ngĕdĕng*, uitgestrekt op den grond liggen; *totorekan*, zich doof houden, v. *torek*, doof, (anders *ngabisoe*, zich stom houden, v. *bisoe*, stom); *kokosenan*, zich als dapper voordoen, v. *kosen*, = *gagah*, dapper; *djadjaksaan*, doen als een *djaksa* (inl. fiscaal), djaksatje spelen, z. a. van kinderen.

Tiende klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel si.

§ 45. Het getal dezer werkwoorden is zeer beperkt. Zij zijn gevormd van stamwoorden (meest ongebruikelijke). Voorb. zijn: *sibanjoe*, v. *banjoe; sibeungeut*, v. *beungeut; sidakep*, *sidoeroe*, *sidejang*, en enkele andere meer.

Aanm. Naar den vorm te oordeelen, zou men een woord als *sihoreng*, daar het afkomt van *horeng*, ook tot deze klasse van werkwoorden moeten rekenen. Maar

moge *sihoreng* vroeger ook de beteekenis van een werkw. gehad hebben, tegenwoordig is het niets meer dan een interjectie, = *horeng*, *horenganan*, en *mana horeng*, voorwaar, zie daar! Bijv.: *beh barakbah sihoreng nagara aloes*, zie daar begon zich iets wits in de verte voor te doen (of uit zee op te doemen), en voorwaar het was (bleek te zijn) een schoone stad.

§ 46. De *beteekenis* van deze werkwoorden is een reflexieve. Zij stellen een werking voor van een subject uitgaande, maar dat subject is tevens het object der werking. Men moet ze dus vertalen met het wederkeerig voornaamwoord zich. *Sibanjoe*, beteekent zich de handen wasschen, v. *banjoe*, water; *sibeungeut*, zich het gezicht wasschen, v. *beungeut*, aangezicht; *sidakeup*, zich de armen op elkander leggen, met de armen op elkander, (= ons: met de armen over elkander); *sidoeroe*, k., *sidejang*, l., zich warmen (bij het vuur).

Elfde klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel pa.

§ 47. Deze werkwoorden worden afgeleid van stamwoorden en van werkwoorden; in 't laatste geval verliezen ze hunne aanhechtsels en tevens den neusletter, zoodat ze weer dezelfde gedaante hebben die ze als stamwoord bezaten. Bij een zeker aantal wordt voorts het woord verdubbeld. Voorb. zijn: *pasalija*, v. *salija; pahili*, v. *hili; papapag*, v. *mapag; padoepak*, v. *ngadoepak; pahareup-hareup*, v. *njanghareup* of *ngahareupan*.

§ 48. Men bezigt dezen vorm van meer dan een persoon of zaak, om uit te drukken een tusschen deze bestaande betrekking; een gesteldheid ten opzichte van elkander, of ook wel een onderlinge of wederzijdsche beweging, en van een werking, een doen, over en weer. Bijv.: *papanggih* en *patĕpoeng*, k., *papĕndak*, *patĕpang* en *pasondong*, l., elkander vinden, elkander ontmoeten, (v. *manggih*, *tĕpoeng*, *mĕndak*, *tĕpang* en *njondong*, vinden, iemand vinden); *patoekeur*, met elkander ruilen, (*noekeur*, ruilen); *papapag*, elkander te gemoet komen, ontmoeten, (*mapag*, iemand te gemoet gaan); *papisah*, van elkander gescheiden, (*misah*, zich afscheiden, afzonderlijk zijn); *padoepak*, tegen elkander aanbonzen, z. a. onder het loopen, (*ngadoepak*, ergens tegen aan loopen, aanbonzen, te onderste boven loopen, van één); *patema*, met elkander in aanraking komen, bijv. *maneh patema leungeun djeung eta?* is je hand in

aanraking gekomen met de zijne? (*nema*, zich hechten aan, raken aan, volgen op); *pahili*, verward, onder elkander verward, v. *hili; patjampoer*, onder-een gemengd, (*tjampoer*, gemengd); *pasalija*, van elkander verschillen, z. a. van meening, (*salija*, verschil); *pahareup-hareup*, tegenover elkander staan of zitten, (*njanghareup*, met het gelaat gewend naar, van één); *pagirang-girang*, met elkander om de hoogste plaats streven, bijv.: *pagirang-girang tampijan*, streven om de hoogst gelegen badplaats, v. *girang*, hooger op (gelegen); *paaloes-aloes*, iets om het schoonste doen, v. *aloes*, schoon; *paheula-heula*, streven om de eerste te zijn, v. *heula*, eerst, vooruit, vooraf; *paengkang-engkang*, voor elkander heen en weer draaien, z. a. van twee menschen die elkander willen passeeren en elkander telkens tegen 't lijf loopen, v. het ongebr. *engkang*; *patoengkoe-toengkoe*, (en bij verk. *patoetoengkoe*), lang dicht-bij of tegenover elkander zitten of staan, v. *toengkoe*, tijdelijke stookplaats gemaakt uit steenen of stukken pisangstam; *patembal-tembal*, elkander antwoorden of beantwoorden, ook om de beurt losbranden van stukken geschut, (*nembal*, antwoorden, *nembalan*, iemand antwoorden); *patorong-torong*, op elkander schelden en razen, (*norong-norong*, op iemand schelden en razen).

Twaalfde klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel silih (*of* siling).

§ 49. Om een *wederkeerige handeling* of *verrichting* uit te drukken, bezigt men het woordje *silih* (of soms ook *siling*). Men kan dit het hulpwoord van den reciproquen vorm noemen. Het wordt gevoegd vóór werkwoorden der eerste en tweede klasse, doch de neusletter valt weg; het transitieve aanhechtsel *an* blijft. Voorb. zijn: *silih-toembak*, elkander steken met een speer, (*noembak*, iemand met een speer steken, v. *toembak*, speer); *silih-tendjo*, k., *silih-reret*, l., elkander aanzien, (*nendjo*, *ngareret*, zien, naar iemand zien, v. *tendjo* en *reret*); *silih-pikanjaah*, elkander liefhebben, (*mikanjaah*, iemand liefhebben, v. *pikanjaah*); *silih-toeloengan*, elkander helpen, (*noeloengan*, iemand helpen).

§ 50. Niet voor iedere wederkeerige handeling kan men het hulpwoord *silih* gebruiken. Zoo kan men om iets te noemen: elkander aanspreken, of tot elkander spreken, niet uitdrukken door *silih-omong* of *silih-omongan*; het eerste zou in 't geheel geen beteekenis hebben, het tweede zou, zoo het

gangbaar ware, gelijkluidend zijn met *silih-tjarekan*, elkander uitschelden. Men moet hier *pada*, zamen, gelijk, bezigen, en dus zeggen: *pada ngaromong* (§ 57).

Dertiende klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel ti.

§ 51. De *vorming* dezer woorden geschiedt door de lettergreep *ti* (wel te onderscheiden van het voorzetsel *ti*, van, van af, van wege, verkort. van *tina*) voor een stamwoord te plaatsen en het daarmede te verbinden. Voorb. zijn: *tibalik*, v. *balik; titadjong*, v. *tadjong; tideuha*, v. *deuha; tidjĕngkang*, v. *djĕngkang;* enz. Op enkele uitzonderingen na zijn de hiertoe gebezigde stamwoorden ongebruikelijk.

§ 52. De *beteekenis* van dezen vorm is, dat een persoon of zaak daardoor wordt aangeduid als gerakende of geraakt zijnde in een toestand, zonder opzet, zonder zijn eigen wil, maar tengevolge van bijkomende accidenteele omstandigheden. Deze woorden zijn dus geen actieve werkwoorden, ze beschrijven geen werking van een subject uitgaande. Maar evenmin zijn het passieve werkwoorden, die een werking of uitwerking van een subject (hetzij gewild of zonder opzet) op een object aanduiden. De met *ti* gevormde woorden zijn werkwoorden als uitglijden, zinken, omduikelen, zich stooten en dergelijke. Zoo beteekent *tibalik*, omvallen, omrollen, v. *balik; titadjong*, zich stooten met den voet, zich den voet stooten, onder het gaan, v. *tadjong; tideuha*, zich ergeren, geergerd raken, v. *deuha; tidjĕngkang*, voorover vallen, voorover ter aarde storten, v. *djĕngkang; tisoledat*, uitglijden, v. *soledat; titeuleum*, zinken, v. *teuleum; tigasroek*, met den voet tegen een steen stooten, z. a. van iemand die van een hoogte valt, v. *gasroek*; *tisentad*, uitglijden, v. *sentad*; *tibanting*, neerploffen, neerstorten, neersmakken, v. *banting*.

Veertiende klasse. Werkwoorden met het invoegsel oem.

§ 53. Deze werkwoordsvorm is geen zuiver Soendaneesche, maar uit het Jav. overgenomen. Ook de woorden bewijzen dit, want voor het meerendeel zijn die Javaansch. Het getal woorden die dezen vorm bezitten is trouwens zeer gering. Zij onderscheiden zich door groote onregelmatigheid. De afleiding heeft plaats van stamwoorden, op de volgende wijze:

1°. Begint het woord met een medeklinker (uitgezonderd

met een *p* of *w*), dan wordt de lettergreep *oem* achter dien medeklinker ingeschoven, z. a. *soemĕdja*, v. *sĕdja; goemĕde*, v, *gĕde; roemasa*, v. *rasa; koemĕrot*, v. *kĕrot; doemeuheus*, v. *deuheus; soemĕblak*, v. *sĕblak*.

2°. Begint het stamwoord met een klinker, dan is er tweeërlei vorming, en wel: *a*. het krijgt *oem* voor zich, en dan komt daarvoor nog een *k*, bv. *koemaki*, v. *aki; koemagoeng*, v. *agoeng;* of *b*. valt de *oe* weg, zoodat alleen de *m* overblijft, bv.: *moenggah*, v. *oenggah; moendoer*, v. *oendoer; maboer*, v. *aboer* (vgl. *kaboer*); *matoer*, v. *atoer; masak*, v. *asak*.

3°. Is de beginletter van het stamwoord een *p* of een *w*, dan komt *oem* er voor, met *k* aan het begin (volgens 2°. *a*), en dan wordt tusschen dit voorvoegsel, dat nu *koem* geworden is, en het stamwoord, nog een *a* voor de welluidendheid ingeschoven. Voorb. zijn: *koemapoeroen*, v. *poeroen; koemawani*, v. *wani*.

Aanm. *Tjoemarita*, voor zich zelven leven, voor zich zelven zorgen, op zich zelf staan, zelfstandig zijn, getrouwd zijn (zie bijv. *Woelang-poetra*, pada 48), schijnt men niet onder deze klasse van woorden te kunnen rangschikken. De beteekenis toch is geheel verschillend van *tjarita*, dat verhaal, verhalen, beteekent. Wellicht is het een ander woord.

§ 54. De *beteekenis* is tweeërlei:

1°. Sommige komen overeen mét de stamw. werkwoorden, of de werkwoorden der 1e klasse, en duiden een handeling aan of een beweging of ook wel een toestand waarin zich een persoon of zaak bevindt. Zoo bv.: *moenggah*, stijgen, omhoog stijgen, v. *oenggah*, id.; *moendoer*, wijken, achterwaarts gaan, terugkeeren, heengaan, v. *oendoer*, wijken, achterwaarts gaan; *maboer*, op hol zijn, in vliegende vaart rennen, v. *aboer; matoer*, tot iemand spreken, v. *atoer*, (= *miatoer*); *masak*, kooken (als actief), v. *asak*, gaar; — *soemĕdja*, 't voornemen hebben, v. *sĕdja*, id.; *doemeuheus*, voor een meerdere verschijnen, tot een meerdere naderen, v. *deuheus*, nabij, (= *ngadeuheusan*); *soemĕblak*, ontstellen, v. *sĕblak*, id.; *koemapoeroen*, zich verstouten, v. *poeroen*, id.

2°. Andere beteekenen een zich voordoen als, zich het voorkomen geven van wat het stamwoord beteekent. Zoo bv. *koemaki*, zich als een grootvader voordoen, zich het air van een grootvader geven, zich als ervaren voordoen, wijsheid uit-

kramen, v. *aki*, grootvader; *goemĕde*, zich voordoen als een groote, de houding van een aanzienlijke aannemen, v. *gĕde*, groot, groote, aanzienlijke; *koemagoeng*, id.

§ 55. Een groot gedeelte dezer woorden zijn als *lĕmĕs*-woorden in gebruik, namelijk van een mindere, sprekende van zich zelven tot een meerdere. Tot deze behooren: *soemĕdja*, het voornemen hebben, v. en = *sĕdja; koemapoeroen* en *koemawani*, zich verstouten, v. en = *poeroen* en *wani*; *doemeuheus*, tot een meerdere komen, voor een meerdere verschijnen, v. *deuheus*, dicht bij, = *ngadeuheusan*; *roemasa*, gevoelen, v. *rasa;* evenzoo *roemaos*, v. *raos.*

Vijftiende klasse. Zeg- of werkwoorden met het invoegsel in.

§ 56. Men treft in het Soendaneesch enkele zeg- of werkwoorden aan die het invoegsel *in*, ingeschoven tusschen den beginletter en zijn klinker, voeren. Deze vorm is blijkbaar van Javaanschen oorsprong, het zoogenaamde oude passief, maar deelt in het Soendaneesch aan de woorden geen passieve beteekenis mede. Men treft het invoegsel aan bij woorden met actieve beteekenis, welke woorden daardoor geen wijziging van beteekenis ondergaan. Ze zijn als *lĕmĕs*-woorden in gebruik. Voorb. zijn: *sinarĕngan*, met iemand zijn, = *sasarĕngan; tinangtoe*, zeker zijn, het is zeker, van en = *tangtoe; sinĕdja*, nevens *soemĕdja*, voornemens zijn, v. *sĕdja.*

Aanm. *Minangka*, als voegwoord fungeerende, behoort èn volgens afleiding èn volgens beteekenis tot deze zegwoorden. Het komt af van *mangka*, = *masing*, dat, opdat, en beteekent leiden tot, strekken tot, opdat. — *Minantoe*, *kinanti* en *sinoehoen*, thans substantieven, behooren oorspronkelijk tot deze zegwoorden. *Minantoe*, schoonzoon, komt af van *mantoe*, (stamw. *bantoe*), helpen, medehelpen; *mantoean*, iemand tot schoonzoon nemen, bv.: *hanteu kĕrsa mantoean ka djalma kapir*, hij wilde geen ongeloovige tot schoonzoon nemen); *kinanti* is de naam van een tembangwijs, en komt af van *kanti*, met, met iemand zijn; *sinoehoen*, = *soenan*, vorst, schijnt oorspronkelijk te beteekenen: die op 't hoofd gedragen wordt, v. *soehoen*, op 't hoofd nemen of dragen. *Pinasti* en *sinĕlir*, besloten en verkoren, zijn zuiver Javaansch.

Over het meervoud en *de uitdrukking van den tijd bij de werkwoorden.*

§ 57. Er is boven gesproken over sommige werkwoordsvormen die een *veelvuldigheid*, een *herhaald doen* aanduiden (§ 19, 3°, 42, 2°, 44, 3°). Maar dat is geen eigenlijk meervoud. Het *meervoud* wordt op drieërlei wijze gevormd: *a.* door *al* of *ar; b.* door *pating* (*ting*); *c.* door *pada* k., (*sami* l.).

a. De klank *ar* of *al* wordt bij woorden die met een medeklinker aanvangen, ingeschoven tusschen dien medeklinker en zijn klinker, op dezelfde wijze als het invoegsel *in* (zie § 56); bij woorden met een klinker aanvangende, komt de klank voor dien klinker te staan en wordt met denzelven zamengevoegd. Voorb. zijn: *asak*, *arasak; isin*, *arisin; oendoer*, *aloendoer; entep*, *arentep; obah*, *arobah; ĕlat*, *arĕlat; euweuh*, *areuweuh; kaboer*, *kalaboer; ngambĕk*, *ngarambĕk; moendoer*, *maloendoer; ngadengekeun*, *ngadarengekeun; kapanggih*, *kaparanggih.* De klank komt, zoowel in het pass. als in het act., steeds bij het *stamwoord.*

Aanm. Woorden als *aringgis* en *palaoer*, bang, bang voor iets zijn, kunnen ook van een enkel persoon worden gebezigd, in wien ze dan het meervoudig bestaan der zaak aanduiden, door ons uitgedrukt bijv. met *vol vrees.* — De klank *ar* of *al* wordt ook wel herhaald, en heeft dan een versterking van het begrip ten doel, bv.: *malaloendoer*, *sararijeun*, *araringgis.* — *Tjotjorokot*, wegnemen wat maar te pakken is, v. *tjokot* (herh. volg. § 42, 2°), heeft voor de *a* een *o* gekregen. Deze afwijking is door het gebruik bij dit woord regel geworden.

b. Het voorvoegsel *pating* (of meestal bij verkorting *ting*), wordt geplaatst voor zegwoorden en werkw. der 1e kl., maar voor woorden die een *r* of *l*, den klank *ar* of *al*, *ra* of *la*, *ĕr* of *ĕl*, *rĕ* of *lĕ* bezitten; terwijl zoo het woord geen zoodanige klank heeft, het eerst dat invoegsel ontvangt, zoodat het dan op dubbele wijze meervoudig is geworden. De neusklank waarmede 't werkwoord begint, valt weg, en het voorvoegsel wordt met het woord tot één woord zamengevoegd. Voorb. zijn: *tingsiripit*, v. *siripit; tingdjaroengkĕl*, v. *djoengkĕl; tingarigĕt*, v. *ngigĕl; tingdjalĕrit*, v. *ngadjĕrit; tinggĕrĕndĕng*, v. *ngagĕrĕndĕng; tinglalenghoj*, v. *ngalenghoj.*

c. Pada, samen, alle, gelijk, (l. *sami*), wordt vóór zeg-

woorden en werkwoorden geplaatst. De laatste behouden hun neusklank en aanhechtsels. Voorb. zijn: *pada leumpang*, *pada toeroen*, *pada geuleuh*, *pada ngomong*, *pada ngoepingkeun*, *pada mangnĕdakeun*, *pada dipaehan*, enz. Zeer dikwijls wordt het meervoud nog door den klank *ar* of *al* (*a*) versterkt, die dan in het woord zelve opgenomen wordt op de boven beschreven wijze; z. a. *pada ngarambĕkeun*, *pada mangnarĕdakeun*, enz.

§ 58. Tot *uitdrukking van den tijd* bij de werkwoorden dienen voornamelijk de *bijwoorden van tijd* (§ 125). Voor den volmaakt verleden tijd en den meer dan volmaakt verleden tijd bezigt men het woord *ĕnggeus* of *geus*, reeds (vergl. *anggeus*, ten einde, gedaan). — Dikwijls wordt ook een volm. verl. tijd uitgedrukt met behulp van het woord *beunang* (in l. soms *kenging*). 't Is het stamw. van *meunang*, en beide beteekenen verkrijgen, in bezit krijgen of hebben, verkregen, enz., maar *beunang* wordt van 't object, *meunang* daarentegen van 't subject gebezigd. Alleen actieve werkw. krijgen *beunang* bij zich, en wel de stamwoordelijke en de afgeleide met den neusklank, en eigenlijk beteekent het dan verkregen door datgene wat het werkw. beteekent: *eta imah beunang njijeun saha?* wie heeft dat huis gemaakt? *soemoehoen beunang njijeun koering*, ik heb het gemaakt; enz. Men bezigt het in alle drie personen. — Voor den toekomenden tijd heeft men *rek* en *dek*, zullen, willen, benevens *bakal*, zullen, terwijl men in l. veelal *bade* gebruikt. — Maar een verleden tijd wordt ook vaak uitgedrukt door het tweede passief, (§ 32, 33), en door de nadrukwijzers *teh* en *teja*, (§ 141 en 142), en een toekomende tijd door het toekomstig werkw., (§ 40). — Niet zelden evenwel ontbreekt elke aanwijzing van den tijd, en moet men dien uit het verband opmaken.

Over den voluntatief of *willende wijs.*

§ 59. Men heeft bij den *voluntatief* tweeërlei vorm: een *subjectieve* en een *objectieve* vorm, behalve bij den *concessief*. De subjectieve vorm betreft den persoon die het gebod of verbod ontvangt, tot wien het voorstel of de bede gericht is. De objectieve daarentegen betreft de persoon of zaak waaromtrent een gebod of verbod, het voorstel of verzoek gedaan wordt. De objectieve vorm onderscheidt zich hierin van den subjectieven, dat terwijl in den laatsten het werkwoord den neusklank behoudt, het dien in den objectieven vorm verliest. Anders heeft aan de woorden zelf geen verandering plaats.

Natuurlijkerwijs kan bij de zegwoorden alleen van den subjectieven vorm sprake zijn. — Over het meervoud zie § 57.

§ 60. De *imperatief* of *gebiedende wijs*, waarmede men iemand iets gebiedt, wordt gevormd:

1°. door *zegwoordelijke interjecties* (zie § 137), en wel door ze op den toon des bevels uit te spreken. Zoo bet. *bral*, vertrek; *los*, ga weg; *sok*, zet neer; *gek*, ga zitten; *top*, pak aan; *prak*, z. v. a. begin (er aan), ga aan 't werk; *sor*, schuif aan; enz.

2°. door *zegwoorden*, eveneens door ze op den toon des bevels uit te spreken. Zoo *toeroen*, daal af, kom af; *oenggak*, stijg op, ga op; *asoep*, ga in, ga binnen, kom binnen; *indit*, vertrek, trek op; *tjitjing*, zit (sta) stil, enz.

3°. door *werkwoorden*, en wel wat den subject. imp. aangaat, met behoud van den neusletter, waar men dus door den toon moet aangeven dat men gebiedend spreekt; en wat den obj. imp. aangaat, met verlies van den neusletter. *Njokot seuneu*, als subj. imp. bet.: haal (gij) vuur; *tjokot seuneu*, krijg het vuur; en evenzoo *njaksian*, als sub. imp.: houd *gij* het oog daarop, en *saksian*, als obj. imp.: houd *daar* het oog op. De subj. imp. geldt den persoon, de objectieve de zaak. Soms bezigt men den naam des persoons of een voornaamwoord 2e persoon met het voorzetsel *koe*, en dan is het zeer duidelijk dat men iets beveelt, bv.: *njokot koe Pini*, *eta kanteh doedoet*, neem dat door Pini (neem gij dat, Pini); trek dat garen aan (of uit). Hier treft men beide imperatieven aan in eenen zin.

4°. door het eigenlijke hulpwoord van den imp.: *geura*, bijv.: *geura ngomong*, spreek op; *geura noelis*, schrijf; *geura njeungeut lampoe*, steek de lamp aan; *marijĕm geura soendoet kabeh*, schiet het geschut af; *tjing*, *maneh geura tjarita*, kom gij, vertel op.

5°. door het hulpwoord *geuwat*, gauw, spoedig, bv.: *awak geuwat paparentah* (§ 42), vaardige lichaam (vaardig gij) de bevelen uit; *bĕdil geura areusian*, *geuwat peloran sakali*, laadt de geweren, en doe er de kogels met een op; en zoo ook met *geura* tegelijk, bv.: *geuwat geura dangdan koeda*, zadelt gezwind de paarden.

6°. door het hulpwoord *koedoe*, (*ngoedoe*, *moedoe*), bijv.: *karĕdjĕki Allah moedoe daek*, het levensonderhoud van God (d. i. wat God tot levensonderhoud geeft) moet (gij) aannemen (lett. daar moet gij aan willen); *koedoe njoren kĕris*, (gij) moet een kris op zij hebben; *njai moedoe asoep islam*, jufvrouw (gij, u)

moet den islam ingaan, d. i. tot den islam overgaan; en zoo ook met *geuwat* of *geura*, bv. *koedoe geuwat ngoempoelkeun balad*, (gij) moet gezwind het leger verzamelen; *koedoe geura noeroet*, (gij) moet gehoorzaam zijn (volgen).

7°. door het hulpwoord *poma* of *poma-poma*, met een der andere hulpwoorden; bijv.: *pomă koedoe tjaringtjing*, (gij) moet waken (op uw hoede zijn); men zou dit de *versterkte imp.* kunnen noemen, omdat *poma* altijd klem bijzet.

8°. door een der hulpwoorden *masing (sing)*, *mangka* en *masingna (singna, sina)*.

Masing (of *sing*) bezigt men om zijn wensch of verlangen ten aanzien van iets, uit te drukken. — Op den toon des gebods uitgesproken heeft het de beteekenis van een bepaald verlangen, hoe men wil dat iets zal geschieden. Men moet het vertalen door zeer, doe, laat of dat. Bijv.: *masing rĕsĕp silih-toeloeng*, weest zeer bereidvaardig (heb er groot genoegen in) elkander te helpen; *koe atjeuk diakoe doeloer*, *sing silih-pikaheman*, ik erken u als zuster, dat we (of laat ons) elkander liefhebben; *masing hade lakoe-lampah*, doe of laat uw gedrag goed zijn; *masing gantjang moelang deui*, kom zeer spoedig terug (naar hier); *sing sadija oelah arek koerang bejas*, dat het gereed zij en er geen rijst ontbreke; *sing ati-ati*, wees zeer op uw hoede; *tejangan masing kapanggih*, zoek het dat het gevonden worde (tot dat het gevonden wordt); en zoo ook met een ander hulpw., bv.: *poma sing ati-ati.*

Aanm. *Masing* beteekent eigenlijk al wat, elk, en is in die beteekenis (meestal verdubbeld) in veelvuldig gebruik. 't Is goed dit in het oog te houden, want het doet zien dat een zin als deze: *masing hade lakoe-lampah*, eig. beteekent: laat elk uwer gedragingen goed zijn. — *Sing* schijnt het stamw. te zijn, daar men in het passief *dipasing* heeft.

Mangka, in den imp. gebezigd is = *masing* en *masingna*. Anders is het = *matak*, oorzaak, reden. *Minangka* is te vertalen met zij of worde, bijv.: *di dinja minangka koeboer oerang*, daar zij ons graf!

Masingna wordt alleen in verheven taal gebezigd. In gewone geschriften en in het dagelijksch leven bezigt men *singna*, maar doorgaans *sina*; het beteekent opdat, dat. Bijv.: *masingna tibalik hate*, dat (opdat) hem het hart omkeere, (d. i. opdat hij een beter mensch worde); *diparentah sina dawa*, hun

werd geboden (hij gebood hen) dat ze (hem) zouden dagvaarden; *anggoer sina tambah-tambah*, dat het liever (eerder) toeneme; en zoo ook met een ander hulpwoord, bv.: *oepami kërsaeun geura sina tingalian*, indien hij wil (zoo hij in mijn voorstel treedt), laat hem het dan bezien (dat hij het dan bezie).

Aanm. Van dezen imp. met *sina* vormt men dikwijls een passief met *di*, en de beteekenis verschilt dan niet veel met de beteekenis van dit passief van het causatief werkwoord. Zoo bet. *dikoempoelkeun*, vergaderd worden; *disina koempoel*, vergaderd doen zijn. Hier nog een voorbeeld: *diloeroed* (= *dirorod*) *disina toeroen*, verdrongen worden (uit zijn ambt) en doen afdalen (van zijn stand), eig. afdalende doen worden, maar wij moeten door afwezigheid van een overeenkomstigen vorm in onze taal, meestal met doen of laten vertalen.

§ 61. De *concessief* of *toelatende wijs*, waarmede men iets vergunt of toelaat, wordt gevormd door de woorden *ingkeun* (bij verk. *keun*) k., *antĕp* l., en *kadjeun*. Bijv.: *ingkeun, oelah diopenan*, laat maar, stoor (haar) niet; *ingkeun bae, monlong dipindahkeun*, laat het maar, het hoeft niet verplaatst te worden (gij behoeft het niet te verplaatsen); *antĕp bae, teu daekeun miloe*, laat hem maar, hij wil niet medegaan; *kadjeun koering iloe pĕrang*, laat mij (maar) mee gaan vechten. En zoo worden deze woorden ook alléén gebruikt, in den zin van laat maar, laat het (hem, haar) begaan, stoor hem (haar) niet, terwijl *kadjeun* nog de bizondere beteekenis heeft van: het zij zoo, het doet er niet toe.

§ 62. Voor den *propositief*, of de *voornemende* en *voorstellende wijs*, bezigt men in den 1en persoon *rek*, zullen, of *dek*, willen, hetzij met of zonder de hieronder genoemde hulpwoorden; terwijl men, bij zich zelven iets voornemende, zoo men een persoonl. voornw. gebruikt, daartoe *aing* of *kami* bezigt, doch doorgaans wordt het pers. voornw. weggelaten, bijv.: *tjik tjoba rek loentang-lantoeng*, komaan, ik ga wat rondloopen! — Voor den 2en persoon heeft men tegen minderen de hulpw. *hajoe*, *tjing*, *tjik*, welaan, en *tjoba*, probeer eens; — tegen gelijken dezelfde woorden, en het hulpw. *soemangga;* tegen meerderen 't hulpw. *tjoba*, maar doorgaans *soemangga*, vaak met een hulpw. van den imperatief. Men moet onderscheiden

tusschen een subjectieven en objectieven vorm. — Voorb. zijn: *hajoe maneh ngalajad*, welaan ga er heen, (*ngalajad*, een bezoek brengen aan een zieke, aan een sterfhuis, of aan een plaats waar 't een of ander te doen is); *tjing geura tjarita*, kom, vertel op. 't Meervoud, waarvoor men de hulpw. *hajoe* en *soemangga* bezigt, met het inclusieve meervoudig voornaamw. *oerang*, wordt alleen tegen minderen en gelijken gebruikt. Bijv.: *hajoe oerang geuwat-geuwat panggihan Ali Basah*, kom laat ons spoedig A. B. gaan opzoeken; *soemangga geura tingali*, wel zie u dit eens; *soemangga oerang njoehoenkeun dimodalan*, welaan, laat ons verzoeken dat hij (vader) ons modal geve. — Het gebruik van de hulpw. wordt in den 2en persoon zoowel als in het meervoud dikwijls nagelaten, waar men dan door den toon of door de constructie van den zin te kennen geeft dat men voorstellender wijze spreekt; bv.: *didijeu bae ngadagoan*, wacht hier maar; *mangke heulaan*, wacht eerst even; *oerang laladjo*, laat ons gaan zien (of luisteren, naar vertooning of muziek); *eh njai, oerang silih-doakeun*, kom, vrouw, laat ons voor elkander bidden!

§ 63. Voor de *optatieve* wijze van spreken, waarbij men een *wensch* of *bede* uitdrukt, gebruikt men de hulpwoorden *atoeh* (toch), *moegi* en *moegi-moegi*, *moega* en *moega-moega* (moge), en *noen* (verk. v. *koelanoen*), 't welk hier zooveel beteekent als: als 't u belieft. Even als bij den imp. maakt men dikwijls van meer dan een hulpwoord gebruik. — Ook hier is een subjectieve en objectieve wijze van spreken. Voorb. zijn: *eh noe tapa*, *eta kĕndi tanja atoeh*, o boetedoener, vraag toch aan die kruik; *moegi sampejan soeka ngadangoe*, moge u willen hooren; *moegi oelah dongkap ka dijeu*, moge het niet tot hier komen; *moegi-moegi balai didjaoehkeun*, mogen rampen door u worden afgewend; *anoe koe koering disĕdja moegi enggal kapĕndak*, wat door mij beoogd wordt moge het spoedig (door mij) gevonden worden; *soemangga tjalik*, zet u toch; *mangga leueut koe adjĕngan*, drink dit toch door u (wil dit toch drinken); *tjalik heula noen*, ga toch eerst zitten (zet u even voor u verder gaat); *ngarot heula noen*, drink toch eerst koffie (*ngarot* l. v. *njaneut*, eig. een warme drank drinken, 't zij warm water, thee of koffie, waarbij meestal iets gegeten wordt; doorgaans is wat gedronken wordt koffie).

§ 64. De *vetatieve* of *verbiedende* wijze van spreken drukt men uit door het hulpw. *oelah*, moet niet, doe niet; men ver-

sterkt het verbod door vóór *oelah*, *poma*, ook wel *poma-poma*, of *papatjoewan*, soms ook wel *koedoe* te voegen. *Papatjoewan* wordt ook alléén gebezigd. Maar zachter, op meer ontradenden dan verbiedenden toon, of beleefd sprekende, gebruikt men in plaats van *oelah*, *montong*, hoeft niet, 't behoeft niet. Voorb. zijn: *oelah dijoek hareup teuing*, zit niet te ver vooraan; *oelah neuteup kana pameunteuna*, kijk hem niet zoo in het gelaat; *oelah marĕk bari oedoed*, verschijn niet (voor den vorst) rookende; *eta maneh oelah sok prihatin teuing*, maak je toch niet zoo bekommerd; *oelah dikijeukeun teuing hate koering teh*, maak het mijn hart niet te zwaar (eig. moet niet aldus gedaan worden te zeer mijn hart); *poma oelah rek angkat*, vertrek (met nadruk) niet; *poma-poma oelah tjeurik*, wil niet weenen, ween toch niet; *papatjoewan oelah lila*, blijf niet lang; *papatjoewan dek ka dijeu*, kom volstrekt niet hier; *koedoe oelah anggang teuing*, wees niet te ver af; *montong ngomong lila teuing*, spreek maar niet te lang, verspil maar zooveel woorden niet; *montong sijeun*, en *montong sijeun-sijeun*, vrees maar niet, of gij behoeft niet bang te zijn.

VI. HET SUBSTANTIEF.

§ 65. Over de *stamwoordelijke substantieven* valt niet anders op te merken dan wat reeds gezegd is in § 13, dat ze soms ook optreden als zegwoorden en als bijvoegelijke naamwoorden, zonder eenige verandering in den vorm te ondergaan. Zoo bijv.: *asih*, dat even goed liefhebben als liefde kan beteekenen, en *ĕmas*, dat als substantief goud, maar als bijv. naamwoord gouden beteekent, bv.: *tjingtjin ĕmas*, gouden ring.

Over het *getal* en *geslacht* zie § 85 en 86.

We gaan nu over tot de behandeling der *afgeleide substantieven*.

§ 66. 1. Subst. met 't aanh. *an*. *Vorming* van stammen: *bilangan*, getal, (*bilang*, imp., *milang*, tellen); *toeloengan*, hulp, (*toeloeng*, hulp); *omongan*, woord, (*omong*, een zeggen); *tandoeran*, wat men beplant heeft, wat beplant is, (*tandoer*, planten); *wangsoelan*, antwoord, (*wangsoel*, terugkeeren, antwoord; *ngawangsoel*, antwoorden); *poedoenan*, wat afdaalt, (*poedoen*, ongebr., *moedoen*, afdalen van een hoogte); *tandja-*

kan, wat oploopt, (*tandjak*, ongebr., *nandjak*, een hoogte opgaan); *takĕran*, maat, (*takĕr*, imp., *nakĕr*, meten), *sewaan*, huur, (*sewa*, ongebr., *njewa*, huren); *tahanan*, aambeeld, (*tahan*, tegenhouden).

§ 67. 2. Subst. met 't voorv. *ka*. *Vorming* van zegwoorden: *kawĕroeh*, *kanjaho*, het weten, kennis, (*wĕroeh* en *njaho*, weten, kennen), *kasoesah*, verdriet, moeite, (*soesah*, in moeite zijn, moeilijk); *kahajang*, wensch, (*hajang*, wenschen); *kasakit*, ziekte, (*sakit*, Mal., ziek); *karĕsĕp*, genoegen, welbehagen, (*rĕsĕp*, genoegen of lust ergens in of toe hebben); *kapeling*, herinnering, (Jav. v. *peling*, = Soend. *pepeling*, herinneren, waarschuwen, v. *eling*, l. v. *ingĕt*, bedenken, zich herinneren); *kanjĕri*, pijn, (*njĕri*, pijn hebben); *kanjaah*, k., *kaasih*, l., liefde, geliefde, wat geliefd is, v. *njaah* en *asih*, liefhebben; *kasijeun*, wat gevreesd wordt, te vreezen, gevreesde, v. *sijeun*, vreezen; *kaidjid*, *kageuleuh*, *kangewa*, die verfoeid of gehaat wordt, te haten is, een te haten of gehaat persoon of zaak, v. *idjid*, *geuleuh* en *ngewa*, haten, verfoeien; *kabĕndoe*, (ook *kabĕndon*), een persoon op wien iemands toorn of vloek rust, gevloekte, v. *bĕndoe* (of *bĕndon*), toornig, toorn. — Deze woorden hebben dit eigenaardige dat ze door voorvoeging van *pi* (vgl. § 16, Aanm. 3), stammen van werkwoorden worden, die dan als werkwoorden voor de *p* de *m* in plaats krijgen (§ 17, 3°).

§ 68. 3. Subst. met 't voorv. *pa*. *Vorming:* 1°. van stamwoorden, maar zeldzaam, bv.: *patobat*, het vragen om schuldvergiffenis, bekeering, (*tobat*, vergiffenis vragen, zich bekeeren); *panagari*, l., stad, = *nagari*, l., *nagara*, k., stad; *pawarta*, bericht, tijding, (*warta*, l., tijding, = *bedja*, k.). Bij *pambrih*, bedoeling, v. *ambrih*, en *padoe*, twist, v. *adoe*, en dergelijke meer, is de klinker van 't voorv. weggevallen. — 2°. van werkwoorden der 1e klasse; bv.: *pamikir*, gedachte, het denken, (*mikir*, denken); *pamake*, k., *panganggo*, l., kleeding, maar ook gedrag, handelwijze, (*make*, *ngango*, zich kleeden, aan hebben, gebruiken); *panĕnĕda*, bede, (*nĕnĕda*, bidden); *panjombo*, dat waarmede men een schreiend kind sust, (*njombo*, sussen, stillen); *pamoendoet*, eisch, (*moendoet*, eischen); *panarima*, dank, dankbaarheid, (*narima*, ontvangen, aannemen); *pangambeu*, de reuk, (*ngambeu*, ruiken); *pangoetjap*, de spraak, (*ngoetjap*, spreken); *pangamboeng*, l., = *iroeng*, k., neus, (*ngamboeng*, l., = *ngambeu*, k.); *pameuli*, koopprijs,

(*meuli*, koopen); *pamoelang*, wat men terug geeft, z. a. v. geld, of terug zendt z. a. een brief, (*moelang*, teruggaan, naar huis gaan, *moelangkeun*, beantwoorden van een brief, een brief terug zenden, iets of iemand naar huis zenden).

Aanm. *Pangapoentĕn* is in 't Jav. een subst. en bet. vergiffenis; in 't Soend. is het alleen in gebruik om zich aan te melden, als men op iemands erf komende daar niemand vindt om aan te spreken. Men roept dan op of bij de *tĕpas* (gaanderij): *pangapoentĕn*..

§ 69. 4. Subst. met 't voorv. *ka* en 't aanh. *an*. *Vorming* van zegwoorden: *karamean*, levendigheid, rumoer, (*ráme*, leven, rumoer maken, levendig, z. a. ons 't is er levendig); *kahakanan*, spijze, (*hakan*, eten); *kabalangsakan*, ellende, (*balangsak*, ellendig); *kakoerangan*, k., *kakirangan*, l., wat iemand ontbreekt, (*koerang* en *kirang*, ontbreken); *kahemanan*, liefde, genegenheid, (*heman*, liefde betoonen, liefhebben); *kabeungharan*, rijkdom, (*beunghar*, rijk); *katĕmĕnan* en *karadjinan*, vlijt, naarstigheid, (*tĕmĕn* en *radjin*, vlijtig, naarstig); *kasalamĕtan*, zaligheid, (*salamĕt*, zalig); *kawaloeratan*, behoeftigheid, nooddruft, (*waloerat*, behoeftig, nooddruftig).

§ 70. 5. Subst. met 't voorv. *pa* en 't aanh. *an*. *Vorming* van stammen, zegwoorden, stamwoordelijke subst., en werkwoorden, (die hun aanhechtsel, zoo ze 't hadden, verliezen). *Papanggihan*, hetgeen men gevonden heeft, vondst, (*panggih*, stamw. van *manggih*, vinden); *pagawean*, werk, bezigheid, (*gawe*, werk, nut); *padamĕlan*, l. v. *pagawean*, werk, bezigheid, (*damĕl*, werk); *pasawahan*, sawahveld, (*sawah*, nat rijstveld); *pamadjikan*, gastheer; ook vrouw, van een man, echtgenoot, (*madjik*, bij iemand inwonen); *paninggaran*, jagen, (*ninggar*, schieten met een *tinggar*); *panjiraman*, gieten, (*njiram*, begieten); *panjĕnangan*, troost, vertroosting, (*njĕnangkeun*, iemand troosten, v. *sĕnang*, getroost); bij *panoetan*, leidsman, voorganger, (v. *anoet*, volgen), en derg. is de *a* van 't voorv. weggevallen (vgl. § 68, 1°).

§ 71. 6. Subst. met 't voorv. *pi*. *Vorming* van stammen. Deze woorden zijn alle min of meer *lĕmĕs*. *Pitoeloeng*, hulp, (*toeloeng*, helpen); *piwoeroek*, onderwijs, (*woeroek*, onderwijs); *pioendjoek*, en *pihatoer*, wat men aan een meerdere voordraagt, te kennen geeft, (*oendjoek* en *hatoer*, te kennen geven); *pirĕm*-

pag, l., *pirĕmpoeg*, k., raad, voorstel, (*rĕmpag* en *rĕmpoeg*, met iemand 't eens zijn, instemmen); *pilahir*, woord, gezegde, (*lahir*, een zeggen, l. v. *omong*); *pitoedoeh*, aanwijzing, (*toedoeh*, aanwijzing, aantooning); *pibanda*, iemand wiens hart aan aardsche goederen hangt, (*banda*, goed, bezitting); *piallah*, wat als God wordt vereerd, (*Allah*, God). Al deze substantieven zijn tevens stammen van werkwoorden.

Aanm. 1. Sommige substantieve stamw. krijgen, om tot werkw. gevormd te worden, het aanhechtsel *pi* voor zich, maar zijn als zoodanig niet in gebruik. Eigenlijk zijn dat substantieven, die onder deze klasse moeten gerangschikt worden. Vb.: *piindoeng*, *pibapa*, *piati*, *pikarĕp*, (*miindoeng*, iemand als moeder erkennen, v. *indoeng*, moeder; *mibapa*, iemand als vader erkennen, v. *bapa*, vader; *miati*, ter harte nemen, overleggen, v. *ati*, Mal., hart; *mikarĕp*, zijn begeerte ergens op stellen, v. *karĕp*, begeerte). Zie ook hieronder.

Aanm. 2. Een uitzondering maakt *pihoetangkeun*, wat men bij iemand uitstaande, van iemand te vorderen heeft; werkw. *mihoetangkeun*, in schuld geven, v. *hoetang*, schuld. Men kan het vergelijken met *pangrigĕlkeun*, (zie *dong.-dong. noe araneh*, bl. 16), ook een subst., 't welk bet.: wat men ten behoeve van iemand doet.

§ 72. 7. Subst. met 't voorv. *pi* en 't aanhechtsel *an*. *Vorming* van stamwoordelijke substantieven, met algemeener beteekenis dan deze. *Pilĕmboeran*, al de lemboers of kampoengs van een plaats, (*lĕmboer*, erf, woning, gehucht, wijk); *milĕmboeran*, in al de wijken van een plaats gaan, z. a. bv. om iemand te zoeken); *pikampoengan*, id., (*kampoeng*, gehucht, wijk); *pigoenoengan*, gebergte, (*goenoeng*, berg); *pianakan*, baarmoeder, (*anak*, kind); *piderekan*, broeders in den zin van verwanten van neef af in een afgaande linie, v. *derek*, (*saderek*, broeder of zuster, l. v. *doeloer*.

§ 73. 8. Subst. met 't aanh. *eun*. *Vorming* van zegwoorden, stammen, substantieven en werkwoorden. Deze laatste behouden zelden hun neusletter, maar de aanhechtsels blijven. Met den neusletter hebben ze een subjectieve, zonder den neusletter een objectieve beteekenis. — De beteekenis is dat een persoon of zaak daardoor aangeduidt wordt als te zullen

doen, te strekken tot, te dienen voor datgene wat het woord waarbij het gevoegd is beteekent. Voorb. zijn: *gantoengeun*, de (het) op. te hangene, v. *gantoeng*, hangen; *todjereun*, iets om de voeten tegen aan te zetten tot steun, v. *todjer*, de voeten tegen iets aan zetten; *watjaeun*, iets om te lezen, v. *watjà*, lezen; *hakaneun*, tot spijze zijn voor, om te eten voor, v. *hakan*, eten; *pikiraneun*, iets om te bedenken of te overdenken, v. *pikiran*, denkvermogen; *seuseuheun*, iets om te wasschen, iets dat te wasschen is, v. *seuseuh*, ~~stamw. v. *njeuseuh*, wasschen~~; ~~*njeuseuheun*, iemand om te wasschen~~; *pioendjoekeun*, iets om aan iemand te kennen te geven, v. *pioendjoek*, mededeeling; *pentaaneun*, ~~iets~~ om te vragen, v. *mentaan*, aan iemand iets vragen; *toempakaneun*, een dier om te berijden, om op te rijden, v. *noempakan*, rijden op (een paard bijv.); *tjabakkeuneun*, iets om er de hand aan te slaan, om aan te raken, v. *njabakkeun* (ongebr.?); daarentegen *tjabakeun*, iets om aan te vatten, om ter hand te nemen, enz.; *dengekeuneun*, iets om naar te hooren, v *ngadengekeun*, naar iets hooren; *gawekeuneun*, iets om voor 't werk te gebruiken, lieden om aan 't werk te zetten, v. *ngagawekeun*, doen arbeiden, aan 't werk zetten.

Aanm. Een enkele maal wordt de begin-medeklinker met zijn klinker geredupliceerd, bv.: *deudeuleueun*, wat te zien is, dingen die te zien zijn, v. *deuleu*, stamw. v. *neuleu*, zien.

§ 74. 9. Subst. met 't voorv. *pi* en 't aanh. *eun*. *Vorming* van andere substantieven en een enkele maal van 't passief met *ka*. De beteekenis der eersten is nauw verwant aan die der werkwoorden, die het voorv. *pi* en het aanh. *eun* hebben (§ 39), en duidt aan dat een persoon of zaak bestemd is te worden of te dienen tot datgene wat het woord waarvan het gevormd is, beteekent; die der laatsten komt met de vorige soort overeen. — Voorb.: *pibadjoeeun*, goed (z. a. linnen bv.) voor een badjoe, goed om er een baadje van te maken, (*badjoe*, buis); *pitjontoeun*, iets om tot voorbeeld te strekken, (v. *tjonto*, voorbeeld, monster); *pingaraneun*, wat iemands naam zal zijn, (v. *ngaran*, naam); *pialamateun*, een teeken ergens voor, waaruit men 't een of ander kan waarnemen, (v. *alamat*, teeken, voorteeken); *piboewateun*, wat te oogsten is, (v. *boewat*, oogst); *pisewaaneun*, huur voor iets, die ergens voor betaald zal worden, (v. *sewaan*, huur); *pitoengtoengeun*, wat het einde

van iets zal zijn, (v. *toengtoeng*, einde); *pisalakieun*, een man voor iemand bestemd, die een vrouw tot man zal worden, (v. *salaki*, man, echtgenoot); *pipamadjikaneun*, een vrouw voor iemand bestemd, die een man ter vrouw zal worden, (v. *pamadjikan*, vrouw, echtgenoot); *pikadjoengdjoengeun*, wat op te ligten is, wat men kan opligten, van *kadjoengdjoeng*, opgeligt, op te ligten (vgl. § 34).

§ 75. 10. Subst. gevormd van stamwoorden door *reduplicatie* of *herhaling van den begin-medeklinker met bijbehoorenden klinker*. *Kikirim*, k., *kikintoen*, l., wat men aan iemand zendt (v. *kirim*, k., *kintoen*, l., zenden); *bĕbĕndoe* en *sĕsĕndoe*, beide l., toorn, gramschap, (v. *bĕndoe* en *sĕndoe*, = *ngambĕk* en *poendoèng*, toornig op iemand zijn); *tatangga*, buur, nabuur, (v. *tangga*, trap); *toetoenggoe*, grafpaaltje, (v. *toenggoe*, bewaken, wachten op); *sisilih*, iemand die eens anders plaats inneemt, plaatsvervanger of vervangster, (v. *silih*, hulpw. v. d. recipr. vorm); *soesoegoeh*, spijze die men een gast voorzet, onthaal, (v. *soegoeh*, id.).

§ 76. 11. Subst. met *reduplicatie* (als boven) en *aanhechting van* an. Wat de *beteekenis* aangaat moeten wij deze klasse verdeelen in drie soorten. — De eerste en tweede soort zijn van stammen of werkwoorden afgeleid, de derde van substantieven.

1°. Die als gewone subst. optreden, bv.: *toetoempakan* en *toetoenggangan*, dier waar men op rijdt, rijdier, (v. *toempak* en *toenggang*, ergens op zijn, op iets liggen of zitten, rijden op); *tataheunan*, val, strik, (v. *taheun*, id.); *poepoedjaan*, een voorwerp van godsdienstige vereering, (*moedja*, aan iets godsdienst. vereering brengen, v. *poedja*); *moemoentjangan*, enkel, enkels, (v. *moentjang*, een noot). Bij sommige woorden is tusschen de herhaalde klank en het stamwoord een *ng* ingevoegd (vgl. § 19 Aanm., en 21 Aanm.). Hun stamw. is niet in gebruik. Vb.: *kengkerangan*, sleutelbeen; *tjengtjelengan* (ook *tjetjelengan*), spaarpot; *pengpelengan*, de lies.

2°. Die een collectieve beteekenis hebben, z. a. *kĕkĕmbangan*, bloemen, gebloemte, (v. *kĕmbang*, bloem); *boeboewahan*, vruchten, (v. *boewah*, vrucht); *tatangkalan*, boomen, geboomte, (v. *tangkal*, boom); *papakean*, kleederen, (*make*, zich kleeden, aanhebben, gebruiken, v. *pake*); *tjojooan*, speelgoed, (v. *tjoo*, met iets spelen, er op na houden); *lalampahan*, handelingen,

gedragingen, (v. *lampah*, handelwijze); *pĕpĕlakan*, aanplantingen, wat men aangeplant heeft, (v. *pĕlak*, aanplant).

Aanm. Woorden als de hier genoemde, duiden voor het meerendeel een verzameling van verschillende soorten aan (z. a. *boeboewahan*, verschillende soorten van vruchten; *pĕpĕlakan*, verschillende soorten van aanplant, enz.). Wil men een meervoud aanduiden van dezelfde (ééne) soort, dan verdubbelt men het woord.

3°. Dezulke, die een namaaksel, een navolging, een door kunst enz. daargesteld zijn van datgene beteekenen wat door het woord waarvan ze zijn afgeleid, aangeduid wordt. Voorb. zijn: *djĕdjĕlĕmaan*, een pop op een mensch gelijkende, (*djĕlĕma*, mensch); *koekoelahan*, een nagemaakt vijvertje, z. a. door kinderen onder het spelen, (v. *koelah*, vijver); *iimahan*, een huisje, z. a. voor eenden of om mee te spelen, (v. *imah*, huis); *oorajan*, een nagemaakte slang, (v. *oraj*, slang).

§ 77. 12. Subst. met het voorv. *pang*. 1°. *Vorming* van stammen en van subst. met 't voorv. *ka* (§ 69). *Pangwoeroek*, onderwijs, (v. *woeroek*, onderwijs); *pangwoedjoek*, wat dient om te vleien of iemand ergens toe over te halen, (v. *woedjoek* vleien); *panghampoera*, vergiffenis, (v. *hampoera*, vergeven, vergiffenis); *pangrasa*, het gevoel, (v. *rasa*, gevoelen, gevoel,, meening); *pangroengoe* en *pangdenge*, het gehoor, (v. *roengoe* en *denge*, hooren); *panggalih*, l., behartiging, overdenking, meening, (v. *galih*, l., hart); *pangawĕroek*, kennis, het weten, bewustzijn, (v. *kawĕroek*, kennis); *pangawasa*, macht, (v. *kawasa*, macht, macht hebben, machtig).

Aanm. Bij woorden als de laatstgenoemde, gaat de keelletter *k* over in de *ng* van het voorvoegsel.

2°. Dient *pang* om van zegwoorden, ja ook van andere rededeelen, zooals bijv. een bijwoord van plaats met het voorvoegsel *ka* (*ka dinja*, *ka dijeu*, enz.) of van een negatieve uitdrukking (z. a. bv. *teu pĕrtjaja*) enz. substantieven te vormen, die te vergelijken zijn met onze zelfst. naamw. gevormd van de onbepaalde wijs van het werkw. met het lidw. het, of zelfst. naamw. van werkw. afgeleid met den uitgang *ing*. Meestal komen ze voor in den 3en persoon met het aanh. *na* (zie § 123, 3°). Het voorv. verliest de *ng* voor woorden

met die letter aanvangende; een enkele maal ook voor andere. Ze worden gebezigd wanneer men op de door het zeg- of werkwoord aangeduide handeling terugkomt, en daarover dus reeds gesproken is, maar ook als men de reden, de aanleiding enz. dier handeling wil aantoonen. Voorb.: *pangomena*, het bewerken er van; *pangmendakna*, de bevinding van hem; *pangsoekäna*, het blijde zijn van hem; *pangmakena tjai beda-beda*, hun gebruiken van water is verschillend: *pangdatang paling*, *soepaja maling djeung ngaroeksak*, het komen van den dief is om te stelen en te verderven; *pangdatang kaoela hajang papanggih djeung sampejan*, mijn komen is om u te ontmoeten; *pangomongkeunana kitoe koe bawaning sijeuneun*, het spreken van hem aldus was uit vrees; — *pangkadinjana*, het (hun) gaan daar heen; *pangteupĕrtjajana*, hun niet gelooven, enz. — Maar 3°. wordt door middel van dit voorvoegsel *pang* en het aanh. *na* van zegwoorden een *superlatief* gevormd (vgl. § 160, 2°). Bijv. v. *kanjaah*, k., *kaasih*, en *kameumeut*, l., geliefd, wat geliefd is, *pangkanjaahna* enz., de meest geliefde; v. *kawasa*, machtig, macht, *pangkawasana*, de machtigste; v. *gantjang*, snel, *pangganjangna*, de snelste; v. *pinter*, verstandig, *pangpintĕrna*, de verstandigste; v. *bagdja*, gelukkig, *pangbagdjana*, de gelukkigste; v. *aloes*, schoon, *pangaloesna*, het schoonste; v. *goreng*, leelijk, slecht, *panggorengna*, het slechtste; v. *gĕde*, k., *agoeng*, l., groot, *panggĕdena*, *pangagoengna*, de grootste; v. *agĕng*, hoog (in rang), *pangagĕngna*, de hoogste; v. *pĕrloe*, plicht; *pangpĕrloena*, het meest plichtmatige; v. *lila*, lang, *panglilana*, het langst, enz.

§ 78. 13. Subst. met het voorv. *pang* en het aanh. *an*. *Vorming* van zegwoorden. — *Panggilingan*, molen, (v. *giling*, malen); *pangdijoekan*, k., *pangtjalikan*, l., *panglinggihan*, l. p., zitplaats, (v. *dijoek*, *tjalik* en *linggih*, zitten); *pangboewangan*, verbanningsoord, (v. *boewang*, Mal. wegwerpen; *diboewang*, verbannen worden); *pangdeuheusan*, gehoor- of audientiezaal, (v. *deuheus*, dicht bij, *ngadeuheus*, voor een meerdere verschijnen); *pangsoedjoedan*, plaats waarop men de *soedjoed*, het ter aarde buigen van het hoofd bij de *salat* verricht.

§ 79. 14. Subst. met het voorv. *pĕr*. — Deze woorden zijn uit het Mal. overgenomen, en weinige in getal. Voorb. zijn: *pĕrtanda*, teeken, (v. *tanda*, teeken, merk); *pĕrtobat*, nevens *patobat*, het vragen om vergiffenis, bekeering, (v. *to-*

bat, vergiffenis vragen, zich bekeeren); *përmata*, edelgesteente, (v. *mata*, oog).

Aanm. Soms wordt *për* in de volkstaal verlengd tot *pëlë*, z. a. *pëlëkara*, voor *prakara*, zaak, ding, (v. *kara*).

§ 80. 15. Subst. met het voorv. *për* en het aanhechtsel *an*. De vorm, en ook gedeeltelijk de woorden, zijn uit het Mal. overgenomen. *Përdjawaban*, antwoord, (v. *djawab*, antwoorden, antwoord); *përdjangdjian*, belofte, verbindtenis, (v. *djangdji*, beloven); *përhimpoenan*, vergadering, (Mal. v. *himpoen*, = *pakoempoelan*).

§ 81. 16. Subst. met het voorv. *pra*. — *Prakara*, k., *prakawis*, l., zaak, ding, (v. den stam *kara*, nog over in *teu djadi sakara-kara*, = *teu djadi-naon-naon*); *pradjoerit*, inlandsche soldaat, krijger, (v. *djoerit*, krijg, strijd).

Aanm. In bijna alle gevallen is dit voorvoegsel onscheidbaar, in dezen zin dat het stamwoord in de taal als zoodanig niet meer voorkomt. Zóó met *prameswari*, vorstin, en *pramedani*, tapijt. (Vgl. Jav. Woord. 473). Het voorv. schijnt in verband te staan met *para*, nog in gebruik als meervoudsvorm voor titels, bv.: *para pohatji*, *para bopati*, enz., waar het dan dikwijls uitgesproken en geschreven wordt: *pra-pohatji*, *pra-bopati*, enz.

§ 82. 17. Subst. met het voorv. *pri*. — *Priboemi*, bewoner of bewoners van een land of van een stad, kampoeng of huis, (v. *boemi*, huis, aarde); *prihatin*, leed, hartzeer, kommer, (v. *hatin*; 't Jav. *haten?*)

Aanm. Ook hiervan geldt wat boven gezegd is in de Aanm. (begin).

§ 83. 18. Subst. met het voorv. *pan*. Alleen in gebruik in enkele uit 't Jav. overgenomen woorden, z. a. *pandoea* (of *pandoa*), heilbede, (v. *doea*, Arab. *doa*, gebed); *pandjënëngan*, in samenstelling met titels gebruikt, z. a. weledele, enz., bv.: *pandjënëngan djoeragan*, den weledelen heer, (*djënëngan*, Soend. naam l. v. *ngaran*).

§ 84. 19. Behalve op de bovengenoemde wijzen worden,

en dit is zeer menigvuldig, substantieven gevormd van zegwoorden, werkwoorden, ja ook zelfs van de passieve vormen; en wel door het aanhechtsel *na* aan het woord te hechten, dat bij woorden die een aanhechtsel bezitten, verlengd wordt tot *ana*. Voorb. van dezen vorm zijn: *koedoe mikir ka h a r e u p n a*, men moet denken aan *hetgeen voor is*, hetgeen toekomstig is; *ari h a d e n a koedoe ditangtoengkeun*, *het beste* is hem overeind te zetten; *a n g k a t n a ngarendeng*, *hun gaan* was naast elkander; *n g a m b e k n a kabina-bina*, *zijn toorn* (zijn toornig zijn) was zeer hevig; *n g o m o n g n a kijeu*, *zijn spreken* was aldus; *moal sakitoe n o e l o e n g a n a n a*, geenszins zou aldus *zijn hulp verleenen* zijn; *n j o e r a t a n a n a tiloe kali*, *zijn schrijven (aan hem)* was drie malen; *n g o w o k e u n a n a poetra pamĕgĕt*, *haar ter wereld brengen* was een zoon; *barang tamat d i w a t j a n a*, toen geeindigd was *het gelezen worden; ari d i o w o k e u n a n a di Tjiandjoer*, *zijn geboren worden* (heeft plaats gehad) te Tjiandjoer, hij is te Tj. geboren; *k a t i n d i h n a koe panggĕrĕt*, *zijn getroffen worden* (was) door een bindbalk, hij werd door een bindbalk getroffen, enz.

§ 85. Om het *getal* uit te drukken bij de substantieven, bezigt men:

1°. den klank *ar* of *al*, (zie § 57, *a*), die dan achter den eersten medeklinker ingeschoven wordt. Dit heeft zelden plaats. Algemeen echter is 't gebruik van *baroedak*, kinderen, v. *boedak*, kind in 't algemeen. Andere voorb. zijn: *djalalĕma*, dat ik in dezen zin aantrof: *diidĕk-idĕk koe djalalĕma*, vertreden worden door de menschen, v. *djalĕma*, (*djalma* of *djĕlĕma*), mensch; *taroekang*, v. *toekang*, bv.: *taroekang koeweh*, gebakmakers of -verkoopers; *paranon*, v. *panon*, oogen, *djarami*, stoppels, v. *djami*.

2°. het hulp. *para*, maar alleen voor deftige woorden, z. a. *para nabi*, de profeeten; *para malaikat*, de engelen; *para istri*, de dames; *para bopati*, de regenten; enz. — Het omsluit de gansche soort, of 't geheele getal dat aanwezig is.

3°. door *herhaling van het woord*. Dit heeft echter nooit plaats als het getal der voorwerpen door een telwoord wordt aangeduid. Zoo zegt men *sahidji imah*, een huis; *tiloe imah*, drie huizen, en nooit *tiloe imah-imah*. Bij algemeene of onbepaalde telw. evenwel, z. a. *sadajana* en *sakabehna*, wordt het subst. dikwerf verdubbeld, bv.: *sadajana djĕlĕma-djĕlĕma*. Men heeft hierbij op te letten of de herhaling ook in bizonderen zin in gebruik is, zooals bv.: *koeda-koeda*, zie § 150.

4°. daar het werkw., zoowel in 't actief als passief, meestal

gelegenheid geeft het meervoud uit te drukken (§ 57), kan dat in zinnen bij het subst. dikwijls nagelaten worden. Over het algemeen kan men echter zeggen dat de Soendaneezen gaarne de woorden herhalen, althans met sommige geschiedt dat in 't dagelijksch leven bijna altijd, zoodat men vaak een meervoud èn bij 't werkw. èn bij 't subst. zal aantreffen.

§ 86. Wat het *geslacht* betreft, dat strekt zich alleen uit over menschen, dieren, en ook, maar zeldzaam, over planten, en moet door bizondere woorden, bij wijze van bepaling, worden aangeduid. Voor menschen gebruikt men voor 't mannelijk geslacht *lalaki*, k., *pamĕgĕt*, l., voor 't vrouwelijk *awewe*, k., *istri*, l. Bij dieren gebruikt men voor 't mann. gesl. *lalaki*, voor 't vrouwel. *bikang*. Sommige dieren hebben voor 't mannetje een eigen benaming, z. a. bv.: *badot*, bok, *djago*, haan, maar doorgaans bezigt men deze te gelijk met de benaming van het dier, bv.: *embe badot*, *hajam djago*. Voor sommige verwantschapstermen heeft men eigen benamingen, maar meestal wordt één benaming voor beide geslachten gebezigd.

VII. DE TELWOORDEN.

§ 87. De *hoofdgetallen* zijn: *hidji*, *doewa*, *tiloe*, *opat*, *lima*, *gĕnĕp*, *toedjoeh*, *dalapan*, *salapan* en *sapoeloeh*. Van af tien tot en met negentien, telt men: *sawĕlas*, elf, *doewa wĕlas*, twaalf, enz. Twintig heet *likoer; salikoer*, een-en-twintig, *doewa likoer*, twee-en-twintig, enz.; vijf-en-twintig is *salawe*, of *lima likoer*, *gĕnĕp likoer*, zes-en-twintig, enz.; *tiloe poeloeh*, dertig, *tiloe poeloeh hidji*, een-en-dertig, enz. Zestig is *sawidak* of *gĕnĕp poeloeh; gĕnĕp poeloeh hidji*, een-en-zestig, enz. *Saratoes*, honderd; *doewa ratoes*, twee honderd; *sareboe*, duizend; *salaksa*, tien duizend; *sakĕti*, honderd duizend; *sajoeta*, een millioen. — Hoogere getallen zijn er niet, tenzij men daaronder rekenen wil *sahĕm-hĕm*, (uitgesproken *sa-hm-hm*, met gesloten lippen en door den neus), 't welk zooveel beteekent als een onnoemelijk getal.

§ 88. Wanneer een telwoord dient eenvoudig om het getal der voorwerpen uit te drukken, is de plaats vóór de benaming der voorwerpen, bv.: *tiloe hajam*, drie kippen; *dalapan tangkal*,

acht boomen; *salikoer koeda*, een-en-twintig paarden, enz. — Wil men echter het getal bizonder doen uitkomen, bv. in een zin als deze: ik vond er wel *honderd* menschen, dan wordt het dikwijls achter de benaming van het voorwerp geplaatst, en zegt men bv.: *manggih djělěma saratoes*. De plaats van het getal hangt dus af van hetgeen men als de hoofdzaak, waar het op aan komt, in den zin wil doen uitkomen.

§ 89. *Breuken* heeft het Soendaneesch weinige. Half is *satěngah*, een helft, (v. *těngah*, midden), of *sabeulah*, een helft, halve, half, de eene zijde, (eig. een splijtsel, v. *beulah*, gespleten; *meulah*, splijten, kloven). Een vierde is *saparapat*. Anderhalf is *kadoewa satěngah;* derdehalf, *katiloe satěngah*, bv.: twee en een halve cent, *katiloe satěngah sen*. En zoo drukt men verder uit alles wat half is, bv.: honderd vijftig, *kadoewa ratoes satěngah*. Voor kleinere breuken dan een vierde zijn geen benamingen. (Vgl. § 93). — *Onbepaalde telwoorden* zijn: *reja*, veel, velen; *loba* en *rowa*, k., *pirang*, l., veel, velen, (meer dan *reja*); *reja-reja*, *loba-loba*, *rowa-rowa*, k., *pirang-pirang*, l., zeer veel, zeer velen; *sarereja*, *sarejana*, *salobana*, enz., alle, de geheele menigte; — *saeutik*, een weinig, (§ 159); *sabaraha*, (zie § 115), wordt in negatieve zinnen gebruikt, in de beteekenis van zonder eenige, bv.: *teu sabaraha gawena*, zonder eenig nut, of: niet zeer veel, bv.: *teu sabaraha lilana*, niet zeer lang, maar kort; — *sababaraha*, voor een onbepaalde hoeveelheid; — *kabeh*, *sakabeh*, *sakabehna*, k., *sadaja*, *sadajana*, l., al, alle; *sakabeh-kabeh*, (§ 159, 3°); — *samarang* of *sambarang*, alle, altijd, steeds; — *sakoer*, alle, *sakoer-sakoer*, id.; *soegri* is = *sakoer; saniskara*, k., *saniskantěn*, l., alle. — Zie ook de onbep. en algem. voornaamwoorden.

§ 90. De *ranggetallen* worden gevormd door voor de benaming van 't getal het voorv. *ka* te plaatsen, bv.: *kadoewa*, de (het) tweede, *katiloe*, de (het) derde, *kasapoeloeh*, de (het) tiende, enz. Voor de (het) eerste zegt men zelden *kahidji*, maar meer *mimitina*, (het begin), *anoe mimiti*, of *anoe hidji;* ook wel *pangheulana*, de voorste, (§ 77, 3°); en voor de (het) laatste *panoetoep*, sluiter, of *panganggeusanana*. In den hier genoemden zin voorkomende, is de plaats achter de benaming van voorwerp, waaraan 't getal door 't betrekk. voornaamw. *noe* wordt verbonden, bv.: *njaritakeun poetra noe kadoewa*, nu vertellen we van den tweeden zoon. Adverbiaal gebezigd, komen ze vóór de benaming van voorwerp te staan, bv.: *kadoe-*

wa perkara, de tweede zaak, ten tweede; *kaopat perkara*, ten vierde; en zoo ook *kadoewa kalina*, ten tweede maal.

Aanm. Woorden als *tiloena* en *toedjoehna*, in *sidekah tiloena* en *sidekah toedjoehna*, benaming v. h. lijkfeest op den 3en en 7en dag, zijn uitzonderingen.

§ 90*. Deze zelfde vorm heeft nog een andere beteekenis, nl. om uit te drukken een *met elkander zijn*, een *te zamen zijn* van twee of meer. Zijn er twee, dan bezigt men het woord *kadoewa*, 't welk dan te verstaan is als *met*. Zijn er drie dan gebruikt men *katiloe;* voor vier *kaopat*, enz. Voorb.: *tjareuh kadoewa anak*, de vos met zijn jong; *si Ahmad njaba kadoewa adina*, A. reisde met, in gezelschap van, zijn jongeren broeder; *iboe katiloe poetrana*, de moeder met haar beide zonen.

§ 91. Door het aanhechtsel *an* met een hoofdgetal te verbinden, vormt men *verzamelende getallen*, bv.: *doewaan*, tweetal, beide; *tiloean*, drietal; *opatan*, viertal; *sapoeloehan*, tiental; en zoo het getal nader bepaald moet worden, gelijk bij ons geschiedt door het bepalend lidwoord, dan krijgt het 't aanh. *na*, ('t welk in dit geval verlengd wordt tot *ana*, daar het woord reeds van een aanh. voorzien is, zie § 123); bv.: *tiloeanana*, de drie, het drietal; *opatanana*, de vier, het viertal. Wat 't aanh. aangaat, maakt *doewa* hier een uitzondering; men zegt wel *doewaan*, tweetal, beide, maar in plaats van *doewaanana*, zegt en schrijft men *doewanana*. — Van tien af hebben de getallen met *an* een onbestemde beteekenis; ze duiden dan namelijk aan dat de hoeveelheid der voorwerpen tusschen het getal dat men bezigt en de volgende getalséénheid in ligt. Zoo beteekent *wĕlasan*, een onzeker getal, tusschen elf en twintig in; *poeloehan*, tientallen, waarvan er evengoed twee als negen kunnen wezen; *ratoesan*, honderden, in de honderden, d. w. z. tusschen honderd en duizend; *reboean*, duizenden, in de duizenden, tusschen duizend en tienduizend, enz.

§ 92. Om zulke *onbestemde getallen* of *grootheden* aan te duiden, heeft men nog twee voorvoegsels, *ba* en *mang*, die in beteekenis gelijk staan; ze verschillen hierin van 't aanh. *an*, dat ze niet gebezigd worden om 't getal der voorwerpen te schatten of bij benadering op te geven, maar alleen om aan

te duiden dat het getal is een *groote* hoeveelheid, een menigte waarover men verbaasd is of in verbazing zetten wil. — Deze voorv. worden daarom ook alléén gebruikt bij een der termen van de schaal van het talstelsel, en bij onbepaalde telwoorden, en tot meerderen nadruk wordt het getal of telwoord herhaald; bv.: *bapoeloeh-poeloeh*, bij tienen; *baratoes-ratoes*, bij honderden; *baloba-loba*, bij menigten; en zoo ook *mangreboe-reboe*, bij duizenden; *mangjoeta-joeta*, bij millioenen; *mangpirang-pirang*, bij menigten. (Vgl. *baheula*, samengesteld uit *ba* en *heula*, § 125).

§ 93. Werkwoorden worden zelden van de telwoorden gevormd; waar het geschiedt is het meestal in den passieven vorm, om aan te duiden dat een geheel in een zeker aantal deelen verdeeld wordt. Voorb. zijn: *ngadoewakeun*, iets in tweeën deelen; *didoewakeun*, in tweeën gedeeld worden.

Aanm. *Natoes*, in *sidĕkah natoes*, lijkfeest op den 100en dag, is Jav., even als *matang-poeloeh*, benaming van het lijkfeest op de 40en dag.

§ 94. Voor maal, keer, bezigt men *kali*, bv.: *sakali*, eenmaal, *doewa kali*, tweemaal; of met het vraagwoord: *subaraha kali*, hoeveel maal; en zoo ook *kadoewa kali*, en *kadoewa kalina*, de tweede maal, ten tweede male. — Voor voud of dubbel gebruikt men *tikĕl* of *lipĕt*, (vouw, plooi), bv.: *doewa tikĕl*, tweevoudig, *tiloe lipĕt*, drievoudig, driedubbel.

§ 95. Algemeen is het gebruik om bij het tellen van voorwerpen *hulpwoorden* te bezigen. In dit geval staat het getal vóór het hulptelwoord, terwijl de benaming van voorwerp òf voorop, òf achteraan staat. Voorb. van deze hulpw. zijn: voor planken, *bebek*, bv.: *papan doewa bebek*, of *doewa bebek papan*, planken twee stuks, twee planken; voor *bamboe* of *awi*: *leundjeur*, bv.: *awi saleundjeur*, bamboe een stuk, een bamboe; voor menschen, dieren, vruchten, enz.: *siki*, (korrel); voor kokosnooten: *hoeloe*, (kop), bv.: *kalapa tiloe hoeloe*, drie stuks kokosnooten; voor dieren, vruchten, enz.: *sĕle;* voor bladen, vellen papier en haren: *lambar*, (blad); voor garen of touw dat opgewonden is: *golong*, (kluwen); voor garen in strengen: *oentaj*, (streng); voor matten, (de zoogenaamde *samak*, kleine mat die voornamelijk dient om voor gasten uit te spreiden): *heulaj*, bv.: *samak opat heulaj*, enz. Elk soort van voorwerpen

heeft zijn eigen woord om ze bij te tellen, en wel dat 't welk er in beteekenis mede overeenstemt, (vgl. Tob. spraakk., 219).

VIII. DE VOORNAAMWOORDEN.

§ 96. De *persoonlijke voornaamwoorden* van den *eersten persoon*, *enkelvoud*, zijn:

1. *aing;* wordt gebezigd door ouders tegen hunne kinderen, door grooten tegen geringen, door iemand die op een ander scheldt of door twistenden onderling. Het is grof en behoort niet gebezigd te worden als men deftig spreekt. — Bij zich zelven sprekende gebruikt men meestal *aing*. — *Aing-aingan* bet.: elk voor zich zelven leven, z. a. bv.: man en vrouw (gehuwden). — *Ijeu aing*, dit ben ik, = zich verwaand aanstellen, aanmatigend zijn.

2. *dewek* komt met *aing* overeen, en wordt door kinderen onderling gebezigd; ook wel door volwassenen, maar minder menigvuldig; zie van 't laatste een voorb. § 123, 2°.

3. *kami*. Zoo noemt zich doorgaans de vorst tegenover zijn onderhoorigen, de goeroe tegenover zijn leerlingen, enz. Het is het voornaamw. van de deftige of plechtige wijze van spreken tegenover lieden die in rang ver beneden staan. Bij zich zelven sprekende wordt het ook wel gebezigd, maar meer *aing;* ook komt het soms voor als voornw. 1e pers. meerv. exclusief, (zie bv. § 139, 4°., bovenaan).

4. *oerang*. Men bezigt het wanneer men beleefd of vriendelijk spreekt tegen minderen. Zie onder.

5. *kaoela*. Tegen gelijken.

6. *djasadkaoela* (*sadkaoela*). Tegen gelijken, als men zeer beleefd spreekt. Het wordt meest door bejaarde lieden gebezigd.

7. *koela*. Door het volk onderling, in het dagelijksch leven.

8. *koering*. Het algemeen gebruikelijke voornaamw. tegen meerderen of hen die men als zoodanig bejegent.

9. *abdi*, (Arab.), staat gelijk met *koering*.

10. *djisimkoering* (*simkoering*). Wordt gebruikt in de beleefde wijze van spreken tegen meerderen.

11. *djisimabdi* (*simabdi*). Staat gelijk met *djisimkoering*.

§ 97. Voor het *meervoud* heeft men geen ander voornaamw. dan *oerang*, maar daar dit inclusief is, en dus den aangespro-

kene of de aangesprokenen insluit, kan men het naar het taaleigen nooit gebruiken tegen meerderen, daar men dezen met zich niet op eene lijn mag stellen. Het kan alleen gebezigd worden door gelijken onderling, of door meerderen tegen minderen. Wanneer minderen van zich zelven tegen een meerdere of meerderen spreken, bezigen ze de gewone pers. voorn. enkelvoud met *sadaja* (allen) er achter, en zeggen alzoo *koering sadaja*, *simkoering sadaja*, enz., òf men moet het meervoud op een andere wijze uitdrukken, z. a. bijv.: *noe matak djasadkaoela tiloean pada tjeurik*, de reden waarom wij drieën weenen (Abd. djeung Abd. bl. 180); of (ald. 164): *pada naros: koemaha pĕtana adjĕngan mana kagoengan poetra tiloe sapatoet*, enz., *koering hanteu ngartos*, zij vroegen: hoe komt het toch dat u drie zonen heeft, geheel gelijk aan elkander, enz., wij begrijpen dat niet. Zie § 109 *b*, Aanm.

§ 98. De *persoonlijke voornaamwoorden* voor den *tweeden persoon*, *enkelvoud*, zijn:

1. *sija*. Dit wordt gebezigd door ouders, en ook in 't algemeen, tegen kinderen, door kinderen onderling, door grooten tegen geringen, door iemand die op een ander scheldt of door scheldenden onderling; van daar *pasijà-sija*, elkander *sija* noemen, op elkander schelden. Het is zeer grof, en beleefd sprekende tegen lieden van zekeren leeftijd, vermijdt men het.

2. *silaing*, (ook wel *ilaing*). Tegen jongelieden, ook door kinderen en jongelieden onder elkander.

3. *kita*. Is weinig in gebruik. In geschriften vindt men het soms gebezigd door een vorst tegen een onderdaan.

4. *maneh*. Tegen minderen in de beleefde of vriendelijke manier van spreken.

5. *manehna*. Even zoo tegen minderen, maar beleefder dan *maneh*.

6. *andika;* komt weinig voor. Het wordt gebezigd van ouders tegen hunne kinderen, of tegen personen op wie men ouderlijke betrekking heeft, als men hen vriendelijk toespreekt.

7. *hidĕp* is een oud voornw. en weinig meer in gebruik, (een voorb. er van kan men zien in § 119); het staat gelijk met

8. *sampejan*. Tegen gelijken, beleefd sprekende, of ook tegen personen die men wat hooger in rang acht dan zich zelven.

9. *adjĕngan*. Tegen aanzienlijken, en speciaal tegen goeroe's of andere personen die eenig geestelijk ambt bekleeden. Men verbindt het veel met titels.

10. *andjeun*. Insgelijks tegen aanzienlijken; een zeer beleefd voornaamwoord. Zie ook § 107 en 109.

Aanm. 't Is moeilijk uit te maken welk der twee laatste voornaamw. hooger in rang is. Het gevoelen van beschaafde en ontwikkelde lieden verschilt daarover; algemeen houdt men *andjeun* voor hooger, althans beleefder, maar *adjĕngan* is meer in gebruik.

§ 99. Behalve van 1, 2, 3 en 7, die geen meervoud bezitten, kan men al deze voornaamwoorden meervoudig maken door den klank *ar*, (§ 57, *a*), achter den begin-medeklinker in te schuiven.

§ 100. De *persoonlijke voornaamwoorden* voor den *derden persoon*, *enkelvoud*, meerendeels van die des tweeden persoons door 't aanh. *na* of *ana* (§ 123) gevormd, zijn:

1. *Maneh*, *manehna* en *manekanana;* het gebruik varieert; zie § 98, 4 en 5, en § 107 en 109.

2. *Inja* komt alleen voor in wat wij noemen den 3en en 4en naamval; bv.: *aja noe moroan inja*, er was iemand die hen nazat, *koering hajang malĕs inja*, ik wensch hem te wreken. — Ook *dinja* (§ 124) is in gebruik, maar alleen dan als men het voorz. *ka*, naar, aan, tot, bezigt: *ka dinja*, aan hem, enz.

3. *Sampejanana*, zie § 98, 8.

4. *Adjĕnganana*, zie § 98, 9.

5. *Andjeunna* en *andjeunanana*, zie § 98, 10.

6. *Mantĕnna;* wordt zelden gebruikt. Het schijnt van ouder dagteekening te wezen, even als *hidĕp*, en gelijk te staan met *andjeunna*. Zie ook § 109.

§ 101. Door invoeging van *ar* (boven) kunnen ook deze voornaamw. meervoudig gemaakt worden. *Inja* is daarvan uitgezonderd; het is, zoo als boven blijkt, zoowel meer- als enkelvoudig; *ka dinja* wordt *ka darinja*. — Van *mantĕnna* kwam mij geen meervoud voor.

§ 102. Gaarne vermijdt men de voornaamwoorden. Een der grootste moeielijkheden bij het vertalen in het Soendan. is hierin gelegen, dat men om het taalgebruik te volgen, wat de voornw. betreft zich op een gansch andere wijze moet uitdrukken, en dus kiezen moet tusschen een stijve en een vrije

vertaling. En evenzoo kan het wel voor het goed Soendan. spreken een eerste vereischte geacht worden, dat men weet het rechte gebruik van de voornaamw. te maken. Hier kan slechts een en ander er over aangestipt worden. — Verwanten onder elkander noemen zich liefst bij den verwandschapsterm. Zoo noemt een vader zich tegen zijn kind *bapa*, k., of *ama*, l., vader; de moeder noemt zich meestal tegen haar kind *ĕma*, k., of *iboe*, l.; kinderen zeggen tegen hunne ouders *ajah*, *bapa* of *ama*, *ĕma* of *iboe*. En evenzoo vermijden èn ouders van hunne kinderen sprekende, èn de kinderen van hunne ouders sprekende, gaarne de voornaamwoorden. — Zoo ook broeder en zuster onderling, die elkander jongere broeder of zuster, (*adi*, k., *aji*, *raji* of *jaji*, l.), of oudere broeder of zuster, (*kaka*, *akang*, *kakang*, *teteh*, k., *atjeuk*, *lantjeuk*, l.), noemen, en daar deze graad van verwantschap ook over vrienden en bekenden uitgestrekt wordt, is het gebruik dezer termen zeer algemeen. — Ook als men tegen kinderen spreekt, gebruikt men meestal een ander woord dan een voornw. 2e persoon, bv.: *neng*, *noeng*, *oedjang*, *agoes*, *asep*, *den*, *ĕnden*, *aden*, enz., tegen jongens (al naar hun afkomst is), en *neng*, *ĕno*, *ĕnok*, *nji*, enz. tegen meisjes. — Vaderlijk sprekende bezigt men dikwijls de bovengenoemde woorden; ook *awak*, zie bijv. § 60, 5°. Vrouwen aan wie men verwant is, of die men kent, worden of bij haren graad van verwantschap, bv.: *nini*, grootmoeder, of *bibi*, tante, genoemd, of anders jongere of oudere zuster. En ook zoo men ze niet kent bezigt men zelden een voornaamw., maar doorgaans *njai* of *nji*, jufvrouw. — In 't algemeen bedient men zich zelfs ook tegen vreemden gaarne van een verwantschapsterm. Meerderen worden in den regel bij hun titel aangesproken, bv.: *kangdjĕng dalĕm*, *kangdjĕng adipati*, *djoeragan arija*, *djoeragan rangga*, *djoeragan wadana*, *djoeragan panghoeloe*, enz., enz., of ook alleen *djoeragan* of *gamparan*, heer, mijnheer, terwijl men zijn meesteres, of iemand die men als zoodanig eert of noemen wil, aanspreekt met den titel van *djoeragan istri*. — 't Woord *linggih*, (eig. zitten), is in veelvuldig gebruik bij verwantschapstermen en titels, bv.: *linggih raji*, *linggih djoeragan*, en evenzoo *salira* (§ 107, 5), bv. *salira akang;* benevens *kang*, bv. *kang poetra*, *kang rama*, *kang raka*, enz. Genoeg om aan te toonen dat men gaarne de voornaamw. vermijdt, en dat niet alleen als men *tot*, maar ook als men *van* of *over* iemand spreekt.

§ 103. De *aanwijzende voornaamwoorden* zijn:

1. *ijeu*, deze, dit. — Het wijst aan dat de persoon of zaak zich in de onmiddelijke nabijheid des sprekers bevindt of zoodanig gedacht wordt.

2. *eta*, die, dat. Het wijst aan dat de persoon of zaak zich op eenigen, hoewel geringen afstand des sprekers bevindt of als zoodanig gedacht wordt.

3. *itoe*, gindsch, gindsche.

§ 104. Wat 't gebruik van *ijeu* betreft, het wordt zoowel achter als voor de zaak die het aanwijst geplaatst, bv.: *poen akang pangmasihkeun ijeu soerat ka atjeuk*, geef voor oudere broeder (mij) dezen brief aan oudere zuster (mijne vrouw); *ajeuna dititah koering dibawa ka ijeu badega koering*, ik heb nu gelast aan dezen mijn bediende om ze te brengen; *poe ijeu arek moelang*, deze dag zal ik vertrekken (naar huis gaan). Veel wordt het gebezigd bij het pers. voornaamw. 1e persoon, bv.: *ijeu aing* (zie § 96); *ijeu kaoeloe ngagoerit*, ik schrijf (een tembang); *ijeu koering nganggakeun gĕnĕp djĕroek*, ik bied u zes djeroeks aan. — Ook treedt het substantief op, bv.: *ari tĕges noe maehan tamah lain ijeu*, de waarheid is (hij) die gedood heeft, is niet deze; *malah ijeu noe njanggakeun sĕrat poen anakna noe gering teja*, en deze, die den brief aanbiedt, is de zoon van den zieke. — En zoo wordt *ijeu* ook niet zelden, inzonderheid in het dagelijksch leven, geheel alleen gebezigd, in den zin van: hier ben ik, hij is het, hier is het, dit is het waar gij naar zoekt, enz.

§ 105. Het gebruik van *eta* komt in de wijze met dat van *ijeu* overeen. De regel is dat het voor de zaak die het aanwijst geplaatst wordt, bv.: *eta sadaja tjarijos ama geus kakoeping koe koering*, al die verhalen van vader heb ik gehoord; *eta anoe ditejangan*, dat is het wat ik zoek; *eta sakitoe noe teu kasewakeun*, dat is het aldus (daarin bestaat het) wat niet verhuurd wordt; *tapi eta njĕri soekoena saoemoer kakara*, maar die pijn in zijn voet heeft hij zijn leven lang voor 't eerst. — Maar men treft het ook achter aan, bv.: *sadjĕro tanah eta keneh*, in dat zelfde land (in dat land nog); *langkoeng dipĕrtjajana koe menak nagara eta*, zeer werd hij vertrouwd door de grooten van die stad. — Zeer dikwijls heeft 't een beteekenis als dat in een zin als deze: of hij van daag komen zal, *dat* weet ik niet; bv.: *sarĕng ngoeningakeun pĕrkawis dek meuli lĕmboer, eta teu sijos*, en dan geef ik u te kennen aangaande mijn voornemen om een erf te koopen, dat gaat niet door;

anoe matak ajeuna tatjan datang, *eta koe kaoela teu kaharti*, de reden waarom hij nog niet gekomen is, die begrijp ik niet. — Als substantief gebezigd staat het in plaats van een voornaamwoord, bv.: *meureun koering nja kitoe tjara eta*, (letterlijk: zeker ik aldus gelijk die); zeker zal 't mij (dan) gaan zoo als die (haar); *malah kaoela pribădi ĕnggeus dipatjikeuh koe eta*, ook ik zelf ben afgezet geworden (beetgenomen) door die (hem). En zoo kan het ook, even als *ijeu*, geheel op zich zelf gebezigd worden, in den zin van: die is het, dat is het, enz. — *Etaeun* bezigt men wanneer men den naam van iets niet noemen kan of wil.

§ 106. *Itoe* wordt alleen gebezigd met betrekking tot personen en zaken die men op een afstand met het oog waarneemt, en dus in de werkelijkheid aanwezig zijn; bv.: *itoe noe hibĕr naon?* dat gindsche dat vliegt, wat is dat? *ama itoe tingali*, vader, zie die (daar); *tajoh itoe bodjona noe nangtoeng teja*, gindsche is zeker de vrouw van die (daar) staat; *tjahja naon itoe aheng*, wat is dat voor een licht, (zoo) schoon! Uit deze voorbeelden blijkt dat het steeds substant. gebezigd wordt. *Itoeeun* is gelijkluidend met *etaeun*, zie § 105.

§ 107. De *reflexieve voornaamwoorden* zijn:

1. *Maneh*, k., *andjeun*, l., bv.: *rek pada neuleumkeun maneh*, zij wilden zich verdrinken; *maehan maneh*, zich dooden; *naringgangkeun maneh kana tjai*, zij wierpen zich in het water; *ninggalkeun maneh*, zich doen achterblijven, d. i. met opzet achterblijven. En in denzelfden zin bezigt men *andjeun*, als men *lĕmĕs* spreekt; zóó bv.: *maehan andjeun*, zich dooden; *Djamaloedin motjot andjeun*, Djamaloedin zette zich zelven af, d. i. nam zijn ontslag; *oelah njoesahkeun andjeun*, bemoeielijk u niet; *ngoerbankeun andjeun*, zich zelven offeren.

2. *pribadi*, dat gebezigd wordt als men *sĕdĕng* spreekt, bv.: *ahirna noetoeh pribadi*, 't einde was dat hij zich zelven ongelukkig had gemaakt.

3. *diri*, mij zelf, u zelf, zich zelf; het is k.; voorb. zijn: *soemĕdja njanggakeun diri*, ik bied mij zelven aan u aan, d. i. geef mij aan u over; *oelah tanggoeng ka Allah ngasrahkeun diri*, geef u niet ten halve aan God over; *soep ka leuweung ngaboewang diri*, zij ging 't bosch in zich zelven bannende. — Soms bezigt men tevens *sorangan* of *pribadi*, (*diri sorangan*, *diri pribadi*), en die uitdrukking komt dan geheel overeen met ons:

zich zelven; bv.: *napsoe ka diri sorangan*, boos zijn op zich zelven.

4. *sorangan*, zelf, k., bv.: *njilakakeun sorangan*, zich zelven ongelukkig maken.

5. *salira*, lichaam, l., bv.: *kang rāji motjot salira*, uw jongere broeder (ik) zet zich zelven af (zie 1).

Aanm. *Diri* wordt veel gevoegd bij persoonl. voornaamw., zonder de beteekenis daarvan te wijzigen; *salira* ook wel, maar meer bij verwantschapstermen of titels, die de plaats van voornaamw. innemen.

6. *koedjoer*, bv.: *ngoekoer ka koedjoer*, *nimbang ka awak*, zich zelven meten, zijn lichaam (zich) wegen. *Koedjoer* schijnt *geheel* te beteekenen, en wordt alléén van 't lichaam gebezigd, veelal met het voorv. *sa*, bv.: *badan sakoedjoer*, het geheele lichaam; vb.: *poen akang soemĕrah diri*, *badan sakoedjoer poen akang*. Maar om die beteekenis wordt het ook gebezigd in den zin van zelf, en dan samengesteld met *diri*, bv.: *njanggakeun diri sakoedjoer* (= *diri sorangan*).

§ 108. 't Verstaat zich van zelf dat men niet altijd in het Soend. een reflexief voornaamw. behoeft te bezigen, waar wij dat in 't Hollandsch gebruiken. Vele werkwoorden zijn uit hun aard reflexief, z. a. *njaroewaan*, zich gelijk stellen met, *njalindoeng* en *njoempoet*, zich verbergen; *soekan-soekan*, zich vermaken; *titadjong*, zich stooten; *sibeungeut*, zich 't gelaat wasschen, enz.

§ 109. Deze reflexieve voornaamw. worden ook gebezigd in de beteekenis van: 1°. *zelf;* 2°. *eigen;* 3°. *alleen;* en wel op de volgende wijze:

1°. *zelf. a.* Bij *maneh* en *andjeun* bezigt men het voorzetsel *koe*, door; bv.: *lamoen estoe*, *njai koedoe pamit koe maneh*, als jufvrouw (gij) het meent, vraag dan zelf verlof; *dalah nangkodana soeltan koe andjeun pisan*, en de kapitein is de sultan zelf; *poe isoek kang poetra koe andjeun pisan bakal ngalawan pĕrang Hindi*, morgen zal uw zoon (ik) zelf optrekken tegen de Hindoes. — Ook bezigt men in l. *mantĕn (koe mantĕn)*, maar zeer zelden.

b. bij *pribadi*, *diri* en *sorangan* bezigt men *koe* niet, tenzij men er den nadruk op leggen wil, zooals in een zin als deze: ik heb het *zelf* gezien. Vb. zijn: *soeltan pribadi ngoemĕndiran*, de sultan zelf kommandeerde; *kakang rek madjoe pribadi*, ik

zal zelf voortgaan (den strijd voortzetten); *kaoela ngadengekeun koe pribadi*, ik heb het zelf gehoord; *kakara rek tĕrang iboe geus ningalan diri njai*, nu eerst is 't mij helder, nu ik u zelf gezien heb; *noe rek njapih noe keur pada ngambĕk, radjĕn tiwas sorangan*, die scheiden wil hen die op elkander boos zijn, wordt vaak zelf ongelukkig.

Aanm. In de *Samaoen* vindt men in een propositieven zin *oerang* in 't meervoud gebezigd, met *koe*, in den zin van: door ons zelven: *oerang beunangkeun koe oerang*, laat ons haar bemachtigen door ons zelven.

2°. *Eigen.* Hiervoor bezigt men *sorangan* en *pribadi*, bijv.: *lain akal sorangan*, 't is niet mijn eigen vinding; *kami hajang njaho di awak sorangan*, ik wenschte mijn eigen lichaam te kennen (mijn kracht te kennen); *soeltan geus wangsoel kana pakoewon pribadi*, de sultan is reeds teruggekeerd naar zijn eigen verblijf; *teu gadoeh pisan akal pribadi*, ik heb geen eigen meening. Uit deze voorbeelden blijkt dat hierbij *sorangan* als *kasar*-, *pribadi* daarentegen als *lĕmĕs*-woord gebezigd wordt.

3°. Voor *alléén*, in den zin van *alleen zijn* of *alleen gaan*, bezigt men *sorangan*, k., *pribadi*, s. en *njilara*, l. (werkwoord v. *salira*); bv.: *simkoering dongkap ka dijeu sorangan*, ik ben alléén hier gekomen; *koering noe sorangan ngasoepan radja Baksan*, ik zal alléén bij vorst Baksan binnengaan (lett. ik die alléén ben, ga bij Baksan binnen); *dijoekna sorangan pisan*, hij zat geheel alléén; — *kari diri kaoela di tĕngah laoet pribadi*, ik bleef over (liggende) in het midden van de zee alléén (ik bleef alleen over, midden in de zee liggende); *Dora makoewon boemi pribadi*, Dora ging een huis alléén (op zich zelf) bewonen; en zoo ook *Dora angkat pribadi*, Dora ging alleen uit; *dipaparin karaton njalira*, hij gaf haar een kraton voor haar alleen; *di kamar njalira bae*, hij was alleen in de kamer.

Aanm. Gelijk boven reeds gezegd is kan men deze woorden alleen dan bezigen als er slechts van één persoon sprake is, die op zich zelf een handeling verricht. Heeft alléén de beteekenis van slechts, z. a.: dit alleen is moeielijk, (dit slechts is moeielijk), of: hier staan alleen groote boomen, (hier staan slechts groote boomen), dan bezigt men *woengkoel*, soms met *ngan* er vóór, *ngan woengkoel*, — of ook wel *ngan* met *bae*, waarvan dan 't eerste aan 't begin, 't laatste aan 't einde van den zin geplaatst wordt.

§ 110. De *vragende voornaamwoorden* zijn:

1. *Naha*, hoe, wat, waarom? vragende naar het bestaan van iets.

2. *Naon*, *nahaon*, wat? vragende naar zaken; *koe naon*, door wat, waardoor, waarom?

3. *Saha*, wie? vragende naar personen.

4. *Koemaha*, hoedanig? vragende naar den aard, de hoedanigheid of gesteldheid van iets.

5. *Sabaraha*, hoeveel?

6. *Mana*, welke, welk, wat, waar? van een bepaald getal; ook *anoe mana*, welke? Door een voorzetsel voor *mana* te plaatsen, maakt men er vragende bijwoorden van plaats van, bv.: *di mana*, waar? *ti mana*, van waar? *ka mana*, waarheen? werwaarts?

7. *Iraha*, wanneer? vragend voornw. van tijd.

8. *Karah*.

9. *Koetan*.

§ 111. *Naha* (ook wel *na*), wordt gebezigd om naar het bestaan, het zijn van iets, de reden of de toedracht van een of ander te vragen, maar niet zoo zeer om die te weten, want in dat geval bezigt men het vragend voornw. *naon* of *koe naon*, maar om zijn verwondering of bevreemding over die zaak in een vraag te kennen te geven, z. a. wij doen in een zin als deze: hoe hebt gij dat kunnen zeggen? waarom hebt ge dat gedaan? Bijv.: *naha silaing teu njaho ka dewek teh*, hoe, kent gij mij niet? *naha tjahja toeroen ka imah noe kapir*, hoe komt het dat er licht afdaalt op het huis van een ongeloovige? *naha kaoela teh bohong?* wat, heb ik dan gelogen? *bobo naha aja geus hajang gok bae?* hoe is 't, hebt gij reeds verlangen om mij te ontmoeten? *naha da teu aja batoer lalaki*, hoe is dat, daar er geen ander man (mannelijk wezen) is? *naha hanteu njandak doewit*, waarom heeft u geen geld medegenomen? *naha atoeh ditinggalkeun*, waarom hebt gij hem achtergelaten!? in den zin van: wat deedt gij hem ook achter te laten. Men ziet uit deze voorbeelden dat wij niet altijd *naha* door een vragend voornw. kunnen of behoeven te vertalen, en dat daarentegen zinnen die bij ons als uitroep voorkomen, in het Soendaneesch dikwijls den vorm van een vraag aannemen.

§ 112. *Naon* bezigt men om te vragen naar zaken, bv.: *bapa eta manoek naon*, vader, wat is dat voor een vogel? *dipaparin naon maneh koe soeltan?* wat is je geschonken door den vorst? *ki soenagar*, *naon noe dimaksoed?* wel koopman, wat is

[illegible] [illegible]. (eig. wat is het dat door u bedoeld wordt? [illegible] wat wilt ge. verb. [illegible]. wat verlangt ge? [illegible] [illegible]. wat wil ik [illegible]? wat kan ik [illegible] [illegible]? ik [illegible] weet voor- [illegible] [illegible]? wat voert ge hier uit. [illegible] bezig zijt gij wat doet gij? — [illegible] en [illegible] zijn gelijk van beteekenis [illegible], maar worden weinig gebruikt: een voorb. [illegible] [illegible]. waarom staat ge bezig? (zie ook § [illegible]. — Om naar de reden van iets te vragen, waarom wij [illegible] waarom en waardoor bezigen, gebruikt men [illegible] met het [illegible] door, en voor. (door wat? waarom? [illegible] *pamitan* [illegible]? waarom zou [illegible]. *koe naon*? wat is de reden daarvan. denkt ge niet meer (aan mij). of waarom [illegible]. komt het [illegible] *pipisah atoeh*, waarom toch zijt ge van elkander afgegaan? — *[illegible] koe naon* [illegible]? wat is zijne zonde (lett. door wat is zijne zonde), die oorzaak is dat hij door u verworpen is? (wat is zijne zonde, dat gij hem verstooten hebt)?

§ 113. *Saha* dient om naar den naam van personen te vragen. Zoo men den naam van eenig voorwerp wenscht te weten, bezigt men *naon* of *koemaha*. Voorb. van 't gebruik van *saha* zijn: *saha ngaran maneh*, hoe heet ge? *saha paman nja ngaran?* hoe is de naam van oom, d. i. hoe heet ge? *ari sampejan saha?* wie is u? *saha noe boga ijeu*, wie die dit bezit, d. i. wie is hiervan de eigenaar? en zoo ook: *saha noe kagoengan poetra?* wie die bezit het kind, d. i. van wien is dit kind? *saha noe mapatahan kitoe ka maneh?* wie die je zoo geleerd heeft, d. i. wie heeft je zoo geleerd? *saha anoe dipiwarang*, wie die zal gezonden worden, d. i. wie zal gezonden worden? *saha eta noe njeungeut damar teh?* wie is het die het licht heeft aangestoken? *naha ngomong djeung saha?* met wien zou zij spreken? *ĕndog beunang meuli ti saha?* van wien zijn die eieren gekocht? (Zie § 121, 2).

§ 114. *Koemaha* beteekent hoe, hoedanig, en wordt gebruikt om te vragen naar den aard, de hoedanigheid of de gesteldheid van iets. Voorb. zijn: *Koemaha noe matak kitoe?* hoe komt dat zoo? (lett. hoe welke de reden is van het aldus zijn?) en zoo ook: *na koemaha noe matak kitoe?* hoe komt dat toch zoo? *koemaha kalérĕsan bedja Asep Moesa teh?* hoe is het, is het bericht van A. M. waar? *Koemaha ari manah akang?*

hoe staat het met u? (lett. hoedanig wat aangaat het hart van oudere broeder?) — *bareto akang njoeratan, geus katampa atawa koemaha?* ik (oudere broeder) heb vroeger geschreven, hebt ge (den brief) ontvangen, of hoe is het? *koemaha ĕnja atawa koemaha?* hoe is het, is 't waar, of hoe is het? *soemping teh wajah koemaha?* hoe laat zijt ge aangekomen?

Aanm. *Koemaha*, en met 't voorv. *sa sakoemaha*, bezigt men ook in stellige zinnen, in de bet. van gelijk, zoo als, geheel zoo als, al naar.

§ 115. *Sabaraha* dient om naar het getal, de hoeveelheid van personen of zaken te vragen, bijv.: *ari ti dijeu ka ditoe lalakon sabaraha dongkap ka radja Bakti?* van hier tot daar hoeveel afstand (hoe ver gaans) is het om te komen tot den koning van Bakti? *aki sabaraha nja oemoer?* hoeveel is uw (grootvaders) leeftijd? *ngĕrsakeun sabaraha pikoel?* hoeveel pikoel verkiest u? *sampejan sabaraha pikoel nja ngagaleuh bawang bodas?* hoeveel pikoels witte uien heeft u gekocht? *sabaraha hidji kagoengan gĕrwa pawarang?* hoeveel echte gemalinnen (vorstinnen) had u? (eigenl. hoeveel stuks echte gemalinnen had u?)

Aanm. Over *sababaràha*, en 't gebruik van *sabàraha* in negatieve zinnen, zie § 89.

§ 116. *Manà* wordt ten 1°. gebezigd in de beteekenis van welke, welk, wat? in den zin van welke of wat van een zeker aantal voorwerpen verlangd wordt, wien men kiezen wil, enz.; bijv.: *dina poe mana rek djĕngkar?* op welken dag zal u vertrekken? *dintĕn mana, sasih màna nja pitĕpangeun djeung akang teh*, op welken dag, in welke maand zal ik u (oudere broeder) ontmoeten? *kĕrsa miloe ka mana?* bij welken, bij wien zult gij u voegen? *Mĕnding mana tjitjing djeung leumpang?* wat is beter, stil zitten en (of) loopen? en zoo ook *mĕnding mana màneh paeh reudjeung hiroep?* wat is beter dat gij sterft of leeft (d. i. dat gij ter dood gebracht wordt of dat u 't leven geschonken wordt)? *nagri mana nja imah?* in welke stad is uw huis (waar woont gij)? Men bezigt *anoe mana* als men vraagt naar een of meer uit een zeker getal, zoodat het eig. *wie van die* beteekent, bv.: *anoe mana eta opat nagri*, welke zijn die vier steden, d. i. welke der-steden zijn die vier?

2°. Beteekent het als vraagwoord van plaats, waar? bijv.:

gamparan radja mana? waar is mijnheer (u) vorst? *oerang mana maneh djalma?* waar zijt gij van daan, mensch (letterl. bewoner van waar zijt gij mensch)? — en zoo ook: *eh noe miskin satĕmĕnna maneh asal oerang mana?* zeg gij arme, in waarheid waar zijt gij van daan (van waar zijt gij in werkelijkheid gesproken geboortig)? Door een der voorzetsels *di*, (in, te, op), *ti*, (van), of *koe*, (door), voor *mana* te plaatsen, vormt men vragende bijwoorden van plaats, bijv.: *di mana tĕpoeng djeung nabi?* waar hebt gij den profeet ontmoet? *nja di mana sampejan pimanggiheun teh?* wáár zult gij hem vinden? *ti mana agoes?* van waar (ben je) vriendje? *sampejan rek ka mana?* waar wil u heen gaan?

§ 117. *Iraha* is het vragend voornaamw. van tijd: wanneer? op welken tijd? Bijv.: *iraha andjeun geus soemping ka dijeu teh?* wanneer is u hier aangekomen? *iraha maneh rek indit?* wanneer wil je vertrekken? *iraha akang pisoempingeunana?* wanneer zou oudere broeder (mijn man) toch komen? *na iraha deui atoeh nja arek babalik pikir, lamoen hanteu ti ajeuna?* wanneer dan toch zult gij uw gemoed omkeeren (van gemoedsrichting veranderen), zoo 't niet van nu aan is? — *na karah iraha deui*, wanneer dan toch!? *iraha, nja dipoetoes?* wanneer zal (het) beslist worden? — Men bezigt ook *ariraha*, bijv.: *ariraha datangna goesti eta teh kijamat teja?* wanneer, heer, komt die opstandingsdag?

Aanm. *Iraha* en *ariraha* wordt ook in stellige zinnen gebruikt. — *Ariraha* beschouwe men niet als een meervoud; het is dat evenmin als *aringgis*, v. *inggis*, verg. § 57 *a* Aanm.

§ 118. *Karah* is een woord waarvoor geen bepaalde vertaling aangegeven kan worden. Het heeft dan op zich zelf ook geen beteekenis, maar dient alleen om aan te duiden dat de vrager de zaak die het onderwerp der vraag is, beschouwt als onwaarschijnlijk, niet te denken, twijfelachtig of wel als bepaald onmogelijk. Bijv.: *karah aja Allah tjatjah djeung Allah menak*, is er dan een God der geringen en een God der voornamen? en zoo ook: *ari Allah teh naha karah koedoe dihinakeun koe djalma-djalma teh*, moet dan God maar verguisd worden door de menschen? — *karah djĕlĕma noe lolong bisa noengtoen ka noe lolong deui?* kan dan een blinde een anderén blinde leiden? *karah rek lami pisah djeung koering?* zult gij dan

lang van mij gescheiden zijn? — Soms drukt men er verbazing door uit, bv.: *karah kitoe koelanoen?* is het er zóó mede gelegen? (ik had dat niet gedacht, het er niet achter gezocht).

§ 119. *Koetan*, 't welk even als *karah* op zich zelf geen beteekenis heeft, wordt gebezigd om in een vraag zijn verrassing of verbazing uit te drukken over datgene wat het onderwerp der vraag is; bijv.: *koetan saha sampejan ngelingan koela?* wie toch zijt gij die mij daaraan herinnert? *koetan hidĕp islam?* zijt gij een islamiet? *koetan goesti teu tĕrang kana lakoe-làmpah koering?* is mijnheer mijne handelwijze dan niet duidelijk? verstaat u mijne handelwijze dan niet? — Zie ook Djaka Miskin, pada 33: *koetan elmoe boedak leutik*, is 't een klein-kinderelmoe!?, en pada 34: *koetan ngan sakitoe pisan eta Djaka, euweuh deui*, is *dat* het al, Djaka, is er niet meer? — In de Setjanala vindt men in p. 30 *karah* met *koetan* in één zin gebezigd, nl.: *karah koetan ama miskin*, is vader dan arm!?

§ 120. Wat *onbepaalde voornaamwoorden* betreft, men heeft daarvoor geen bijzondere uitdrukkingen. Voor *iemand* bezigt men *djĕlĕma*, mensch, of *aja*, er is; voor *niemand: euweuh*, (of *hànteu aja)*, er is niets; *euweuh* (of *teu aja*) *saha-saha*, er is niet wie ook; *moal* (of *hamo*) *aja*, er is geenszins. Voor *men* gebruikt men *djĕlĕma* of *aja*; voor *iets*, *aja*, er is, of *naon-naon*, een of ander; voor *niets: euweuh* (of *hanteu aja*) *naon-naon*, er is niet een of ander. Voor een zekere bezigt men *sahidji*, een.

§ 121. Als *algemeene voornaamwoorden*, om uit te drukken wat wij doen door de woorden elk of ieder, en elkeen, iedereen, of een iegelijk, gebruikt men:

1°. *oenggal*, k., *saban*, l., ieder, elk, bv.: *ana njĕmbah ka bĕrhala, motong sapi oenggal poe*, als hij de afgoden diende, slachtte hij elken dag runderen. — Veelvuldig is de verdubbeling: *oenggal-oenggal* en *saban-saban*.

2°. *saha* (zie § 113), bijv.: *saha noe hanteu noeroet ka nabi dikoeloeb di naraka*, elk (ieder) die den profeet niet volgt zal in de hel gekookt worden, (*ngoeloeb*, iets koken in zijn geheel). Soms moeten wij *saha*, in dezen zin gebezigd, evenwel vertalen door het bepalend voornaamw. degene, bv.: *saha noe meunangkeun boeta pasti pidjodoeunana*, degene die den boeta overwint, zal stellig met haar tot een paar verbonden worden. — Meestal wordt *saha* verdubbeld, en heeft dan de beteekenis van een

iegelijk, of al wie, bv.: *saha-saha noe nimoekeun eta oewang koela noe leungit*, enz., al wie (degene die) dat mijn geld, 't welk verloren is, vindt, enz. — Soms wordt voor *saha-saha* nog *sing* geplaatst (verk. v. *masing*): *sing saha-saha*, al wie.— *Tijap-tijap* is = *saha-saha.*

3⁰. *Masing-masing*, elk, ieder (eig. elk voor zich zelf, elk afzonderlijk), bijv.: *toeloej pada baralik*, *masing-masing ka imahna sorangan*, daarop keerden zij terug, elk naar zijn eigen huis.

4⁰. *Roepa-roepa*, k., *warna-warna*, l., bezigt men om uit te drukken 't geen wij doen door de woorden velerlei, allerlei; eig. beteekent het woord: bij soorten.

§ 122. Het *betrekkelijk voornaamwoord* is *anoe* (*noe*), die, dat, dewelke, hetwelk, hetgeen; waaromtrent het volgende is op te merken:

1⁰. wordt het geplaatst voor een attribuut of predicaat, dienende tot een bepaling van voorwerp, waar wij een bijvoegl. naamw. bezigen, bv.: *djĕlĕma noe pintĕr*, de man die verstandig is, de verstandige man; *koeda anoe djangkoeng*, een groot (hoog) paard; *andjing noe gĕde*, een grooten hond; *tjarijos djalma noe sangsara*, verhaal van (over) een man die rampspoedig was, verhaal van een rampspoedig man; *Allah anoe langkoeng kawasa*, de Almachtige God. — Somtijds wordt *anoe* weggelaten en het attribuut of predicaat onmiddelijk achter de benaming van voorwerp gevoegd, bv.: *ikeut heureut dibeberkeun*, de smalle hoofddoek wordt uitgespreid (of gelijk de eig. beteekenis is: verbreed), d. i.: van een arme uithalen als een rijke; *awi gĕde*, een dikke bamboe; *lampoe gantoeng*, een hangende lamp, een hanglamp; *peso seukeut*, een scherp mes. Maar dit zijn eigenlijk samenstellingen, zie § 147. 't Wordt veelal weggelaten als men op de bijgevoegde bepaling den klemtoon legt, bv.: *manggih leuweung lĕga*, hij vond (kwam aan) een *groot* bosch; *aja djĕlĕma bĕdas katjida*, er was een *zeer sterk* mensch.

2⁰. dient het voornaamw. om adjectieve zinnen met den hoofdzin te verbinden; bijv.: *taja noe nalang kasoesah*, er is niemand die voor hem de moeite draagt; *sabab reja pangaboetoeh noe sadjabana ti dinja*, want er zijn (nog) vele behoeften behalve die [lett. die buiten de genoemde (bestaan)]; *Pangeran noe oeninga*, *malaikat noe njaksian*, de Heer die weet het, de engelen die zijn er getuigen van; *djalmana noe pimigaweeun dihatoeranan*, de menschen die het werk zullen doen, zullen

aangeboden worden, d. i. zal ik aanbieden; *poegoeh ge pamawa setan*, *anoe tara ingĕt ngarĕndahkeun diri*, stellig is het een medebrengsel (werking) des duivels, die er nooit aan denkt zich te vernederen; *pandakawan anoe baris mĕntjetan*, een lijfknecht die voor het knijpen is, d. i. wiens werk is zijn meester te knijpen (pidjit); *njaritakeun lampah pribadi*, *anoe ĕnggeus karasa tetela jen kitoe*, ik verhaal wat met mij zelf is gebeurd, hetwelk ik duidelijk gevoeld heb dat alzoo was; *ijeu teh noe ngagadoeh toelis*, deze die het schrift bezit, d. i. die de schrijver hiervan is; *tapi hanteu euweuh teuing*, *noe beunghar liwat ti dinja*, maar 't is niet dat er volstrekt geen gevonden worden die rijker zijn dan hij; *aja noe dititah njijeun imah*, *aja noe dititah matjoel*, *aja noe dititah dagang*, er waren er die hij gelastte een huis te bouwen, er waren die hij liet patjoelen, er waren die hij liet handeldrijven.

3°. Wanneer een benaming van voorwerp of een persoonlijk of aanwijzend voornaamw. zou moeten voorafgaan, wordt die meestal weggelaten, bv.: *toeloej ditawarkeun koe noe boga*, daarop werd hij (de vogel) te koop aangeboden door (hem) die de eigenaar was, door den eigenaar; *toeloej ditanjakeun ka noe boga manoek naon ngaranna*, daarop vroeg men aan (hem) die den vogel had, welke de naam er van was, (hoe de vogel heette); *malah noe ditĕdakeun teja oge nja eta pisan*, en (datgene) hetwelk afgebeden werd, was juist dat, d. i.: datgene waarom ik bad, was juist hetgeen ik ontving. In zulke gevallen heeft men *anoe* te beschouwen als behalve de functie van relatief voornaamwoord, ook die van 't persoonlijk of aanw. voornaamw. of van de benaming van voorwerp die vooraf behoorde te gaan, te bekleeden. In deze beteekenis wordt het ook veelvuldig gebruikt aan 't begin van een zin, hetzij met of zonder een voegwoord (z. a. *ari* of *dĕmi*, wat betreft); bv.: *dĕmi noe ngoembara pinoeh koe nalangsa*, die op reis is, is vol leed; *ari noe dipake tjeurik mah*, *geus teu elingeun*, die gebruikt wordt om te weenen, d. i. hij, over wien, om wiens wille, geweend wordt, denkt niet meer (aan mij); *ari noe keuna hoeloena*, wat getroffen is, (dat wat getroffen is), is het hoofd; *noe nagih dititah ngarit*, die komt manen uit grassnijden zenden, (een spreekw.); *noe asih dipoelang tai*, die liefde betoont wordt vergolden met drek; *noe soegih teh kaget katjida*, die rijk was, de rijke, was zeer verbaasd; *noe ngangon aja di dinja*, die hoedde (de herder) was daar.

4°. Verder wordt, hetgeen uit het boven gezegde ook reeds gebleken is, dit voornaamw. veelvuldig gebruikt als aanwij-

zingswoord, in de beteekenis van het bepalend lidwoord of van een aanwijzend voornaamw., in welke beteekenis het steeds voorkomt wanneer het voor een telwoord staat, bv.: *noe mimitina*, de eerste, (die de beginner is); *noe hidji*, de eene; *noe hidji deui*, de andere; *eta poetra noe doewa teh*, die twee zonen; — *tah eta noe lima teh noe mana noe pangapilna* (in dezen zin komt het voornaamw. driemaal voor; *noe mana* heeft de beteekenis van welke): nu, die vijf, wie was de nauwlettendste? zoo ook: *tah eta noe gĕnĕpan noe mana noe panghasilna?* nu (van) dat zestal, welke (wie) was 't die het grootste voordeel had? Verder: *noe sedjen*, de andere, de anderen; *noe ti heula*, de voorste; *noe pandeuri*, de achterste. In deze beteekenis gebezigd dient het om het een of ander bepaald aan te wijzen, in tegenstelling van iets anders, zooals inzonderheid blijkt uit het boven aangehaalde voorbeeld: *anoe mana noe pangapilna?* welke (van die vijf) was de nauwlettendste? — Hier nog een voorbeeld: *noe hidji geus kolot*, *noe hidji deui ngora kench*, de eene was reeds oud, de andere nog jong.

5°. *Matak* wordt zoo menigvuldig gebezigd, ook met *anoe* voor zich, dat een bijzondere aanwijzing van het gebruik niet overbodig zal wezen. Het beteekent oorzaak, reden, reden om, bv.: *geus tangtoe aja hasilna*, *matak boengah di alam-doenja*, stellig is er voordeel aan verbonden, (namelijk) een oorzaak van vreugde in de wereld. Met *anoe* voor zich, beteekent het de reden, de rede waarom, de reden dat, weshalve, waarom, waardoor, daarom, bv.: *anoe matak sangĕt nja pepeling ka sadaja koelawarga*, *moegi pada eling bae*, *oelah sok ngoembar napsoe*, de reden waarom ik met nadruk de verwanten vermaan (is), dat zij mogen achtgeven om de lusten niet op te volgen; *noe matak wani njarita*, *karasa koe diri simkoering*, de reden dat ik het durf verhalen (is) omdat ik 't zelf ondervonden heb; *eta noe matak ngewa teh*, dat is de oorzaak van 't afkeer hebben, dat is 't waarom ik er een afkeer van heb; *kitoe noe matak hanteu moelang sĕrat*, zoo (dat) is de reden waarom (gij) de brieven niet beantwoordt, daarom beantwoordt gij de brieven niet; *koemaha noe matak kitoe teh?* hoedanig is de reden van 't aldus zijn? hoe komt het, dat het aldus is? *hiroep teu beunang digampang*, *reja pisan gogoda teh*, *noe matak oelah goegoep*, het leven kan niet ligt worden opgevat, vele zijn de verzoekingen, daarom moet men zich niet overhaasten (door ondoordachte besluiten te nemen).

6°. Men gebruikt *anoe* ook in de beteekenis van ons N. N., als men iemands naam niet noemen, verzwijgen wil, of ook

wel om in plaats van een naam, zooals in een verhaal of gelijkenis, te dienen. — In 't geval men iemands naam niet noemen kan, op iemands naam niet kan komen, bezigt men *etaeun* of *itoeeun* (zie § 105 en 106, beide onderaan).

7°. Over de beteekenis van *anoe* als bezitt. voornaamwoord zie § 123, 5°.

§ 123. Als *bezittelijke voornaamwoorden* bezigt men:

1°. alle *persoonlijke voornaamwoorden* (zie § 96—100), benevens *eenige der reflexieve voornaamw.* in de beteekenis van *eigen* (zie § 109, 2°). Na hetgeen over de laatste reeds gezegd is, behoeft er hier niet verder over uitgewijd te worden. — De pers. voornaamw. worden, bezittelijk gebezigd, achter het zelfstandig naamwoord gevoegd, in den zin van eén genitief attribuut, en zij ondergaan niet de minste verandering. — Eenige voorb. mogen het gebruik doen kennen: *naha parentah aing koe maneh teu ditoeroet?* waarom heb je mijn bevel niet opgevolgd? *ijeu kalde ĕnggeus milik kami*, deze ezel is reeds mijn eigendom; *soeltan koering dibojong koe soeltan hindi*, mijn sultan is gevankelijk weggevoerd door den sultan van Hindi; *sakitoe pioendjaek djisimkoering*, alzoo is mijn mededeeling; *montong ladjoe omong maneh*, je woorden behoeven niet voort te gaan, d. i. je behoeft niet verder te praten; *na mĕrĕm mata sampejan?* zijn dan uwe oogen blind?

2°. *verwantschapstermen* en *titels*, gelijk die ook als persoonl. voornaamw. worden gebezigd (§ 102): *sakitoe piatoer kang raji*, alzoo is mijn mededeeling (mededeeling van jongere broeder); *lain teu hormat ka pandjĕnĕngan kang raka*, niet dat 't mij aan eerbied ontbreekt jegens uw persoon (den naam, den rang, den persoon van oudere broeder); *kapalna mah kapal oewa pisan*, wat 't schip betreft, (gebruik) vooral het schip van mij (oom, *oewa*, = oudere broeder of zuster van vader of moeder); *eta sakitoe pamoendoet kangdjĕng toewan*, zoo is de eisch van Mijnheer; *djisimkoering njanggakeun pamoendoet gamparan*, ik bied u aan uw eisch (wat Mijnheer gevorderd heeft); *geus kanteu wĕrat ngawangsoel kana kasaean gamparan*, ik ben niet in staat mijnheers (uw) goedheid te vergelden (beantwoorden); *njoehoenkeun bĕrkah djoeragan*, ik verzoek mijnheers (uw) zegen; *aja pitoeloeng Jang Widi*, er is hulp van God; *tatjan lawas dewek ngadengekeun omongan djĕlĕma noe soegih*, het had niet lang geduurd of ik hoorde (niet lang daarna hoorde ik) een spreken van een rijke (eens rijken woord).

3°. het *pronominale aanhechtsel na*, dat bij woorden die een

aanhechtsel bezitten verlengd wordt tot *ana*. Het is *a.* te vertalen met *van hem*, *van haar*, *van hen*, *er van*, of *zijn*, *haar*, *hun*, en het heeft dus de beteekenis van den derden persoon, bv.: *kitoe omonganana*, alzoo waren zijne woorden; *koemaha timbalanana*, hoe was zijn bevel? *baranghakanna beuki*, zijn eten is met graagte, d. i. hij is groot van eten; *tjĕk bapana koemaha aing*, zijn vader zei: wat zal ik doen? *salakina soeka ati*, haar man was verheugd; *kasakitna nĕpi ka teu eling*, haar ziekte steeg tot zich niet bewust zijn, tot bewusteloosheid; *sarĕng lalàki anakna*, en mannelijk was haar kind, d. i. het kind dat zij kreeg was een jongen; *panĕdana geus dikaboel*, hun gebed was verhoord; *hanteu njaritakeun di djalanna*, men verhaalt niet (wat) op hun weg (plaats had); *karameanana geus kalangkoeng pisan*, de levendigheid er van (van de genoemde stad) is buitengewoon; *di boeroewanana heurin*, op het erf er van (het erf van het huis) lag het vol; *teu njana pisan kitoe piahireunana*, ik dacht volstrekt niet dat zoo het einde er van zou wezen. In de hier gegeven voorbeelden is het geslacht genomen zoo als het in den zin voorkomt; 't spreekt van zelf dat een zin als deze: *panĕdana geus dikaboel*, ook kan beteekenen zijn of haar gebed was (of is) verhoord enz.

b. In vele gevallen heeft men *na* op te vatten als alleen een zekere betrekking aanwijzende van de zaak, aangeduid door het woord waaraan het gehecht is, op een te voren genoemde of bekende andere zaak of voorwerp. In dezen zin gebezigd moeten wij het teruggeven òf door het bepalend lidwoord, òf door den klemtoon, òf op eenige andere wijze, maar zóó dat het met *na* voorziene woord uitkomt. Bijv.: *kapalna mah kapal oewa pisan*, wat het schip betreft (het schip waarmede de reis zal gedaan worden) dat van oom volstrekt, d. i. gebruik geen ander dan dat van mij; *teu aja pisan pohona*, er is volstrekt geen vergeten van het (hart), d. i. het (hart) vergeet niets hoegenaamd; *teu aja hinggana*, er is geen grens er van, d. i. het is grenzenloos; *ahirna djadi saroesoet*, het einde er van is dat men met elkander overhoop ligt, ten laatste ligt men overhoop, of men eindigt met overhoop te liggen; *wekasanana dioebrak-abrik noe nagih*, het einde is dat men overal achtervolgd wordt door maners; *soendana mah batoer*, het Soendaneesch er van is batoer, d. w. z. in 't Soendaneesch zegt men batoer; *sing aja antarana*, laat er tusschenruimte zijn, eig. laat er tusschenruimte tusschen dezelve zijn.

c. Wat het gebruik van *na* bij andere rededeelen dan substantieven en door het aanhechtsel substantief gemaakte woor-

den (§ 84) betreft, de beteekenis is daarvan niet altijd duidelijk. Wel kan men in 't algemeen zeggen dat het ook dáár een betrekking op het voorgaande uitdrukt, doch in vele gevallen schijnt het meer weelde dan noodzaak te zijn, en de zin van het woord ondergaat dan ook veelal door het aanhechtsel geen wijziging. Zie hier eenige voorbeelden: *soeganna diparĕng bae dipaparin boga anak*, misschien gebeurt het dat ons een kind gegeven wordt; *sakijeu lilana*, aldus lang er van, d. w. z. zoo lang; *gantjangna bae geus gĕde*, spoedig was hij groot; *soemawonna di aherat*, inzonderheid in de eeuwigheid; — *sabab*, want, om reden, *sababna*, eig. de reden er van, want; *ari*, wat betreft, krijgt dikwijls 't aanh., en heeft dan meer de beteekenis van indien, wanneer; *djeung*, *sarta* en *sarĕng* ondergaan door 't aanhechtsel geen verandering; *tapina*, maar, en *soepajana*, opdat, slaan op het voorgaande terug; *oepamana* is = *oepama*, indien, bij voorbeeld, even goed als men zegt: *oepamana oerang rek barangbeuli*, indien wij inkoopen willen doen, kan men zeggen: *oepama oerang rek barangbeuli*; *lamoenna* is = *lamoen*, indien, maar slaat terug op het voorgaande.

d. Dat het aanhechtsel veel dient tot het *vormen van substantieven*, is vroeger opgegeven. Zie § 84. Over de beteekenis bij telwoorden, zie § 91. — Het dient verder om persoonlijke vnw. 3de pers. van persoonl. voornaamw. 2de pers. te vormen, zie § 100, terwijl het ook voorkomt bij de reflexieve voornaamw. *diri* en *salira*. — Over het gebruik bij den superlatief zie § 77, 3⁰.

4⁰. het *pronominale aanhechtsel ing*. Dit aanh., dat blijkbaar uit het Javaansch overgenomen is (zie er over Jav. gramm. § 352), wordt aan het woord gehecht op dezelfde wijze als *na*, waarbij evenwel op te merken valt, dat zoo een woord op een klinker eindigt, het aanh. nog een *n* voor zich krijgt, en alzoo *ning* wordt; een uitzondering maakt *sarehning*, dat een enkele maal nevens *sarehing* gebruikt wordt. Men bezigt het aanh. gaarne als men beleefd of deftig spreekt. Vb. zijn: *hawijosing sĕrat*, begin des briefs (woorden die veelal op zich zelf staande aan 't begin van een brief voorkomen); *salĕbĕting sĕrat*, de inhoud des briefs, en evenzoo *sadjĕroning toelis; kawasaning Pangeran*, de macht des Heeren; *kadaring Jang Widi*, 't raadsbesluit Gods; *ratoening sadjagat*, vorst der wereld; en zoo ook *radjaning; pitoeloenging Allah*, de hulp Gods, enz. —

Het aanhechtsel *ing* komt bij enkele woorden voor als voorzetsel, dus in zijn eigenlijke beteekenis (Jav. gramm. § 351).

[illegible] overwel niet ge- [illegible] een [illegible], waarin een [illegible]. De betrekking die [illegible] aangeduid, doorgaans [illegible] *di istri,* [illegible] *aa-* [illegible]. is [illegible] *aarshna:* [illegible] waarheid. inderdaad, [illegible] komt niet voor. [illegible] waar, [illegible] *so-* [illegible] *itas pêtau.* [illegible] op zoodanige wijze [illegible] gebezigd in [illegible]: bv.: *iau* [illegible]. Hij is geen ver- [illegible] verstand. — *Bo-* [illegible] het door. [illegible] *kêrta.* [illegible] vertegenw[illegible] krijg [illegible] *par-* [illegible] vindt men be- [illegible] — [illegible] adressen van [illegible] geschreven wor- den. [illegible] briefschrij- [illegible] te of in. bv.: [illegible] Nijmegen [illegible]

2. [illegible] van een voorwerp te zeggen aan wien het toebe- hoort, de betrekking [illegible] eenig voorwerp en [illegible] eigenaar. [illegible] van. of door het [illegible] de mijne het [illegible]. de zijne. enz. [illegible] en ook wel [illegible] van een [illegible] een minderen: bijv. [illegible], het [illegible] van mij; [illegible] gedaan [illegible] Maar zoo men [illegible] gebruikt, wordt de naam [illegible] den eigenaars [illegible] weggelaten, zoodat men [illegible] uitdruk- ken [illegible] toebehoort. [illegible] worden.

6°. *Poen* en *toewang*. Deze beide woorden, die op zich zelf geene beteekenis hebben, worden gebruikt in den zin van, en menigvuldig zelfs in plaats van persoonl. voornaamw., wanneer deze optreden in de beteekenis van bezittelijke voornaamw. (1°), en wel:

a. poen. Dit wordt gebezigd tegen meerderen of die men als zoodanig eert, van zich zelven of van anderen die geringer zijn of die men als zoodanig acht, en wel 1°. voor verwantschapstermen, in plaats van een pers. voornaamw., bezittelijk optredende, bv.: *poen anak*, mijn kind; *poen doeloer*, mijn broeder, of zuster; *poen bodjo* en *poen pamadjikan*, mijne vrouw, bv.: *tatapi ijeu poen anak kabeh-kabeh koering nitipkeun*, dit mijn kind ben ik zoo vrij u toe te vertrouwen; — zoo ook in den 2den pers., van zich zelven sprekende: *poen akang*, uw oudere broeder; *poen paman*, uw oom, enz.; bv.: *poen akang ngawartoskeun pĕrkawis di tanah Batawi*, uw oudere broeder deelt u mede de zaken (wat er alzoo is) in het land Batavia; in den 3den pers. krijgt het woord (de titel) waarvoor het gevoegd is het aanhechtsel *na*, boven (3°), en is dan gezamenlijk daarmede te vertalen met het bezittel. voornaamw. 3e pers., bv.: *tatapi poen bapana njoehoenkeun hoekoem noe adil*, maar zijn vader verzocht een rechtvaardige rechtspraak. — 2°. In bovengenoemden zin wordt *poen* ook gebezigd bij de onderteekening van brieven. Zelden zal het daarin gemist worden, zoo althans de brief gericht is aan een hooger geplaatst persoon, of aan iemand dien men als zoodanig eert. Bijv.: *sĕmbah poen akang*, *bakton poen raji*, z. v. a. de groete van oudere (jongere) broeder, enz. Bezigt men een persoonl. voornaamw., dan komt *poen* daarachter te staan, bv.: *sĕmbah baktos djisimkoering*, *poen*, enz; of ook wel *tawis* (handteekening) *koering*, *poen*, enz. In dienst ook wel: *abdi gamparan dalĕm*, *poen*, enz., of: *gĕbal dalĕm*, *poen*, enz. Maar het wordt ook geheel alleen gebezigd bij de onderteekening van een brief, met den naam des schrijvers, bv.: *poen Djaja Sasra.* Uit het gebruik in dezen zin kan men opmaken dat de eigenlijke beteekenis van *poen* moet zijn het ondergeschikt zijn van den persoon des sprekers of van dengene over wien men spreekt, jegens den aangesprokene uit te drukken, en in de hier gegeven voorbeelden zou men het dan ook met uw dienstwillige of uw dienaar of derg. moeten vertalen. En in die beteekenis is het dan ook 3°. op te vatten, waar men het, wat dikwijls gebeurt, vóór eigennamen aantreft, bijv.: *poen Dora ngaran simkoering*, ik ben uw dienaar genaamd Dora; *simabdi poen Abdoel Gani*, ik ben uw

dienaar Abdoel Gani; *ari bapa djĕnĕngan poen Abdoel Moeloek*, de naam van vader is uw dienaar A. M.

b. toewang, wel te onderscheiden van het zegwoord *toewang*, = eten. Het wordt gebezigd van meerderen of dezulken die men als zoodanig bejegent, tot hen sprekende, zoodat het de beteekenis heeft van het bezittelijk voornaamw. 2de persoon. Bijv.: *njai poetri ti mana nja toewang boemi*, prinses, van waar is uw huis, d. i. waar is u van daan? *toewang rama kalah pĕrang*, uw vader heeft den strijd verloren; *saha nja toewang djĕnĕngan*, hoe is uw naam? *toewang poetra ditilar di seh pandita*, uw zoon heb ik achtergelaten bij den pandita; *hatoerkeun salam talim koela ka toewang rama*, bied mijn nederige groete aan, aan uwen vader; *teu ngaborongkeun toewang karamat*, ik wil niet wijzer zijn dan uw wondermacht, d. i. dan u (lett. ik houd niet voor onkundig uw wondermacht). En zoo bezigt men het ook wel met een titel in plaats van een persoonl. voornaamw., bv.: *toewang koering*, uw dienaar, voor ik; *toewang moerid*, uw leerling, voor ik; maar ook voor den 2den en 3den pers. kan zulks gedaan worden; dàn echter zoo de duidelijkheid het vordert, met nadere omschrijving van den bedoelden persoon, bv.: *awon teu ngoeninga toewang koering, poen pamadjikan, gadoeh panjakit*, ik geef u te kennen dat mijne vrouw een ongesteldheid heeft, lett.: 't zou slecht zijn u niet te kennen te geven dat uw dienares, mijn vrouw, een ongesteldheid heeft, (dit *awon teu ngoeninga*, is de gewone uitdrukking om aan een meerdere iets te kennen te geven).

IX. BIJWOORDEN.

§ 124. *Bijwoorden van plaats* zijn: *dijeu*, hier, bv.: *oerang dijeu*, de menschen hier; *dinja*, daar; *ditoe*, ginds; met het voorz. *di: di dijeu*, hier; *di dinja*, daar; *di ditoe*, ginds; met het voorz. *ka: ka dijeu*, naar hier, herwaarts; *ka dinja*, naar daar, derwaarts; *ka ditoe*, naar ginds, naar ginder; met het voorz. *ti: ti dijeu*, *ti dinja*, *ti ditoe. Mana*, (zie § 116), waar; *di mana*, vragend bijw. waar? ook alwaar; *di mana-mana*, overal; *ka mana-mana*, overal hier, her- en derwaarts; *di mana-mĕndi*, = *di mana-mana; ka mana-mĕndi*, = *ka mana-mana; ka mana bae*, waarheen slechts; *ti mana*, van waar? — *Di djĕro*, binnen; *ka djĕro*, naar binnen; *ti djĕro*, van bin-

nen, van binnen uit; *di loewar*, buiten; *ka loewar*, naar buiten; *ti loewar*, van buiten, van buiten af. — *Di loehoer*, boven, op; *ka loehoer*, naar boven, opwaarts; *ti loehoer*, van boven, naar beneden. *Di handap*, beneden, van onderen; *ka handap*, naar onderen, benedenwaarts; *ti handap*, opwaarts, naar boven. *Deukeut*, nabij; *anggang*, verwijderd; *djaoeh*, ver. *Ti heula*, vòor, vooruit, (de voorste); *ti toekang*, van achteren, k.; *ti poengkoer*, l., id.; *ti peungkeur*, = *ti toekang; ti pandeuri*, van achteren, achteraan; *ka hareup*, naar voren; *di hareup*, voor; *ka toekang*, naar achteren, achterwaarts; *ka poengkoer*, l., id. — *Ti gigir*, op zijde, van den kant, zijwaarts af; *di gigir*, op zijde, ter zijde; *ka gigir*, ter zijde, (van een beweging naar de zijde). *Kentja*, links; *katoehoe*, rechts; *di kentja*, ter linkerhand; *di katoehoe*, ter rechterhand; *ka kentja*, naar links, links af, (ook *ngenta); ka katoehoe*, naar rechts, rechts af, (ook *ngatoehoe); ti kentja*, van links, van de linkerzijde; *ti katoehoe*, van rechts, van de rechterzijde. — Vele dezer bijwoorden worden door het aanh. *eun* voorzetsels, z. a. *loehoer*, *handap*, *heula*, *toekang*, *pandeuri*, *kentja*, *katoehoe*, en dan meestal met *di* tot voorvoegsel.

§ 125. *Bijwoorden van tijd.* Als men den tijd noemt bezigt men substantieven, z. a.: *ajeuna*, heden; ook *dangĕt ajeuna; kamari*, gisteren; *isoekan*, morgen; *pageto*, overmorgen; *waktoe*, *mangsa*, tijd; *djaman*, tijdvak, tijdperk; *alam*, tijdperk (Ar.; *alam-doenja*, wereld, eig. het tijdperk der wereld of der vergankelijke dingen), enz., — die als bijwoorden gebruikt worden. Voorts heeft men: *tara* en *sok tara*, nooit; *tjarang*, zelden; *mindĕng*, k., *sĕring-sĕring*, l., dikwijls; *sok mindĕng oge*, nog al dikwijls; *tampolanana*, nu en dan; *heuleut-heuleutan*, bij tusschenpoozen. — *Iraha* (zie § 117) is het vragend bijw. van tijd: wanneer? *iraha bae*, ook *ariraha bae*, wanneer slechts. *Deui*, weder; *sakalian*, tegelijker tijd. *Sabot* en *eukeur*, terwijl. — *Samemeh*, voor, voor en aleer; *geus*, *ĕnggeus*, reeds; *saĕnggeus (sanggeus)*, nadat; *geus kitoe*, daarop, daarna; *ari geus kitoe*, *sanggeusna kitoe*, *sanggeusing kitoe*, toen het aldus was, daarna, daarop, vervolgens. — *Isoek*, morgen; *isoek-isoek*, 's morgens vroeg, in de vroegte; *isoekna*, den volgenden morgen; *tĕngah poe*, *tĕngari*, 's middags; *sore*, middag, 's namiddags; *boerit*, namiddag, 's namiddags, tegen den avond; *malĕm*, avond, nacht, (de nacht van den volgenden dag, bv.: *malĕm salasa*, de nacht van Dins-

dag, = ons Maandag avond of Maandag nacht); *peutinganana*, de nacht op den dag volgende, 's nachts; *djanari*, tegen den morgenstond; *braj-beurang*, de morgenstond; *haneut mojan*, even na zonsopgang. — *Baheula*, (§ 92); *djaman baheula*, in den ouden tijd, oudtijds; *baheula-bahari*, = *baheula; bareto*, vroeger, voorheen; *harita*, *pada harita*, *sapada harita*, *waktoe harita*, toen, terzelfder tijd; *keur djaman*, *keur waktoe*, *keur mangsa*, *samangsa*, ten tijde dat, toen; *mangsa harita*, *samangsa harita*, terzelfder tijd; *basa*, toen, ten tijde dat; *di dinja* (§ 124), toen; *bada*, *keur bada*, = *samangsa; sabada*, even na; *beuteung*, na, kort na, v. iets dat pas even afgeloopen is, (*ngabeuteungan*, spenen, eig. na doen zijn); *mantas*, even na, terstond daarop, ook komen van, z. a. van 't werk enz.; *tatjan lila*, nog niet lang geleden; *lawas*, *lila*, l. *lami*, lang; *geus lawas*, *geus lila*, *geus heubeul*, lang geleden; *tadi*, zoo even; *ti tadina*, van den beginne; *ti awitna*, id.; *tjikeneh*, juist, een oogenblik geleden; *bijeu*, zoo juist; *kiwari*, *wajah kiwari*, op dezen tijd; *isoekan wajah kiwari*, morgen op dezen tijd; *mangke (ĕngke)*, straks; *ka hareup*, k., *ka pajoen*, l., in 't vervolg; *baringsoekpagi*, in de toekomst; *teu koengsi lila*, niet lang daarna; *tatjan*, nog niet; *lila-lila* en *lawas-lawas*, eindelijk; *lila keneh*, nog lang; *salawasna*, *salalawasna*, *sapandjangna*, *sapapandjangna*, enz., steeds, altijd, immer, eeuwig; *saoemoer-oemoer*, *saoemoer hiroep*, 't geheele leven, enz. Voorts heeft men nog zeer vele uitdrukkingen die als bijwoorden van tijd gebezigd worden, bv.: *ti boeboedak*, *ti leuleutik*, van kinds af; *sareureuh boedak*, om den avondtijd (als de kinderen rustig worden, gaan slapen); *sahidji mangsa*, eens op een keer; *naoenan*, jaren lang (reeds), van *taoen;* enz. — Door *tĕpoeng* voor een subst. benaming van tijd te plaatsen krijgt men een bijwoordel. bepaling, zoo als: over acht dagen, enz., bv.: *tĕpoeng ahad*, Zondag over acht dagen, aanstaande Zondag; *tĕpoeng boelan*, de aanstaande maand; *tĕpoeng taoen*, het volgende jaar (steeds om dezen tijd); *tjara sasari*, alledaags, enz.; *sakitjeup mata*, *sakĕdep metra*, *sakeudeung*, een oogenblik, even; *sapangoedoedan*, zoo lang 't rooken van een *oedoed* duurt; *sapangedjoan*, zoo lang 't kooken (stoomen) van rijst duurt.

§ 126. Om een *hoogen graad* (van schoonheid, hevigheid en derg.) uit te drukken, waarvoor wij 't bijwoord *zeer* hebben, bezigt men hoofdzakelijk de volgende woorden en uitdrukkingen: *a.* Voorop komen: *leuwih*, k., *langkoeng*, l., zeer; *tjatjap* en *moetoeh*, die beide 't voorz. *koe* bij zich hebben: *tja-*

tjap koe, *moetoch koe*, buitengemeen. *b.* Afwisselend gebruikt, zoodat ze nu eens vóór, dan achter staan, zijn: *liwat saking*, *liwat langkoeng*, *kaliwat*, *kalangkoeng*, *kaliwat-langkoeng*, *kalangkoeng-langkoeng*, zeer, uitermate, buitengewoon; *banggĕt*, hevig; *bĕdas*, (eig. sterk van lichaamskracht), en *tarik*, (eig. trekken), worden als bijw. gebezigd om een sterken graad aan te duiden, z. a. van roepen, schreeuwen, blazen, enz. — *c.* Achter komen te staan: *pisan*, zeer; *hanteu pisan*, geenszins; *tĕmĕn* en *amat*, zeer erg; — *amatanan*, buitengemeen; *katjida*, erg, hevig; *katjida pisan*, buitengemeen, uitermate; *bangĕt katjida*, zeer hevig; *nakĕr*, erg, hevig; *nanakĕran*, buitengemeen; *kabina-bina*, buitengemeen, hevig; *antĕp-antĕpan*, buitengewoon; *rosa*, = *bĕdas* (zie boven). — Voor den *excessief* bezigt men *teuing*, te, maar het heeft ook soms een goeden zin; *katjida teuing*, *kabina-bina teuing*, enz., zijn versterkte uitdrukkingen. — Bijwoordel. uitdrukkingen zijn voorts nog: *teu kira-kira*, k., *teu kintĕn-kintĕn*, l., niet te denken, ondenkbaar; *teu aja hinggana*, zonder grens, grenzeloos; *teu aja eureunna*, zonder ophouden; *hanteu pĕgat*, *hanteu pĕtot*, zonder afbreking, zonder ophouden, onophoudelijk, enz.

Zin- of modale Bijwoorden.

§ 127. 1. *Bijwoorden van bevestiging* zijn: *Enja*, zeker, stellig, waar, ook ja als k., waarvan de *lĕmĕs*-vorm *noen* is, als antwoord op een roep of toeroep, en *soemoehoen*, als men bevestigend antwoordt op een vraag. — *Saenjana*, *sabĕnĕrna*, l. *salĕrĕsna; sajaktina*, *satĕmĕnna*, enz., inderdaad, zeker, stellig, voorwaar; *satĕmĕn-tĕmĕnna*, *saĕnja-ĕnjana*, inderdaad, voorwaar, met versterking. *Poegoeh*, zeker, stellig, bepaald; *tangtoe*, bepaald, vast, stellig. — *Boloampar*, volstrekt, volstrekt moeten. *Misti*, moeten; *koedoe*, *moedoe* en *ngoedoe*, moeten. *Tanwande* en *mowande*, zeker, stellig, ontwijfelbaar. *Meureun*, zeker, maar in een zin als: hij zal zeker wel komen; het sluit de mogelijkheid in dat de zaak waarvan het gezegd wordt, niet zal geschieden.

2. *Bijwoorden van ontkenning* zijn: *Hanteu*, niet, neen; *moal*, geenszins, volstrekt niet; *hamo*, geenszins; een weinig sterker nog dan *moal*. In de spreektaal gebruikt men dikwijls de verkorting *mo*, die ook in samenstellingen voorkomt, z. a. *mowande*. — *Sageuj*, geenszins; het is niet mogelijk, ondenkbaar.

3. *Bijwoorden* die een zekeren *graad van mogelijkheid*, *waar-*

schijnlijkheid of *onmogelijkheid* aanduiden, zijn: *bisi*, het mocht, het mocht zijn, het kon zijn; en ook dikwijls = ons: opdat niet. *Tajohna*, het schijnt. *Boa*, wellicht, 't zou kunnen wezen dat. *Soegan*, misschien. *Palangsijang*, wellicht, het schijnt. *Moestahil*, onmogelijk.

4. *Bijwoorden van hoedanigheid* zijn: *kijeu*, alzoo, — van iets dat nog plaats hebben moet; *sakijeu*, alzoo; *kitoe*, aldus, van iets dat geschied is; *sakitoe*, aldus; *tjara*, *sapĕrti*, k., *sapĕrtos*, l., gelijk; *kawas*, alsof; *siga* en *djiga*, als; *geura*, spoedig (zie ook § 60, 4°.); *geuwat*, spoedig, v. doen. *Tereh*, k., *enggal*, l., spoedig, over niet langen tijd. *Gantjang*, haastig, spoedig; *gagantjangan*, met haast. *Toeloej*, k., *ladjĕng*, l., daarop, vervolgens. *Tonggoj*, met iets doorgaan, bv.: *tonggoj baranggawe*, doorgaan met werken; *wĕleh*, vergeefs; *meh* en *bis-bis*, bijna. — *Barĕng*, mede, tegelijk; *sakalian*, tegelijker tijd, enz.

5. Andere modale bijwoorden zijn: *heula*, *heulaan*, *heulaanan*, eerst, vooraf, van te voren. *Kakara*, k., *kakarek* (naar het schijnt samengesteld uit *kakara* en *rek*) l., nu eerst, thans eerst, voor het eerst. *Kakara* komt ook op zich zelf voor, als een zin op zich zelf vormende; met *kakarek* schijnt dat het geval niet te wezen. *Deui*, weder, ook nog, nog meer, bv.: *ajà deui*, er zijn nog, er zijn nog meer. *Keneh*, nog, in den zin van nog zijn, nog over zijn. *Beuki*, eig. honger hebben, als bijwoord meer en meer, steeds meer en meer; en ook herhaald, = onze uitdrukking *hoe* langer *hoe* slechter, bv.: *beuki lila beuki goreng*. *Bari*, tevens, tegelijkertijd, meteen. Dikwijls verbindt het een handeling aan een andere, en treedt dan dus als voegwoord op. *Ngan*, slechts, (bij uitzondering), ook: dan, in tegenstellingen. *Bae*, maar, in den zin van slechts. *Ana*, toen, terwijl; dikwijls met het werkwoord te vertalen door een tegenw. deelwoord. *Masih*, beteekent 1°. nog, bv.: *masih aja*, of ook wel: *masih ajà keneh*, er is nog; maar ten 2°. doorgaans met *oge*, z. v. a. al, ook, bv.: *masih njatoe loba oge moal matak seubeuh*. — *Oge*, ook; soms heeft het den zin van het onbep. voornw. iets. *Apan* en *kapan*, immers. *Ongkoh*, 1°. immers; 2°. bovendien; 3°. herhaald, bet. het: zoowel — als, bv.: *panas ongkoh*, *tiris ongkoh*, zoowel heet als koud. *Soemawon*, *soemawonna*, inzonderheid, vooral (zie § 143). *Paingan*, heeft de bet. van een adject. zin, en komt meestal voor als uitroep; het is te vertalen met: 't is te begrijpen. — *Waka*, doorgaan, komen tot. *Toeloes*, k., *sijos*, l., doorgaan, tot stand komen; *koengsi*, in

negatieve zinnen: *teu koengsi*, niet komen tot, niet plaats hebben; *datang kă*, *tĕpi* (*nĕpi*) *ka*, k., *dongkap ka*, l., komen tot, raken tot. *Soteh* is moeielijk te vertalen; soms kan men 't weergeven door wel, soms door ten minste, ook wel eens door den klemtoon, bv.: *soeltan soteh kari ngaran*, ik ben wel sultan, maar slechts in naam, of *sultan ben ik*, maar slechts in naam; *pintĕr soteh pintĕr gelo*, hij is wel knap, of *knap is hij*, maar in zotheden; *kitoe soteh lamoen radjin*, zoo ten minste als gij vlijtig zijt; *ingĕt soteh aja noe nanjakeun*, ik dacht er aan daar iemand er naar vroeg. *Pilangbara* bet.: zij het ook niet — dan, bv.: *pilangbara bisa woewoeh*, *sakadar oelah pot pisan*, zij het ook niet dat het vermeerdere, dat het dan maar niet geheel op rake; *soegan pilangbara ka koering*, *soegan ingĕt bae ka kolot koering*, zij het wellicht niet aan mij, wellicht denkt gij dan aan mijne ouders. — *Oedjoeg-oedjoeg*, plotseling, onverwachts.

§ 128. Eigenlijke bijwoorden heeft het Soendaneesch zeer weinige. Een groot gedeelte der woorden die onder de boven opgegeven rubrieken voorkomen, zijn zegwoorden, d. i. zij treden ook als predicaat op, en zij worden dus bijwoorden door tot bepaling in den zin te dienen. Maar tot dat doel worden menigmaal ook werkwoorden gebezigd, z. a. bv.: *laboeh nangkoeban*, vallen op het lijf, voorover vallen; *tjeurik patoengkoetoengkoe*, zij huilden tegenover elkander staande; *mĕdang ngentja ngatoehoe*, met 't zwaard slaan rechts en links, enz.

X. VOORZETSELS.

§ 129. *Voorzetsels* zijn: 1°. *Dina* (*di*), te, wanneer het voor plaatsbenamingen of in te huis (*di imah*, *di boemi*, enz.) gebezigd wordt. Verder in, bij, op, naar, aan. Ook treedt het als modaal voorzetsel op, in de beteekenis van: wat aangaat, wat betreft, met betrekking tot, = *moenggoehing*, zie onder.

2°. *Kana* (*ka*), naar, naar toe, tot, aan, tegen, jegens, aangaande, met betrekking tot. Veelvuldig is 't gebruik om een woord dat *ka* als voorzetsel voor zich heeft, te voorzien van het aanhechtsel *keun*, waardoor dan het woord de beteekenis krijgt van een causatieven imperatief; bv.: *ka istal*, naar

den stal, *kaistalkeun*, breng het (bv. paard) naar den stal; hiervan kan dan weder een passief met *di* gevormd worden, *dikaistalkeun*, naar den stal gebracht worden. De actieve causatieve vorm daarentegen is *ngistalkeun*. Andere voorbeelden zijn: *ka loehoer*, naar boven, *kaloehoerkeun*, doe het naar boven, *dikaloehoerkeun*, naar boven gedaan worden, *ngaloehoerkeun*, iets naar boven doen; — *ka handap*, naar beneden; *kahandapkeun*, doe het naar beneden; *dikahandapkeun*, naar beneden gedaan worden; *ngahandapkeun*, iets naar beneden doen. Bij vele woorden is alleen de passieve vorm in gebruik, zoodat men er geen actief met den neusletter van vormen kan.

3. *Tina (ti)*, van, van af, uit, van uit, van daan komen, komen van. — Soms heeft het *koe* voor zich, *koe tina*, of ook wel *bawaning*, *bawaning tina*, geheel in dezelfde beteekenis, nl.: van wege, door, doordien.

4. *Koe*, door, van wege; ook dient het speciaal (§ 52) om de betrekking of verbinding daar te stellen tusschen het passief en het subject. — In zinnen als *koe aloes*, *koe aheng*, enz. is *koe* te beschouwen als verk. v. *moetoeh koe* of *tjatjap koe* (§ 126).

5. *Bawaning*, van wege, door, uit, doordien; over het gebruik met *koe* en *tina*, zie boven; *balas*, van wege; *moenggoeh*, *moenggoehing*, aangaande, betreffende.

6. *Karana*, dat eig. een voegwoord is, wordt ook als voorz. gebezigd in den zin van: van wege, ter wille van, om.

7. *Lĕbah*, *palĕbah*, *pĕlĕbah*, op de hoogte van, omtrent, jegens, onder. Het krijgt meermalen *di* voor zich, *di lĕbah*, *di pĕlĕbah*, zonder daardoor verandering van beteekenis te ondergaan.

8. *Tanpa*, zonder, bv.: *djĕlĕma tanpa dosa*, een mensch zonder zonde.

9. *Sapandjang*, *salilana*, enz. gedurende.

10. *Djeung*, *reudjeung*, k., *sarĕng*, l., en, met; *sarta djeung*, met.

11. *Adjang*, *pakeun*, *pikeun*, *keur* en *eukeur*, *geusan*, *baris*, en het l. *bade*, voor, om te; waarbij echter op te merken valt dat *eukeur* ook bijw. is, en dan beteek. bezig met, en evenzoo als zegwoord: aan iets bezig zijn, onder handen hebben; terwijl het ook de beteekenis heeft van gedurende, bv. in de bijwoordel. bepalingen *keur mangsa*, *keur waktoe*, gedurende dien tijd, of te dien tijde; *keur kitoe*, of *sabot keur kitoe*, gedurende (of terwijl) dat voorviel. *Bade* is tevens het l. van *bakal*, zullen, willen, om een voornemen, of een toekomstigen tijd bij de werkwoorden aan te duiden.

§ 130. Uit § 123, 3° en 4° blijkt, dat de aanhechtsels *na* en *ing* dikwijls de beteekenis van een voorzetsel hebben. Bijwoorden van plaats worden door het aanh. *eun* voorzetsels (§ 126). Verder zijn er vele werkwoorden en passieven die het gebruik van een voorzetsel overbodig maken, omdat zij dat begrip in zich zelf bevatten. Eindelijk wordt, waar wij een voorzetsel bezigen, in 't Soendaneesch dikwijls een werkwoord gebruikt.

XI. VOEGWOORDEN.

§ 131. 1. *Djeung* (een enkele maal met den voorslag *ĕdjeung*) en *reudjeung*, k., *sdrĕng*, l., zijn copulatief, en; maar worden ook in vergelijkingen gebezigd, waar wij of gebruiken, bv.: *mĕnding mana, tjitjing djeung leumpang*, welk (wat) is beter, stilzitten of loopen; *djeungna deui, (sarĕngna deui)*, bet. en ook, en verder, voorts. *Sarta* beteekent eveneens en, maar verschilt in zooverre van *djeung*, dat terwijl dit laatste zoowel in subordineerende als coordineerende zinnen gebezigd wordt, *sarta* alleen dient om afhankelijke zinnen met den hoofdzin te verbinden. Beide worden ook wel te zamen vereenigd: *sarta djeung*, met, en.

2. *Malah*, l., bet. en, ook, zelfs, daarenboven; *samalah* is = *malah; malah-malah*, daarenboven. *Mandar* komt alleen voor in *malah-mandar*, en staat gelijk met *malah-malah. Deui* bet. als voegw. ook; *kalijan*, l., staat gelijk met *malah. Toer*, en, ook, insgelijks; verder: ook, maar, hoewel. *Kitoe deui* en *kitoe keneh*, verschillen weinig van elkander in beteekenis. Meestal krijgen ze den nadrukwijzer *nja* vóór zich. De bet. is: insgelijks, desgelijks, alsmede, evenzoo.

3. *Oelahmoen* en *oelabon*, ook wel *oelabon sariga*, zijn geheel aan elkander gelijk, en bet.: niet alleen (of niet slechts), terwijl dan het tweede lid van den zin in den regel *malah* of *oge*, of ook wel beide heeft, in den zin van: maar ook. *Komo, geus komo* en *komo teuing*, hoeveel te meer, des te meer. — *Pon pilalagi*, hoeveel te meer, hoe meer dan.

4. *Ari* leidt 1° een zin in, = het Maleische *bahoewa;* 2° met *geus kitoe, (ari geus kitoe)*, duidt het een vervolg van een voorgaanden zin aan: toen 't aldus was, of dat gedaan zijnde; 3°. is het conditioneel, = *lamoen*; 4°. bezigt men het in te-

genstellende zinnen, in de beteekenis van *tatapi*, maar; 5°. is het een zegw., = het Mal. *sĕmpĕt*, maar komt meestal voor in ontkennenden zin met *teu* (*teu ari*), geen gelegenheid hebben.

5. *Dĕmi* komt overeen met *ari*, in de 1ste en 2de beteekenis.

6. *Halta*, doch, hoewel; *sanadjan*, (ook wel *nadjan*), hoewel, niettegenstaande, al is; *sanadjan kitoe*, nogtans, evenwel. *Sangkilang* staat gelijk met *sanadjan*.

7. *Tatapi*, (ook wel *tapi* en *tapina*), k., *atanapi* (ook wel *tanapi*), l., beteekent maar, in afhankelijke zinnen.

8. *Doepi*, soms = *dĕmi*, staat doorgaans gelijk met *tatapi*, doch wordt alleen als l. gebezigd.

9. *Atawa*, k., *oetawi*, l., of, is disjunctief.

10. *Tjat* — *tjat*, hetzij — hetzij.

11. *Toeloej*, k., *ladjĕng*, l., die ook bijw. en zegw. zijn, bet. als voegw. en, in afhankelijke zinnen; *tidinja*, (eig. een bijw., van daar), is als voegwoord = *toeloej*.

12. *Bari*, *barina*, dat eig. een bijw. is, bet. als voegwoord terwijl, maar wordt ook menigvuldig gebruikt waar wij en bezigen, in coordineerende zinnen, om twee handelingen aan elkander te verbinden.

13. *Tjara*, gelijk, maar ook als zegw. gelijk zijn aan. *Kaja* is Mal., maar wordt veel gebezigd in de beteekenis van *tjara* en het volgende *sapĕrti*, maar ook voor: zooals, wanneer men eenige zaken wil opnoemen. *Sapĕrti* is = *tjara*. *Lir*, komt weinig voor; de beteekenis staat gelijk met *tjara*.

14. *Panta-panta*, naar gelang, naar evenredigheid van. Het treedt ook na *aja* als substantief op, *aja panta-panta*, er zijn rangen, of volgorden, en zoo heeft het ook dikwijls den zin van 't tegenw. deelw. onderscheidend.

15. *Koemaha*, eig. het vraagw. van hoedanigheid (zie § 114), treedt ook als voegw. op, en dan meestal met *bae* achter zich, in den zin van: naar gelang, naar mate, (hoedanig slechts).

16. *Noe matak*, k., *noe mawi*, l., (zie § 122, 5°), duidt als voegw. 't gevolg van iets aan: dat maakte, ten gevolge waarvan, weshalve. *Mana*, eig. het vraagw. van plaats, krijgt als voegw. doorgaans *na* achter zich, (*manana*), van hier dat, van daar dat, reden waarom, weshalve. *Djadi*, eig. een zegw. met de beteekenis van worden of zijn, bet. als voegw. zoodat. *Datang ka*, *tĕpi* (*nĕpi*), *ka* en *dongkap ka*, die alle beteekenen komen aan, reiken aan, treden als voegw. op om het gevolg of de uitwerking ergens van aan te wijzen, en zijn dan te vertalen met zoodat.

17. *Sabab* geeft de reden (de oorzaak) van iets te kennen: omdat, dewijl, want. *Karana* verschilt meestal niet van *sabab*, en moet doorgaans vertaald worden met want; het bet. ook als voorz. van wege, ter wille van, maar krijgt dan meestal het voorz. *koe* voor zich. Het l. is *karantĕn*. *Doemeh* is l., daar, doordien, naardien. *Da*, is meestal over te brengen met daar, en geeft de reden van iets aan. *Padahal*, daar toch, echter, evenwel. *Sarehna*, ook wel *sarehing* en een enkele maal *sarehning*, bet. aangezien, naardien, daar. *Wantoe*, ook *wantoe-wantoe*, aangezien, naardien, daar toch.

18. *Soepaja*, opdat, ten einde. Het duidt het doel ergens van aan. *Sangkan* komt overeen met *soepaja*.

19. *Oepama*, (*saoepama* en *soepama*), k., *oepami*, (*saoepami* en *soepami*), benevens *oepantĕn*, (*saoepantĕn* en *soepantĕn*), l., is conditioneel en tevens veronderstellend, indien, bijaldien, ingeval dat. Het bet. ook voorbeeld en bij voorbeeld. *Ibarat*, dat eig. voorbeeld beteekent, en ook in den zin van bij voorbeeld, even als in dien van gelijk voorkomt, heeft als voegw. dezelfde bet. als *oepama*.

20. *Madak*, ook *madak-madak*, l., = *manawi*, l., *manawa*, l. p., is conditioneel: indien, ingeval dat; 't is het l. van *lamoen* in de 1ste beteekenis. *Bok* wordt in den regel met *mawani* of *manawa* gebezigd, indien. *Lamoen* is 1°. conditioneel, indien; maar heeft soms ook 2°. de beteekenis van het volgende *jen*, dat, bv.: *lali lamoen djadi soeltan*, hij vergat dat hij sultan was.

21. *Jen*, dat.

XII. INTERJECTIES.

A. Gewone Interjecties.

§ 132. De voornaamste van deze zijn:

1. *Wah*, om een mindere te roepen of aan te roepen; het wordt doorgaans, zoo men meer woorden bezigt, voorop geplaatst. *Euj*, om iemand dien men niet kent bij naam, toe te roepen, of ook wel toe te spreken, maar dan toch altijd op luidruchtigen toon; ook gebezigd zoo men tot iemand een vraag richt; de plaats is achteraan, en het wordt nooit anders dan tegen minderen gebezigd.

2. *Eh* wordt in den vocatief gebezigd, als men beleefd en vriendelijk spreekt; o, och (Mal. ?).

3. *Heueuh* stemt overeen met ons ja, om ergens toestemmend op te antwoorden; ja, goed, 't is goed! ja, dat is het! enz. 't Is k. — *Noen* is het l. van *heueuh*. en wordt dus tegen meerderen en gelijken gebezigd, in den zin van ja wel, 't is wel; maar men bezigt het ook als antwoord wanneer men geroepen wordt, z. v. a. ja wel, ik kom! Verder wordt het gebruikt in den optatief, in den zin van o of och.

4. *Ĕh*, om op klagenden toon iemand aan te spreken, zich over zijn lot te beklagen, of op klagenden toon iemands hulp in te roepen. Ach!

5. *Adah*, uitroep van smart of pijn. *Adoeh*, id. *Lah*, uitroep van smart, pijn, droefheid of ongeduld; het schijnt een verkorting te zijn van *alah*, niet te verwarren met *Allah*. Als zegw. bet. het: klagen, kermen, bv.: *aja noe lah adoeh-adoeh*. — *Ijeuh*, uitroep van benauwdheid, bv.: *ah ijeuh isĕr atoeh*, hè wat ben ik benauwd, schik toch op!

6. *Ah* dient 1°. om zijn afkeuring over iets te kennen te geven; 2°. om zich van iets af te maken, bv.: *dek majar sa-pitjis wae ah*, ik wil je een dubbeltje geven, en daarmee uit! Ten 3°. wordt het ook gebruikt als iemand op een plan of denkbeeld komt. De plaats is nu voor, dan achter den zin. *Si*, ook wel *sih*, heeft dezelfde beteekenis als *ah*.

7. *Hih*, om te verbieden. *Tjis*, om zijn afkeuring, afkeer of verachting uit te drukken.

8. *Tjoe*, om een hond aan te hitsen. *Heah*, om trekdieren aan te jagen. *Sijeuh*, om kippen en derg. weg te jagen, waarvan 't werkw. *njijeuhkeun*.

9. *Ae*, ook *ae-ae*, ongev. = ons ei, of ei, ei, om zijn verrassing of ingenomenheid ergens over te kennen te geven; ook om zijn verbaasdheid over een zekere daad uit te drukken.

10. *Na*, verk. van *naha* (§ 111), bet. als interjectie hoe, wat! Ten 2de wordt het ook als uitroep gebezigd bij 't vinden van iets dat men zoekt, of bij een uitkomst waaraan men had getwijfeld: kijk! daar is het! zie je nu wel!

11. *Tah*, zie, kijk! *Toeh*, zie, kijk! met betrekking tot iets wat zich op een afstand bevindt.

12. *Hĕr*, maar kort, met ratelende tong uitgesproken, zoodat men niet meer hoort dan *hr!* — hoor me 'reis aan! meest bestraffende gebezigd.

13. *Bo*, maar meestal *bo-bo*, om zijn verbazing te kennen

te geven. Doorgaans volgt *naha (bo-bo naha)*: hoe is dat! hoe zit dat!

14. *Amboe-amboe*, kijk 'reis! wel verbaasd! enz.

15. *Abong*, ook wel *abong-abong*, een uitroep dien men bezigt ten aanzien van iemand die een houding aanneemt, zich trotsch gedraagt, zich op iets laat voorstaan en derg. — 't Wordt veel gebezigd bij *kena*, = zich ergens op laten voorstaan, bv. dat men van afkomst is (*abong kena*).

16. *Bĕt* en *wĕt* dienen om verbazing uit te drukken; het eerste duidt aan dat men verbaasd is bv. hierover hoe iemand iets heeft durven doen, z. a. een verkeerde daad; het tweede drukt verbazing uit over een daad als voorwerp van bewondering of over het verstand of de kracht die haar ten uitvoer bracht. Beide moeten steeds *naha* of *koemaha* voor zich hebben. In den regel kan men er in denzelfden zin voor bezigen: *Mana*, dat eig. het vraagw. v. plaats, reden, enz. is, maar ook veelvuldig als uitroep van verbazing gebezigd wordt, veelal met *na* of *naha* (zie boven).

17. *Tjik*, *tjing*, om iemand aan te moedigen iets te vertellen; kom, welaan, vertel op! *Tjoba*, id., eig. probeer eens!

18. *Ang*, om zijn onwil te kennen te geven.

19. *Heeh*, z. v. a. wat wil je, wat wil je uitvoeren!

20. *Edan* bet. eig. krankzinnig, krankzinnig zijn, maar wordt in 't dagelijksch leven veel gebezigd als interjectie van verbazing: wel verbaasd!

21. *Atoeh*, komt tamelijk wel overeen met ons toch.

22. *Ehem*, hm! — hm zeggen.

23. *Hanas*, een uitroep om zijn spijt ergens over uit te drukken.

24. *Geuning*, een uitroep die in verschillende beteekenissen voorkomt, bv.: kijk! immer! — *Paingan*, 't is te begrijpen! (zie § 127, 5'); *kadongdora* verschilt weinig van *paingan*, 't is te begrijpen, 't laat zich begrijpen!

25. *Geuraheun*, hoe is 't mogelijk!

26. *Samborong*, kijk! daar heb je het! daar is 't nu!

27. *Hijap*, kom hier! *Djor*, om iemand weg te jagen; pak je weg! *Mantog*, = *djor*; meestal te zamen: *djor mantog*.

28. *Horeng*, *sihoreng*, *mana horeng*, *horenganan*, ziet!

29. *Tada teuing*, hoe, wat! bv.: *tada teuing ĕma soekaeunana*, wat zal moeder blijde zijn! Het is ook = *komo* (§ 130). *Manaha* is = *tada*.

30. *Doemadakan*, (v. *dadak*, plotseling), kijk, ziet, v. iets wat plotseling of onverwachts zich vertoont.

B. Klanknabootsingen.

§ 133. 1. *Doer*, het geluid van schieten. *Djĕdoer*, id.

2. *Djĕbret*, het klappen van een zweep.

3. *Toeroegtoeg*, het slaan op een groote doffe trom; het donderend geluid van elkander opvolgende kanonschoten; het geraas van van eene hoogte afrollende steenen, enz.; *noeroegtoeg*, werkw. *Toeroektoek*, een dof geluid van muziekinstrumenten, minder sterk dan *toeroegtoeg*.

4. *Goeloedoeg*, het rollen van den donder; ook substantief.

5. *Tes*, druppelen van water; — *tetes*, druppel; — *Tjlak*, druppelen van water; — *tjaktjlakan*, het gedurig afdruppelen van water; *njaktjlakan*, werkwoord.

6. *Plak-plik-ploek*, het geluid van na elkander op den grond vallende voorwerpen.

7. *Brang-breng-broeng*, het rinkelend geluid van borden.

8. *Kerentjeng*, het klinken van geldstukken; ook wel *kirintjing;* ook *kerentjeng-kirintjing.*

9. *Tjĕtjĕlĕkĕtĕkan*, nabootsing van het lachen; ook als werkw. optredende. *Tjirikikik*, id.; van velen, schateren van het lachen: *tingtjirikikik.*

10. *Ha-he-ho*, van hijgen; ook *he-ho*, waarvan het werkw. *ngaheho*, hijgen.

11. *Ah-ih-euh*, steenen v. pijn. *Oeh-euh*, hijgen, zooals iemand die zich inspant, bv. van iemand die een aanval doen wil.

12. *Arap'ap-eureup'eup*, van stotteren.

13. *Aha-ehe*, van lachen.

14. *Ejong*, 't geluid van een kat; ook soms als benaming van het dier gebezigd. *Haong*, 't geluid van een tijger; vgl. *maoeng* en *mejong*, benaming van het dier. *Oè*, 't geluid van den buffel. *Kongkorongok*, het kraaien van een haan; ook als werkw. optredende.

Aanm. Uit bovenstaande voorbeelden, die nog met vele vermeerderd zouden kunnen worden, ziet men dat van zeer vele werkwoorden de stammen nabootsingen zijn van een of anderen klank of van het een of ander geluid. Zie verder de volg. § §.

§ 134. Onder deze klasse moeten ook gerangschikt worden een reeks van woorden, die wel geen nabootsing van klanken of geluiden zijn, maar toch als interjecties optreden. Het zijn

klanken die een afbeelding daarstellen van eenig verschijnsel, zooals in de natuur, of gevoelsklanken die geuit worden bij de aanraking van een of-ander voorwerp. Voorb. zijn:

1. *Geledeg*, het flikkeren van den bliksem; ook subst.

2. *Kĕtip*, het flikkeren van eenig schitterend voorwerp; doorgaans in 't meerv. gebezigd: *tingkĕrĕtip*, en als zoodanig oók van 't flikkeren van de sterren, waarvoor men ook *tingkaritjeup*, lonken (v. *kitjeup*, lonken met de oogen), zegt.

3. *Arenaj*, glanzen, z. a. v. de huid; ook van rijpe vruchten gebezigd, en in dien zin ook werkw.

4. *Tjĕlĕtet*, het steken met den angel, van eenig insect; *njĕlĕtet*, werkw.

5. *Loewar-lejor*, van het kruipen van een slang.

6. *Tep*, bij het aanraken van vuur; ook van pijn.

7. *Tjĕp*, bij 't aanraken van iets kouds of kils; stamw. van *njĕnjĕpan*, l. v. *moerijang*, koorts.

8. *Tjap*, van het steken van een klein insect of doorn; *tjoep-tjap*, het steken op verschillende plaatsen des lichaams.

C. Zegwoordelijke Interjecties.

§ 135. Met deze benaming wordt hier bedoeld een tamelijk groote klasse van woorden, die in de Soendaneesche taal een eigenaardige plaats beslaan [1]). Zij zijn éénlettergrepig, en hebben geheel het uiterlijk voorkomen van tusschenwerpsels. Tot die woordsoort moeten ze dan ook geacht worden te behooren, en wel tot de klanknabootsingen in ruimeren zin. Bij velen zou men daaraan kunnen twijfelen, omdat het geluid 't welk zij nabootsen, niet zoo dadelijk te herkennen is. De reden daarvan is hierin gelegen, dat zij geen nabootsingen zijn van eenig grof zinnelijk geluid, maar, althans voor 't grootste gedeelte, de afbeelding zijn eener beweging die men aan iets waarneemt bij 't verrichten van deze of gene handeling. Oorspronkelijk zullen ze met de andere klanknabootsingen geheel gelijk hebben gestaan, hetwelk bij vergelijking niet moeielijk valt te onderkennen, maar terwijl de andere klanknabootsingen bleven wat zij waren, interjecties en niets meer, hebben deze woorden, omdat zij daartoe de vatbaarheid bezaten, in den loop des tijds een uitbreiding van hun beteekenis, of liever van hunne functie in de taal ondergaan, zoodat zij nu ook gebezigd worden als imperatieven om iemand te bevelen die

---

[1]) Rigg noemt ze *idiomatic expressions*.

beweging te verrichten welke ze afbeelden. Maar dit brengt als van zelve mede dat zij ook gebezigd worden om als predicaat te beschrijven de beweging die men ergens aan waarneemt. Met de interjecties hebben ze dus dit gemeen dat zij nabootsingen zijn van een of ander geluid of van een zekere beweging; met de zegwoorden komen ze hierin overeen, dat zij als predicaat een beweging, en zoo vervolgens ook wel een handeling of een toestand beschrijven die men aan subject waarneemt. — In de eerste beteekenis worden ze door een zegwoord of werkwoord gevolgd, waarvan ze moeten geacht worden de afbeelding te zijn; in de laatste beteekenis treden ze zelfstandig op. Toch bestaat er steeds een verschil tusschen een zegwoordelijk interj. en een zegwoord, zooals die in § 15 beschreven zijn; want terwijl de gewone zegwoorden de beschrijving zijn van den toestand of de handeling zelve, duiden de zegwoordel. interj. *het komen in* dien toestand, *het overgaan tot* die handeling aan. — Voorts moet opgemerkt worden dat vele dezer woorden de stammen zijn van werkwoorden, doch de werkwoorden zijn er niet uit ontstaan langs den weg der tegenwoordige formatie. Ook worden ze slechts hoogst zelden werkwoorden door aanneming van den neusletter, zooals bij de gewone zegwoorden veelal het geval is. — Eindelijk worden ze als alle interjecties uitgesproken, d. i. op uitroependen of toeroependen toon.

§ 136. De zegwoordelijke interjecties bekleeden dus in de taal *drieërlei* functie. 1°. *beelden ze door hun klank af de beweging die door het volgend zeg- of werkwoord beschreven wordt*, bv.: *lar ngaliwat*, *lĕs leungit*, *pek ngadek*, *kop dihakan*, enz. In dezen zin gebezigd kan men ze slechts zelden vertalen, omdat wij er geene overeenkomstige woorden voor hebben. Men houde hun interjectionaal karakter in 't oog en vertale daarnaar. — 2°. *worden ze gebezigd als imperatieven*, om op korten toon iemand te bevelen die beweging te verrichten, welke zij afbeelden, bv.: *sot*, laat glippen; *pek*, sla af, hak op; *boes* en *soep*, ga in, ga binnen, binnen! *top*, pak aan; *tjoer*, giet op, enz. — 3°. *treden ze ook op als predicaat*, om de beweging, en verder ook wel een handeling of toestand te beschrijven, die men aan een subject waarneemt. Dit geschiedt veel in 't dagelijksch leven; in geschriften vindt men ze zelden anders dan in de 1e en 2e beteekenis gebezigd. Verder moet opgemerkt worden dat, hoewel het meerendeel der zegwl. interj. nooit den neusletter ontvangt, gelijk boven gezegd is, ze wel deelen in

de herhaling met klankverwisseling, aan de zegwoorden eigen.

§ 137. Als voorbeelden van 't gebruik der zegwoordelijke interjecties mogen dienen:

1. *Hol*, voor komen van een enkel persoon; *hoel-hol*, herhaaldelijk komen, zóó dat er nu een komt, na een oogenblik weer een, enz.; *djol*, heeft dezelfde beteekenis, (vgl. *djor*). Voor 't aankomen van velen bezigt men *boeroeboel* als zegwl. interj., en *moeroeboel* als werkw. *Bol*, voor komen, maar meer voor 't te voorschijn komen, voor den dag komen, zooals wij zeggen, van 't een of ander. Vgl. *djĕboel*, komen, aankomen, v. één mensch.

2. *Djig* en *bral*, voor 't optrekken, het heengaan van één persoon; *broel*, voor 't optrekken van een menigte; *ngabroel* is het werkw. Vgl. *boeroeboel*, onder 1.

3. *Lar*, voor voorbijgaan, passeeren.

4. *Lĕs*, voor verdwijnen, zich fluks uit de voeten maken, onzichtbaar maken, enz. *Los*, voor heengaan, weggaan; als zegw. heeft men *lolos*, = *indit*, heengaan; ook als 1. in gebruik voor *hitoet*, een wind laten; *ngalolos*, werkwoord. Vgl. *lejos*.

5. *Soep* en *boes*, voor ingaan, binnen gaan; *asoep* en *aboes* zijn zegw.

6. *Djlĕg*, voor ergens plotseling verschijnen, ongeveer = ons plof; *sadjlĕg*, is als tijdwoord in gebruik, terstond daarna, oogenblikkelijk daarop. *Djlog*, = *djlĕg*. — *Tjlok* is 1°. = *djlog*, maar 2°. ook voor verplaatsen; *tjloek-tjlok*, al heen en weer leggen.

7. *Gek*, voor gaan zitten, zich zetten. *Neut*, voor opstaan, v. zijn zitplaats.

8. *Pok*, voor spreken, met spreken beginnen.

9. *Pek*, voor hakken, houwen; ook voor met kracht aangrijpen.

10. *Prak*, voor de hand aan een zeker werk slaan, aan iets beginnen.

11. *Top* en *toet*, voor nemen, aannemen, grijpen, wegnemen; *top-top*, herhaaldelijk iets aanpakken, nu dit, dan dat; *toep-top*, grijpen, aanpakken, van verschillende personen.

12. *Sot*, voor laten slippen of glippen, loslaten, vgl. *lesot*, zegw. losgaan, losgegaan, losgeraakt. *Pot*, = *sot*, voor laten slippen, laten gaan, loslaten; ook ontglipt, z. a. v. geld, op, verteerd; vgl. *lepot*, zegw. ontglippen, uit de hand glippen, ontglippen.

13. *Bloek*, voor zich op den grond werpen, doorgaans bij *nangkoeban* gebezigd, voor zich op 't lijf, op den buik werpen. *Blak* = *bloek*, maar inzonderheid van zich op den rug werpen (*nangkarak*) gebezigd. *Broeg*, voor in elkaar storten, instorten, tegelijkertijd neervallen van vele voorwerpen, ook van het tegelijkertijd stampen met den rijststamper, van velen. Vgl. het zegw. *ambroeg*. *Brĕk* voor zich neerwerpen voor iemand, z. a. door *mĕndĕk* wordt aangeduid.

14. *Sok*, voor iets neerzetten. — Men heeft nog twee andere beteekenissen van *sok:* 1°. nog al eens, vaak; 't welk in den vetatief veel met *oelah* (*oelah sok*) gebezigd wordt, bij een volstrekt verbod. — 2°. daarop, vervolgens, = *toeloej*, waarmede het dikwijls tot één uitdrukking verbonden wordt: *sok toeloej*.

15. *Tjoel*, voor wegwerpen, verlaten, in den steek laten; vgl. *ngĕntjoel*.

16. *Tjĕl*, voor iets laten springen.

17. *Tjat*, voor opklimmen, opstappen, z. a. op een *tĕpas* stappen. — *Djoet*, voor afgaan, in de laagte gaan.

18. *Tjos*, voor insteken, instooten, induwen. *Tjeub*, voor in den grond steken; vgl. het zegw. *tantjeub*. *Sĕp*, voor tusschen iets in steken.

19. *Tok*, voor op iets tikken of kloppen; vgl. het werkw. *ngĕtok*.

20. *Tĕl*, voor met iets of met elkander even in aanraking komen, elkander even aanraken; ook op iets hechten of kleven; *tĕl-tĕl*, voor op meerdere voorwerpen zich zetten of hechten; hier en daar op spatten; *toel-tĕl*, id. Vgl. *atĕl* en *tĕtĕl*.

21. *Kop*, voor in den mond steken om op te eten; ook voor 't eten zelve.

22. *Hos*, voor den adem uitblazen, sterven.

23. *Reup*, voor 't invallen van het donker, het donker worden, meest bij *poek*, donker, donker worden, het donker, gebezigd.

24. *Braj*, voor het uitstralen van het morgenrood, het doorbreken van het licht; veel bij *beurang* (*braj beurang*) gebezigd, voor het aanbreken van den morgenstond, dag worden. Men heeft ook *barabaj*, dat veel met *padjar* voorkomt. (De klank *aj* schijnt veelal schitteren, stralen, glanzen aan te duiden; vgl. ook de woorden *arĕnaj*, van 't blinken van rijpe vruchten gebezigd; *raraj*, aangezicht; *boerinaj*, flikkeren, z. a. v. een zwaard, enz.)

25. *Beh*, voor zichtbaar worden, te zien komen, in 't ge-

zicht komen, zichtbaar zijn; en verder ook in 't gezicht krijgen, zien. *Tĕbeh*, zijde, kant, zal wel van *beh* afkomen, èn eig. beteekenen de plek waar *beh* is, waar iets te zien is.

26. *Tĕs*, voor het breken van kleine dingen, (vgl. *pitĕs*); *toes-tĕs*, van meerdere voorwerpen.

27. *Tjoer*, voor uitgieten, laten vloeien, opgieten; vgl. *koetjoer*, stamw. v. *ngoetjoer*, uitvloeien, uitstroomen, wegloopen of stroomen, (vgl. *ngotjor*, v. *kotjor*, en *banjoer*).

28. *Sor*, voor vooruitschuiven, voortduwen, aanduwen, aanrukken, met haast aankomen; *sor-sor*, is = *sĕg-sĕg* en *heg-heg*, imp., haast je! spoedig! — *Soer-sor*, het herhaald of door velen doen van *sor*. — *Sĕd* en *sĕr*, voor opschuiven, op zijde schuiven; vgl. *isĕd* en *isĕr*, zegw., die beide opschuiven beteekenen.

29. *Dat*, voor een *sĕmbah* maken: *dat njĕmbah*, in welken vorm het alleen schijnt voor te komen. *Tjong* is = *dat*, het brengen van de handen aan den mond bij 't maken van een *sĕmbah*. Vgl. *atjong*.

30. *Sĕg*, voor zich haasten, met iets voortgaan, iets voortzetten of vervolgen, van daar dat het ook als bijw. voorkomt, in den zin van vervolgens, daarop, en zoo ook wel met *toeloej*, (*sĕg toeloej*), daarop; *sĕg-sĕg* bet. als imp. haast je! spoedig, (vgl. *sor*). *Heg*, = *seg;* ook ga je gang maar; *heg-heg*, = *sĕg-sĕg*. — *Hĕg*, ga je gang, 't is goed. — *Seg*, is = *sĕg*, maar ook = *heg*. Het schijnt met *toeloej* niet samengesteld te worden, maar komt veel alleen als bijw. voor, even als *sĕg*.

XIII. DE NADRUKWIJZERS.

§ 138. In § 3 is gesproken over den klemtoon in het algemeen, die hierin bestaat dat men de voorlaatste lettergreep van een woord gewoon is met eenigen nadruk uit te spreken, terwijl bovendien de voorlaatste lettergreep van een zin nog een bijzonderen nadruk ontvangt, en tevens min of meer gerekt wordt uitgesproken. Maar behalve dezen algemeenen klemtoon, maakt men nog gebruik van eenige woorden (woordjes), die hier *nadrukwijzers* genoemd worden [1]), en die

[1]) In navolging van Dr. v. d. Tuuk. Zie zijne Tob. Spraakk., § 165.

12

op zich zelf geene beteekenis hebben, maar dienen om een bepaalde toepassing aan een woord of een zinsnede, of ook wel aan een geheelen zin te geven. — Het zijn de volgende:

§ 139. I. *Nja.* Dit schijnt de stam te wezen van het zegw. *ĕnja*, zeker, inderdaad, werkelijk, ja. — Het heeft op zich zelf geen beteekenis. De nadruk die het op een woord legt, moeten wij òf door den klemtoon, òf door de rangschikking der woorden weêrgeven. In sommige gevallen kan men het in onze taal vervangen door het een of ander woord dat het bepaalde voorwerp, of de bepaalde zaak meer doet uitkomen, zooals beneden zal blijken. — Het komt altijd te staan vóór het woord of de zinsnede die men bepalen wil. Aangaande het gebruik van *nja* is op te merken:

1°. bepaalt het een enkel woord, dat daardoor aangeduid wordt als het hoofdwoord in den zin, als dat waarop het boven alles aankomt, als dat waarover men spreekt. Vb. zijn: *hajang tambah nja rĕdjĕki*, men wenscht dat toeneme (zijn) *levensonderhoud; moegi diparĕng nja maksoed*, moge (mij) geschonken worden (mijn) *verlangen*; *pamoestoengan nja kangewa ka istri njijeun pasĕmon*, ik heb den *grootsten haat* aan dames die een houding aannemen (d. i. onder hetgeen ik haat, haat ik 't meest, enz.); men kan ook vertalen: *'t meest gehaat* zijn mij, enz.; — *sabab djisimabdi peped*, *narima pondok nja akal*, want ik ben onmachtig, en erken dat bekrompen is (mijn) *verstand; ti mana nja asoep?* van waar (d. i. waar) ben je binnen gekomen? — *salaki njai nja kakang*, uw man *ben ik* (de man van mejufvrouw is oudere broeder); — *naha bĕt kitoe nja roepa?* hoe zie je er dan dus uit, (lett. hoe dat aldus je gedaante is)? *di nagri mana nja aja*, in welke stad ben je geweest, waar heb je verblijf gehouden? — Geheel in dezelfde beteekenis plaatst men het

2°. voor een zinsnede, bijv.: *geus toedjoeh taoen lilana kakang nja ninggalkeun ka njai*, het is reeds zeven jaren geleden *dat ik u verlaten heb; bantoe-bantoe nja nĕnĕda ka Goesti noe maha soetji*, help mij *te bidden tot den Heer die zeer heilig is; boelan mana nja pitĕpangeun djeung akang teh*, in welke maand toch *zal ik u ontmoeten?* — *na iraha deui atoeh nja arek babalik pikir, lamoen hanteu ti ajeuna* (zie § 117)? wanneer dan toch *zult gij omkeeren van gemoed*, zoo 't niet van nu aan is? — *sakijeu nja ingĕt ka akang beurang peuting*, zoo *denk ik aan u dag en nacht.*

3°. Het kan soms tweemaal achter elkander voorkomen in

een zin, waar het dan op dezelfde wijze moet verklaard worden, dat het nl. bepaalt het woord of de zinsnede waarvóór het gevoegd is; bijv.: zoo lang ik hier ben heb ik geen mensch gezien, *ngan kakara nja ajeuna pisan, nja nendjo ka adjĕngan teh*, slechts *nu alleen* (of *nu voor het eerst) zie ik u.* — En zoo wordt het zeer dikwijls herhaald, wanneer men meerdere eigenschappen van een persoon of zaak, of verschillende kenteekenen die men ergens aan waarneemt, of ook meerdere opmerkingen die men ten aanzien van iets maakt, afzonderlijk wil doen uitkomen. Bijv.: *nja kolot nja djiga setan*, oud (en) op een duivel gelijkend; *nja aloes nja seungit eta manoek teja*, schoon (en) welriekend was die vogel; *nja gĕde nja loehoer deui*, groot (dik) en ook hoog; *nja era nja njĕri*, hij was beschaamd (en) had pijn; *di dinja nja nagara nja asal karoehoen*, dáár is (mijn) land, de bakermat (mijner) voorouders; — *di mana nja nagara, nja boemi, nja lĕmboer?* waar is uw land, uw huis, uw dorp?

4°. Soms kan men *nja* weêrgeven door nog, wel, juist of ja; bv.: *nja oentoeng keneh sampejan hanteu keuna kasabĕt koe pĕdang kami*, het is nog gelukkig dat u niet geraakt is door onze zwaarden; — *ari parabot barandal nja oge aja bĕdil, taja pieusieunana*, wat de wapenen van de opstandelingen aangaat, zij hebben wel geweren (zij hebben ja geweren), [maar] niets om er in te doen; — *nja koe eta sakabeh tiwas tangtoe*, juist door dat (juist daardoor) zullen allen zeker omkomen. — *Nja koe eta* wordt ook zeer veel als een zin op zich zelf gebezigd, in de beteekenis van daarom! daardoor! terwijl men *nja eta* hoort bezigen op zich zelf alleen, als aanwijzingswoord met den klemtoon, in de beteekenis van: dat is het, dat is de reden, daardoor komt het, enz.; en verder: dat is, dat wil zeggen, namelijk, bv.: *tjotjooanana leungit, nja eta golek kantjana*, haar speelgoed was weg, namelijk een gouden pop; *aja hidji anoe ngaping, nja eta sahidji raden*, er was iemand die naast hem ging, namelijk een zekere raden; *ari omonganana: nja eta Pangeran kami anoe sabĕnĕrna*, zij zeiden: dat is in waarheid onze Heer; — *manggih hidji pĕti beusi, nja eta anoe dibawa*, hij vond een ijzeren kist, die nam hij mede; *ĕnja bĕnĕr, nja eta pandita sakti*, 't is waar *die pandita is sakti.* — Ook voor andere aanwijzingswoorden komt het te staan, als nadrukgevend bijvoegsel, bv.: *nja ijeu istrina Tamim*, dit is de vrouw van Tamim; *nja ijeu pisan*, ja deze is 't, dit is 't. Men bezigt *nja ijeu* ook alleen, voor: dit is 't, dit is hij, enz. — Menigvuldig is het gebruik van *nja* vóór *kijeu* en *kitoe*, *sakijeu* en *sakitoe*, aldus, alzoo, en wanneer *kitoe* een der woorden

gebruiken, zoodat het èn hierom, èn om zijne bepaalde beteekenis, geenszins onder de voornaamwoorden mag gerangschikt worden. Het is een nadrukwijzer, even goed als *teh*, maar een nadrukwijzer die *altijd* terugslaat, heenwijst op wat vroeger gezegd of vermeld is, enz. Zeer veel overeenkomst is er tusschen *teja* en *teh* in de 1ste daarvan opgegeven beteekenissen, en beide worden onderling soms wel verwisseld, hoewel de beteekenis toch nooit geheel gelijk is. Wat de plaats betreft, die is zonder uitzondering altijd achter het woord of den zin waarbij het behoort, zóó dat in een zin als deze: „de man die hier komen zou is niet gekomen," *teja* niet komt te staan achter man, maar achter zou. — Voorb. zijn: *ajeuna koemaha adi, doewit teja geus djadi sabaraha?* hoe is 't nu, broer (jongere), dat geld, hoeveel is 't geworden? — *eta noe disisit teja toeloej dibeuleum pisan*, hij die gevild was, werd daarop door hem gebraden; — *toeloej bae koering loempat, njoempoet tjampoer kana ĕmbe anoe loba teja*, daarop liep ik hard weg, (en) verborg mij onder die menigte geiten; — *teu lila djĕboel soemping eta nangkoda teja*, niet lang daarna kwam die kapitein; — *mana noe daek nikah teja?* waar is hij die trouwen wil? (d. i. de vroeger reeds vermelde persoon); *anoe anjar nikah teja*, hij die pas getrouwd was; — *naraka lobana toedjoeh, hidji naraka djahanam* enz., *ari pandjang naraka teja, dina sahidji naraka teh, sareboe taoen lampah*, de hellen zijn zeven in getal, ten eerste de hel *djahanam* enz., de uitgestrektheid van die hellen is, voor eene hel (voor iedere hel), duizend jaren gaans; *kapan koering dipaling koe. djin iprit teja*, ik ben immers gestolen door dien djin iprit; — *koering ngoeningakeun ĕma njĕri beuting teja, ajeuna tambah deui njĕrina*, ik deel u mede (aangaande) die buikpijn van moeder, (dat) nu de pijn weer erger is; — *ngoeninga pĕrkawis imah djisimkoering teja hanteu sijos disewana*, ik deel u mede (aangaande) die zaak van mijn huis, het huren daarvan gaat niet door; — *ari koering teja keur ngolejang ngoelangkoeb pisan tina kakara ditilar koe akang*, wat mij aangaat — d. i. mij waarover pas gesproken is — (ik) weet niet waar ik het zoeken moet, daar het voor 't eerst is dat gij mij verlaten hebt; — *ari akang teja sapisah djeung pamadjikan, hanteu ngeunah njatoe, nginoem deui*, wat mij aangaat — (als boven) — van af de scheiding van mijn vrouw, eet noch drink ik lekker.

§ 143. V. *Mah*, dat eveneens achter het woord of den zin waarop het betrekking heeft, geplaatst wordt, dient als nadruk tot het vormen van tegenstellingen, zoodat men een persoon of

zaak door middel daarvan plaatst tegenover een ander persoon of zaak; bijv.: *hanteu katendjo lĕmboer sahidji*, *imah mah soemawon*, men zag er geen enkel gehucht, een *huis* nog veel minder; *geura njatoe meungpeung hiroep*, *isoek mah sija dipeuntjit*, eet terwijl gij nog leeft, *morgen* wordt gij geslacht; — *moen kitoe mah lain setan*, als het zóó is, dan is het geen duivel; *ari kitoe mah pĕtana*, *leuwih hade poendoet bae*, *ari ĕnja kawasa mah*, als het er zóó meê gelegen is, dan is 't beste dat gij (het) maar vraagt, *als 't waar is*, dat gij de macht hebt; — *Tamim mah lain pisan*, Tamim is gansch anders; — *ari salaki kami mah nja kasep nja manis boedi*, *mijn man* is schoon en vriendelijk; — *ajeuna mah bakal modar*, *nu* zal hij (zeker) sterven; *ajeuna mah oerang teh pada wajahna*, laat ons *nu* ons (maar) schikken in de omstandigheden; — *he manoesa*, *aing lain oraj*, *tĕrangna mah malaikat*, o mensch, ik ben geen slang, *maar integendeel* ('t heldere er van, d. i. in waarheid) een engel; — *taja pisan kasabaran*, *lamoen tatjan bejak mah*, zij hebben geen geduld (gelijk wij zeggen: geen rust), *als het nog niet op is (of het moet eerst op zijn)*; — *kapan mah eta teh wadjib*, *immers* dat is plicht; — *timbalan soeltan ka patih*: *eta mah geus mangsa bodo*, de sultan sprak tot den patih: *dat* zult gij het beste weten (eig. *dat* [aangaande] zult gij niet dom wezen, d. w. z. beter weten dan ik); — *simkoering poendoeng koe naon? rek angkat mah soemangga*, waarom zou ik boos wezen? *wil u* vertrekken, het is wel.

§ 144. VI. *Tamah* of *temah*. Het eerste is een samentrekking van *eta mah*. Wanneer *eta* vóór de zaak of het voorwerp waar op het wijst geplaatst wordt, en *mah* als nadruk achter zich krijgt (zooals bijv. in het voorbeeld hier boven: *eta mah mangsa bodo)*, heeft de samentrekking nooit plaats, maar alleen dan wanneer het achteraan is geplaatst; zoodat *tamah* altijd achter den zin gevonden wordt. *Temah* is een samentrekking van *teja* en *mah*. Voorb. zijn: *tapi moen geus ditoelis*, *manawa kaparĕng tamah*, *hajang eukeur tjarek hate kasanggakeun ka Tjidamar*, maar als het geschreven is — (als het af is) —, *indien het mij mag gebeuren*, dan wensch ik, zegt het hart, het aan te bieden (dat het aangeboden worde) naar Tjidamar; *lĕrĕs pisan*, *kaoela geus kolot tamah*, recht zoo, *ik ben reeds oud; ari tĕgĕs noe maehan tamah lain ijeu*, de waarheid is *(hij) die gedood heeft*, is niet deze (§ 104); *barang keur diketjeng panahna*, *titiran temah teu njahoeun rek*

dipanah, toen de pijl werd aangelegd, wist de titiran niet dat zij geschoten zou worden.

XIV. SAMENGESTELDE WOORDEN.

§ 145. *Samengestelde woorden* ontstaan uit de *nevensplaatsing van twee woorden*. Zij kunnen in twee soorten worden onderscheiden: 1°. dezulke waar de twee woorden zóó samengevoegd zijn, dat hunne afzonderlijke beteekenissen tot één begrip zijn geworden; en 2°. dezulke bij welke het eene woord door het andere bepaald wordt. Bij dezen staat het bepaalde woord voorop.

§ 146. Tot de *eerste soort* behooren: *beurang-peuting*, dag (en) nacht; *doenja-aherat*, dit (en) 't toekomende leven; *poelang-anting*, heen en terug, heen en weer, (uit *poelang*, huiswaarts gaan, en *anting*, ongebruik.); *panas-tiris*, koortsig (uit *panas*, heet, heet zijn, en *tiris*, koud zijn); *oeloen-koering*, onderdanen, volk, (uit *oeloen* en *koering*, die beide dienaar, onderhoorige beteekenen); *aki-boejoet*, voorouders, (*aki*, grootvader, *boejoet*, overgrootvader); *indoeng-bapa*, k., *iboe-rama*, l., ouders, (*indoeng* en *iboe*, moeder, *bapa* en *rama*, vader); *anak-intjoe*, nakomelingen, (*anak*, kind, *intjoe*, kleinkind); *sanak-baraja*, bloedverwant, (*sanak*, bloedverwant in verwijderden-, *baraja*, bloedverwant in dichter graad); *adi-beuteung*, schoonbroeder of zuster, jonger dan de echtgenoot, (*adi*, jongere broeder of zuster, *beuteung*, buik). — Over samengestelde benamingen tot aanduiding van 't geslacht, zie § 86. — *Leungeun-soekoe*, handen (en) voeten; *djoewal-meuli* en *djoewal-beuli*, koopmanschap-, handeldrijven, (*djoewal*, stam v. *ngadjoewal*, verkoopen, *beuli*, stam v. *meuli*, koopen); *njatoe-nginoem*, k., eten (en) drinken; *dahar-leueut*, id., l., (*dahar*, eten, *leueut*, stam v. *ngaleueut*, drinken); *moendoer-madjoe*, nu achter-, dan weêr vooruit gaan, in twijfel zijn, (*moendoer*, teruggaan, *madjoe*, vooruitgaan); *toeroen-oenggah*, af (en) op gaan, (*toeroen*, afdalen, *oenggah*, opstijgen); *tampa-daksa*, verminkt, gebrekkig (naar 't schijnt een verbastering van *tanpa*, zonder [1]), en *daksa*, dat welge-

---

[1]) Zoo vindt men ook gebruikt *tampa wilangan*, wat tanpa wilangan behoort te zijn; zie bijv. Radja Darma, pada 184 en 193.

maaktheid zal beteekenen; zie Jav.); — *soeka-boengah*, blijde, verheugd, (uit *soeka* en *boengah*, die elk op zich-zelf blijde beteekenen); *lakoe-lampah*, handelingen, gedragingen, (uit *lakoe* en *lampah*, eig. k. en l., die beide handeling, gedrag beteekenen); *hoedjan-angin*, stormwind (met) regen, (*hoedjan*, regen, *angin*, wind); *apijora* en *apilain*, onachtzaam jegens iemand, (uit *api*, veinzen, en *ora* of *lain*, niet, ander, Jav.); *tanwande* en *mowande*, stellig, ontwijfelbaar, (uit *tan* en *mo*, verk. v. *hamo*, niet, geenszins, en *wande*, ongebr., maar dat evenzoo nietzal beteekenen. De Soendaneezen schijnen beide, *tan* en *wande* niet meer te verstaan, daar men thans ook *tanmeureun* bezigt, dat lett. onzeker beduidt, maar in 't spraakgebruik de beteekenis bekomen heeft van stellig, ontwijfelbaar); *boeta-radjin*, stikdonker, geen hand voor oogen kunnen zien, (*boeta*, blind ten aanzien van iets, dom, onnoozel, donker, en *radjin*, ongebr.; het zal toch wel een ander *radjin* zijn dan dat 't welk vlijtig beteekent); *boeta-toeli*, dom, onnoozel, zich bij den neus laten nemen, (*boeta*, zie boven, en *toeli*, Jav. doof); *boeta-moena*, stikdonker, dom, stompzinnig, (*boeta*, zie boven, *moena* ongebr.); *boeta-djaladara*, = *boeta-moena*, (*djaladara*, verstompt van zinnen, z. a. bv. iemand die door den bliksem is getroffen, onnoozel); *haneut-mojan*, ochtendstond, pas na 't opgaan der zon, (*haneut*, warm, *mojan*, samentr. v. *moëan*, zich koesteren; de tijd waarop men zich in de zon koestert.

Aanm. Sommige oorspronkelijke samenstellingen hebben haar eigenaardig karakter verloren door verandering van een medeklinker, of het uitvallen van een klinker, bv.: *bangkawarah*, ondeugend, goddeloos, v. *bangga*, onwillig, en *warah*, vermaning, bestraffing. Zie ook hieronder *tjaneut*.

§ 147. De *tweede soort* van samengestelde woorden is zeer uitgebreid. Tot haar behooren: *eusi-imah*, huisgezin, huisgenooten, (*eusi*, inhoud, *imah*, huis); *tapak-soekoe*, voetspoor, (*tapak*, spoor, *soekoe*, voet); *pagĕr-sari*, personen die op 't erf van een aanzienlijke wonen en als een lijfwacht om zijn verblijf zijn, (*pagĕr*, omheining, *sari*, welriekend); *tanda-tangan*, handteekening, (*tanda*, teeken, *tangan*, Mal. hand); *panon-poe*, zon, (*panon*, oog, *poe*, dag); *mata-poe*, id.; *braj-beurang*, de dageraad, (*braj*, het uitstralen van 't morgenrood, *beurang*, dag, in tegenoverstelling van *peuting*); *sasar-pikir*, onzinnig, (*sasar*, dwalende, *pikir*, verstand); *salah-tampa*, misverstand, ver-

keerde opvatting, (*salah*, verkeerd, *tămpa*, ontvangen); *sih-piwĕlas*, ontferming, (*sih*, stamw. v. *asih*, liefhebben, liefde, maar alleen in samenstellingen gebezigd, *piwĕlas*, ontferming); *sih-pitoeloeng*, hulp, (*sih*, zie boven, *pitoeloeng*, hulp); *sih-koernija*, genade, *sih-hampoera*, vergiffenis, enz. — Met *tjai*, water, rivier, zijn een menigte samenstellingen gevormd, waarbij dan de *a* uitvalt: *tji-mata*, *tji-panon*, k., *tji-sotja*, l., traan, tranen; *tji-aneut*, maar veelal *tjaneut*, warm-, gekookt water, (*haneut*, warm, doch de *h* valt weg); *tji-soemoer*, putwater; *tji-soesoe*, melk; *tji-njoesoe*, bronwater; *tji-pati*, klapperwater, enz. De plaatsbenamingen met *tji* zijn ontelbaar. — Met *tai*, vuilnis, drek, heeft men samengestelde woorden, als: *tai-hijang*, roest; *tai-ragadji*, zaagsel; *tai-tjeuli*, het vuil uit het oor; *tai-hajam*, kippendrek, maar ook benaming van een plant, die veel tot pager gebruikt wordt; enz. — *Lampoe-gantoeng*, hanglamp; *lampoe-doedoek*, staande lamp; *korsi-gojang*, wipstoel. — *Koeda-pos*, postpaard; *koeda-pĕdati*, karrepaard; *koeda-toenggang*, rijpaard. — *Laoek* beteekent vleesch, maar inzonderheid vleesch dat bestemd is om gegeten te worden; *laoek-moending*, buffelvleesch; *laoek-sapi*, rundervleesch, enz.; doch 't is ook de algemeene benaming voor visch, die in onderscheiding van vleesch echter *laoek-tjai* genoemd wordt; *laoek-ĕmas*, goudvisch, enz. *Angin-riboet*, storm; *angin-poejoeh*, windhoos. — Menigvuldig zijn de samenstellingen met *imah*, huis; bv.: *imah-bilik*, bamboezen huis; *imah-tembok*, steenen huis; *imah-papan*, planken huis; *imah-gamlok*, een aanbouwsel, z. a. een arme wel eens zet tegen het huis van een ander aan, met een afdak, (*gamlok*, bedelzak, dus eig. een bedelzak-huis); *imah-tangga*, een huis dat er goed uitziet, (*tangga*, trap, dus eig. een traphuis, doch deze zijn niet meer in gebruik); enz. — *Djoeroe* is iemand die ergens mede belast is; *djoeroe-koentji*, sleutelbewaarder, hofmeester; *djoeroe-toelis*, schrijver; *djoeroe-basa*, tolk.— Iemand die een zeker werk of ambacht uitoefent, draagt den samengestelden naam van *toekang*, met dien van de stof waarin hij werkt; bijv.: *toekang-kai*, timmerman; *toekang-beusi*, smid; *toekang-tembok*, metselaar; *toekang-tjĕngkal*, landmeter. Voor anderen dan handarbeid wordt *toekang* voor de benaming van dat werk enz. gevoegd, bijv.: *toekang-pak*, pachter; *toekang-tĕlik*, spion, enz, (Niet weinige van deze benamingen zijn van Maleischen oorsprong. Zij verdringen langzamerhand de eigen Soend. benamingen, zoodat men vrij algemeen hoort bezigen *toekang-beusi*, voor *pandaj; toekang ĕmas*, voor *kamasan; toekang-seeng* voor *paledang*, enz.) — *Ahli* wordt in samenstellingen gebruikt voor lie-

den die zich op 't een of ander toeleggen, in een zeker vak of kennis bekwaam zijn, of tot een zekeren stand of kring behooren: *ahli-tani*, landbouwer; *ahli-njawah*, sawahbebouwer; *ahli-noedjoem*, sterrewichelaar; *ahli-doenja*, wereldling, een wereldschgezinde; *ahli-sawarga*, hemelschgezinde, hemelburger; *ahli-waris*, erfgenaam; ook wordt *ahli* alléén gebezigd, zooals ons „volk" van iemands gezin. — *Peso* is de algemeene benaming voor mes; voor de verschillende soorten heeft men samengestelde benamingen; bv.: *peso-raoet*, *peso-gobed*, *peso-petok*, *peso-mentjos*, *peso-keketjeng*, enz. — De algemeene benaming voor gebak is *koeweh;* voor de soorten bezigt men samengestelde benamingen; bijv.: *koeweh-sĕmprong*, *koeweh-dodol*, *koeweh-djalabrija*, *koeweh-boegis*, *koeweh-bidara*, enz. — Voor boomen is de algemeene benaming: voor groote boomen *kai;* voor groote en kleinere, tot zelfs planten toe: *tangkal.* Met die woorden vormt men door samenstelling van een ander woord de verschillende geslachten, maar de *a* uit *kai* valt dan doorgaans weg; vb.: *ki-rasamala*, *ki-poespa*, *ki-sereh*, *ki-djamoedjoe*, enz.; *tangkal-kalapa*, *tangkal-kijara*, *tangkal-kondang*, *tangkal-djamboe*, en zoo vervolgens tot het kleinste plantje toe dat slechts een stam bezit. — Voor de onderdeelen van een geslacht bezigt men den geslachtsnaam, met den soortnaam; bv.: *djamboe: djamboe batoe*, *djamboe samarang*, *djamboe aer-mawar*, *djamboe bool*, enz. — En zoo handelt men op dezelfde wijze met *pare*, rijst, *katjang*, peulvrucht, *djagong*, mais, *kĕmbang*, bloem, enz., enz., waar men bij de algemeene benaming nog een bizondere voegt voor de enkele soorten.

§ 148. Van sommige samengestelde woorden bestaan afgeleide werkwoordsvormen, z. a. bv.: *nanda-tangan*, *magĕr-sari*, *njaneut*, *ngapijorakeun*, enz.; *pisoeka-boengaheun*, enz. Ook vormt men samengestelde woorden met den causatieven werkwoordsvorm, z. a. bv. *ngahoeroen-soeloehkeun*, lett.: brandhout, goed en slecht, in één bundel binden; in de beteekenis van *menak's* en *tjatjah's* gelijk bejegenen, over één kam scheeren, (uit *hoeroen*, stam v. *ngahoeroen*, in een bundel samenbinden, en *soeloeh*, brandhout); zoo ook *ngompet-daoenkeun*, goede en dorre pisang-bladen in een bundel samenvoegen, een spreekwijs = *ngahoeroen-soeloehkeun*, (uit *kompet*, stam v. *ngompet*, pisangbladen in orde schikken en toevouwen, en *daoen*, blad). — Krijgt een samengesteld woord een aanhechtsel, dan wordt dit aan 't achterste lid gehecht. — Afgeleide substantieven worden van samengestelde woorden gevormd door 't voorvoegsel *ka*, en

't aanh. *an* **(§ 69). — Met 't pronominale aanh.** *na* **vormt men enkele nieuwe samenstellingen, z. a. bv.** ***entep-seureuhna*, de orde-, de volkomen orde er van, (uit** ***entep*, geordend, en** ***seureuh*, sirihblad), lett.: geordend zijn de sirihbladeren er van; ontleend aan de groote orde waarmede men de sirihbladeren op elkander rangschikt. — Wordt een samengesteld woord meervoudig gemaakt door den klank** ***ar*** **of** ***al*, zoo wordt deze alleen maar in 't eerste lid ingevoegd, bv.:** ***saroeka-boengah*.**

XV. DE HERHALING.

§ 149. Aangaande den *vorm* is op te merken dat *alleen het stamwoord herhaald wordt*, doch wanneer bij de werkwoorden de beginletter van het stamwoord is overgegaan in den neusletter (§ 17, 4°.), of de neusletter direct met den klinker waarmeê een woord aanvangt is vereenigd, wordt het woord in dien vorm herhaald, bv.: *njambat-njambat*, v. *sambat; mikir-mikir*, v. *pikir*; *mejak-mejakkeun*, v. *bejak; ngomong-ngomong*, v. *omong*. — Over de herhaling bij de werkw. met *pa*, zie § 48. Over de telwoorden met *ba*, zie § 92. — De afgeleide substantieven worden als zoodanig herhaald. — Het voorvoegsel *sa* wordt soms mede herhaald, zie bv. § 152. — Aanhechtsels worden, uitgenomen bij de afgeleide substantieven die ook van een voorvoegsel voorzien zijn, niet mede herhaald.

§ 150. Sommige woorden komen uitsluitend in den herhaalden vorm voor; bv.: *aloen-aloen*, het grasplein voor de woningen der hoogste inl. hoofden; *deungeun-deungeun*, een ander, anderen, vreemden; *awang-awang*, de lucht, de dampkring; *koena-koena*, de oude tijd; *katja-katja*, de palen ter weerszijden van den weg aan den ingang van een hoofdplaats; *oewang-oewang*, de onderkaak, het onderkakebeen; *koepoe-koepoe*, mot, nachtvlinder; *nini-nini*, een insect waaruit de *papatong* voortkomt; *koeda-koeda*, dakgebindte, ook houten timmermansbok, waarom het woord *koeda* als benaming van paard nooit herhaald wordt. — *Kari-kari*, = *padahal*, evenwel, daar toch; *tijap-tijap*, indien, als eens; ook = *saha-saha*, al wie; *toeroeg-toeroeg*, vermeerderd door of met, nog bijkomen; daarenboven; *saparan-paran*, ook *sakaparan-paran*, zonder bepaald doel, (z. a. loopen bijv.); gaan waar het toeval iemand brengen zal;

sakara-kara, = *naon-naon*, alleen in *teu djadi sakara-kara*, = *teu djadi naon-naon; kabina-bina*, § 126; *oedjoeg-oedjoeg* § 127 onderaan; *dipoesti-poesti*, in eere gehouden-, vereerd worden, getroeteld worden; *soekan-soekan*, blijde, verheugd; *amboe-amboe*, kijk eens! wel verbaasd! enz. Andere worden het liefst herhaald, zoodat men ze weinig in enkelvoudigen vorm aantreft; bijv.: *ngarĕp-ngarĕp*, verlangen, op iets hopen, en zoo ook *arĕp-arĕpeun*, iets dat men hoopt, waarnaar men verlangt; *poera-poera*, voorgeven, veinzen. Verder de onbepaalde en de algemeene voornaamwoorden (§ 120, 121). Zoo ook *moegi-moegi* en *moega-moega* (§ 63), en *poma-poma* (§ 60, 7°). De bijw. *langkoeng* en *kalangkoeng* worden meestal verdubbeld, en evenzoo de voegw. *malah* en *wantoe*. — Ook het tusschenwerpsel *abong*. — Sommige woorden worden alleen in negatieve zinnen verdubbeld, z. a. *pisan* en *koemaha: teu pisan-pisan*, *teu koemaha-koemaha*, ook *teu koema-koemaha;* zoo ook *poho*, *pĕgat*, *bidjil*, *koedoe*. In vetatieve zinnen is verdubbeling van het zeg- of werkwoord menigvuldig, bv.: *oelah dek reuwas-reuwas*, *oelah sijeun-sijeun*, enz. — Maar zonder uitzondering heeft de herhaling plaats van het hoofdwoord in negatieve zinnen met het bijwoord *atjan*, zelfs, dat altijd aan 't einde van den zin voorkomt; bv.: *hanteu diboeka-boeka atjan*, het is zelfs niet geopend; *hanteu pintjang-pintjang atjan*, hij was zelfs niet eens kreupel; *taja bedja-bedja atjan*, er was zelfs geen tijding; *teu manggih manoesa hanteu hidji-hidji atjan*, ik vond daar geen menschen, niet één zelfs; *awak geus teu bisa nangtoeng-nangtoeng atjan*, zijn lichaam kon zelfs niet eens meer overeind staan; *hanteu daek njatoe-njatoe atjan*, zij wilden zelfs niet eens eten.

§ 151. De *algemeene beteekenis* der herhaling is een uitbreiding of versterking te geven aan de beteekenis van een woord, zooals wij gewoon zijn te doen òf door er nadruk op te leggen, òf door middel van afzonderlijke woorden. In ontkennende of verbiedende zinnen kan men de beteekenis weêrgeven door volstrekt niet, of hoegenaamd niet, of vooral niet; zoo beteekent *hanteu pisan-pisan*, volstrekt, of in 't geheel niet; *hanteu koedoe-koedoe*, het hoeft volstrekt niet; *teu koema-koemaha*, er is hoegenaamd niets; *oelah dek reuwas-reuwas*, schrik toch vooral niet. Of anders door den klemtoon, bijv.: *oelah sijeun-sijeun*, *vrees* niet, of vrees toch niet. — Overigens kan men onderscheiden tusschen:

1°. herhalingen die een *nadruk* aanduiden. Hiertoe behooren

[illegible] woorden [illegible] meer de [illegible] [illegible] [illegible] worden [illegible] [illegible]

2. [illegible] die een [illegible] van het woord [illegible] geven, bijv.: [illegible], zeer lekker, 't welk [illegible] ook van meer dan een ding, dus in 't meervoud gezegd wordt: [illegible], zeer lang: [illegible] [illegible], zooveel men weet, naar zijn beste weten: [illegible], zooveel men kan, naar zijn beste vermogen: [illegible], zooveel er is, wat er maar is: [illegible], met nadruk of iemand noemen: [illegible], zeer [illegible] of [illegible] worden gemaakt: [illegible], [illegible] worden: [illegible], aanhoudend achtervolgd worden: [illegible], met ernst gedacht worden.

3. [illegible] die een meervoud beteekenen: bijv.: [illegible], iets geduurig verplaatsen: [illegible], meer dan een ding, verscheidende dingen opmaken: [illegible], verscheidende dingen onderscheiden: [illegible], aan verscheidende personen iets vragen: [illegible], verscheidende dingen werpen of wegwerpen: [illegible], verschillend zijn, van meer dan eene zaak, bv.: [illegible], verschillend waren hunne ziekten. — Hiertoe behooren ook de herhaalde telwoorden, z. a. [illegible], [illegible], [illegible], *pirang-pirang*, zeer velen, een menigte, enz.

§ 152. Maar sommige herhaalde woorden wijken in beteekenis af van het enkelvoudige woord, en soms is die afwijking zeer aanzienlijk. Bijv.: *isoek-isoek*, 's morgens vroeg, ook: morgenochtend vroeg, v. *isoek*, de morgen; *beurang-beurang*, ver op den dag, v. *beurang*, dag; *sore-sore*, laat in den middag, v. *sore*, 's namiddags; *peuting-peuting*, diep in den nacht, v. *peuting*, nacht. — *Masing-masing*, elk afzonderlijk, bij 't naar huis gaan bijv., v. *masing*, hulpwoord van den imperatief; *saeutik-saeutik*, bij kleine beetjes, v. *saeutik*, een beetje; *sahidji-sahidji*, elk afzonderlijk, ieder, v. *hidji*, een.

§ 153. Uit het bovenstaande blijkt, dat ook wat de substantieven aangaat, voor de beteekenis der herhaling geene

bepaalde regels kunnen gesteld worden. De meest algemeene beteekenis bij herhaling van substantieven is echter deze, dat daardoor een meervoud uitgedrukt wordt, in den gewonen zin, en waar een afgeleid substantief herhaald wordt, is dit altijd de beteekenis. Hoewel men door den meervoudsvorm aan het werkwoord te geven (§ 84, 4°) vaak de herhaling als dan overbodig vermijdt, wordt er desniettegenstaande een ruim gebruik van gemaakt. — De meervoudsvorm met *al* of *ar* wordt, zoo men ze gebruikt, alléén op het eerste gedeelte van het woord toegepast.

Over de herhaling met 't aanhechtsel an.

§ 154. Wat de *zegwoorden* betreft, zijn sommige te beschouwen als herhalingen van de onder § 160, 1° voorkomende woorden, bv.: *areuj-areujan*, veel ranken schieten, v. *areujan*, ranken schieten; *bidjil-bidjilan*, na elkander uitkomen, of ook na elkander opkomen, z. a. v. de sterren, v. *bidjilan*, ergens uitkomen. — Andere woorden krijgen in de herhaling juist het aanhechtsel, z. a. bv. *inggoek-inggoekan*, knikkebollen, al maar ja knikken, v. *inggoek*, knikken; *heuleut-heuleutan*, bij tusschenruimten, nu komen dan wegblijven, v. *heuleut*, tusschenruimte; *ĕlat-ĕlatan*, gedurig zijn bewustzijn kwijt zijn, v. *ĕlat*, het kommervol hebben (?); *asroek-asroekan*, al maar door *bala* (wildernis) of bosch gaan, met vermijding van den gebaanden weg, v. *asroek*, in of door wildernis of bosch gaan; *hibĕr-hibĕran*, opvliegen, gedurig opvliegen, van de eene plek naar de andere vliegen, z. a. insecten en vogels; ook dartelen, rondspringen, van kinderen, v. *hibĕr*, vliegen; *idĕr-idĕran*, (in een stad of kampoeng) overal rondloopen, v. *idĕr*, rondloopen; *amĕng-amĕngan*, l., rondwandelen, zich buiten vermaken, v. *amĕng*, id., (nevens *amĕngan* en *amĕng-amĕng*); *angkat-angkatan*, l., rondwandelen, v. *angkat*, gaan, vertrekken, = *indit*; *omong-omongan*, met iemand samenspreken, v. *omong*; *anggang-anggangan*, zich van elkander op kleinen afstand verwijderen, v. *anggang*, een weinig ergens van verwijderd zijn, (*nganggangan*, zich van iets verwijderen).—Enkele woorden komen als zegwoorden uitsluitend in dezen vorm voor, bv.: *lodlodan*, toenemen, opklimmen in rang, meerder worden; *atjongatjongan*, herhaaldelijk de handen aan 't gelaat brengen bij het maken van een *sĕmbah*, (*tjong* en *atjong*, = *dat*, § 137, 29); *etjrak-etjrakan*, = *raramean*, pret maken of hebben, v.

velen; *emprak-emprakan*, in de handen klappen, v. velen. — Voorts vindt men enkele substantieven, die dezen vorm bezitten, bv.: *ĕlak-ĕlakan*, de huig; *ĕmboen-ĕmboenan*, de bovenvlakte van het hoofd, (ook *ĕmboen-ĕmboen* en *ĕmboenan* genaamd).

XVI. DE HERHALING MET VERANDERDE KLINKERS.

§ 155. Een andere wijze van herhaling dan in § 149 is beschreven, is die waarbij in het herhaald gedeelte de klinkers veranderd worden. Op enkele uitzonderingen na bezigt men voor deze herhaling de stamwoorden, en niet weinige stamwoorden zijn als zoodanig alleen in deze wijze van herhaling in gebruik. De regel is dat het herhaalde gedeelte voorop staat, maar van dezen regel wordt somtijds afgeweken, zoodat men het ook wel achteraan vindt. — Somtijds worden in beide gedeelten de klinkers veranderd, doch dit is zeldzaam. — Het volgende lijstje geeft een overzicht van de regels waarnaar men hierbij te werk gaat, met de afwijkingen:

1. *rampa: roempoe-rampa;* — *sakerak: soekeroek-sakerak;* — *ambaj: oemboej-ambaj.* Afw.: *rimpi-rampa*, *rampa-rimpi*, (v. *rampa*), *tjabak-tjibik*, (v. *tjabak*), *lambat-loemboet*, (v. *lambat*).

2. *balik: boelak-balik*, *(diboelak-balik);* — *malik: moelak-malik;* — *ganti: goenta-ganti;* — *gasik: goesak-gasik;* — *ngabrik: ngoebrak-ngabrik;* — *koetjar-katjir*, v. *atjir*, in *tingalatjir*.

3. *lantoeng: loentang-lantoeng;* — *andjoek: oendjak-andjoek;* — *asroek: oesrak-asroek;* — *antjoel: oentjal-antjoel.* — Afw.: *koepat-kapit*, (v. *kapoet*); *oedjar-adjer*, (v. *adjoer*).

4. *harewos: haroewas-harewos.*

5. *garo: goera-garo.*

6. *randĕg: roendag-randĕg.*

7. *saeutik: saoetak-saeutik.*

7. *ilik: alak-ilik;* — *singkil: sangkal-singkil; lintrik: lantrak-lintrik;* — *ginding: gandang-ginding.* Afw.: *oelak-ilik*, (v. *ilik*); *goendang-ginding*, (v. *ginding*).

9. *simpang: soempang-simpang.*

10. *tjidoeh: tjoedah-tjidoeh;* — *rijoeng: roewang-rijoeng.*

11. *idĕr: oedar-idĕr.*

12. *lijeuk: loewak-lijeuk.*

13. *poendjoeng: pandjang-poendjoeng.*

14. *loempat: loempat-lampet*, in *sakaloempat-lampet; oelas: oelas-ales; oewar: oewar-aer*, in *ngoewar-ngaerkeun*, pass. *dioewar-aerkeun* of *kaoewar-aerkeun*. Afw.: *boedal-badil*, (v. *boedal)*, en ook met den werkwoordsv. *moedal-madil; — oelang-aling*, (v. *oelang)*.

15. *toelis: toelas-toelis; — goeling: goelang-goeling; — poeringis: poerangas-poeringis.*

16. *djoengkĕl: djoengkal-djoengkĕl; — oenggĕk: oenggak-oenggĕk.*

17. *hoeleung: hoelang-hoeleung.*

18. *reret: roeroet-reret; — ketjeng: koetjoeng-ketjeng*. Afw.: *rarat-reret*, (v. *reret); karantjang-kerentjeng*, (v. *kerentjeng)*.

19. *penta: poenta-penta; — tjeplak: tjoeplak-tjeplak; — ketap: koetap-ketap.*

20. *longok: langak-longok; — polotot: palatat-polotot*. Afw.: *tjoekoet-tjokot*, (v. *tjokot)*.

21. *robet: robat-robet.*

22. *kĕpĕr: koepoer-kĕpĕr.*

23. *mĕgah: mĕgah-mĕgoeh; — sĕntak: sĕntak-sĕntoek*. Afw.: *ĕmah-ĕmih*, (v. *ĕmah)*.

24. *djĕrit: djĕrat-djĕrit; — lĕngis: lĕngas-lĕngis.*

25. *sĕgroek: sĕgrak-sĕgroek; — kĕpoek: kĕpak-kĕpoek; — djĕntoel: djĕntal-djĕntoel.*

26. *dĕlek: dĕlak-dĕlek.*

27. *tĕmpo: tĕmpa-tĕmpo.*

28. *deuleu: doeloe-deuleu.*

29. *reuhak: roehak-reuhak*. Afw.: *goera-giroe*, (v. *geura*).

30. *beuli: boela-beuli; — beulit: boelat-beulit.*

Aanm. Wel te onderscheiden van deze herhaling is de nevens elkander stelling van twee overeenkomstige woorden, wier zin vaak met dien van deze herhaling overeenkomt; een vb. is: *kariksa karaksa*.

§ 156. In de boven gegevene voorbeelden zijn de stamwoorden in den regel duidelijk te herkennen. En waar dat niet zoo gemakkelijk is, zoo als bij *koepat-kapit* en *goera-giroe* bijv., kan men er ligt toe komen, als men de beteekenis èn van het herhaalde woord èn van 't stamwoord weet. Maar bij een groot aantal andere woorden is de afkomst duister door afwezigheid van het stamwoord, dat men met het bovenstaande lijstje voor zich doorgaans wel bepalen kan, maar niet meer in gebruik is. Hiertoe behooren: *ngoewak-ngawik*, *moengsrang-mangsring*

(2), *wara-wiri*, *gadug-gilig*, *tjakak-tjikik* (8), *doelak-dilik* (9), *tjoengas-tjinges* (11), *malangpoeng-molongpong*, *manjang-moenjoeng* (13), *boekrak-bakrik* (14), *mantjangang-montjongong*, *djaman-trat-djomontrot* (20), *rawag-rawig*, *alak-ilik*, *sanat-sanit* (23).— Verder: *poerat-perot*, *boentar-bentor*, (in *sakaboentar-bentor*), *kalawang-koleweng*, *loebak-liboek*, enz.

§ 157. Wat de *beteekenis* aangaat, deze is het vermenigvuldigd, en met min of meer wijziging, plaats hebben van wat door het woord dat men herhaalt aangeduid wordt, zoodat de verandering der klinkers als een afbeelding van de gewijzigde beteekenis kan aangemerkt worden. Men kan onderscheiden:

1°. dezulke die een *beweging* zoo als *heen en weer*, *op en neer*, *links en rechts*, *om en om*, aanduiden, bv.: *loewak-lijeuk*, links en rechts zien, v. *ngalijeuk*, ter zijde zien; even zoo *roeroet-reret*, meest als limes van *loewak-lijeuk* gebezigd, v. *ngareret*; — *alak-ilik*, hier en daar heen zien, iets van verschillende kanten bezien; *ngilikan*, iets bezien; — *doeloe-deuleu*, id., *neuleu*, zien; — *tĕmpa-tĕmpo*, bij het zien onder iets of in iets dat beneden is, z. a. een grot, heen en weer blikken, *nĕmpo*, ergens onder zien of in gluren; — *langak-longok*, id., *ngalongok*, ergens in gluren, om een hoek naar iets kijken; — *oenggak-oenggĕk*, gedurig met het hoofd knikken, ja-knikken, v. *oenggĕk*, ja-knikken; — *oentjal-antjoel*, op en neer, heen en weer springen, z. a. een hert, v. *antjoel*, springen, huppelen; — *tjoedah-tjidoeh*, links en rechts spuwen, v. *njidoeh*, spuwen; *moelak-malik*, zich om en om wentelen, v. *malik*, zich omkeeren; *diboelak-balik*, iets om en om keeren, 't onderste boven keeren; *goelang-giling*, zich om en om wentelen, van de eene zijde op de andere keeren, v. *ngagoeling*, omwenden, omrollen; *gandang-ginding*, mooi gekleed met zwaaiende armen loopen, v. *ginding*, pronken; — *koepat-kapit*, onder 't loopen met de armen zwaaien, v. *kapoet*, stamw. v. *ngapoet*, naaien.

2°. dezulke die een *versnelde beweging* of een *drukke beweging* aanduiden; bv.: *goesak-gasik*, met haast loopen, v. *gasik*, snel, spoedig; — *goera-giroe*, id., v. *geura*, hulpwoord van den imperatief, ook als imp. snel; — *sakaloempat-lampet*, uit al zijn macht loopen, v. *loempat*, hard loopen.

3°. woorden die een *gaan-* of een *beweging in verschillende richtingen* beteekenen, bv.: *oedar-idĕr*, overal rondgaan, heren derwaarts gaan, v. *idĕr*, ergens in rondgaan, z. a. in een stad; — *ngoebrak-ngabrik*, iemand overal achtervolgen, in alle

richtingen waarin hij gaat, v. *ngabrik*, iemand nazetten; — *soempang-simpang*, nu hier, dan daar aangaan, overal aangaan, v. *njimpang*, ergens aangaan; *soeksroek-saksrak*, iets overal met ijver zoeken, v. *njaksrak*, met ijver of inspanning naar iets zoeken.

4°. woorden die een *onzekere* of *doellooze beweging* uitdrukken, z. a.: *sakaboentar-bentor*, in 't onzekere varen of zeilen, in 't onzekere voortdrijven, z. a. een schip; *loentang-lantoeng*, doelloos rondloopen, *ngalantoeng*, ergens rondloopen, rondwandelen; — *loenta-lanto*, id.

5°. de zoodanige die een *herhaling*, een *veelvuldig plaats hebben* of ook een *langdurig plaats hebben* beteekenen van wat door 't woord dat herhaald wordt, wordt aangeduid; bv.: *goeragaro*, zich overal krabben, v. *garo*, zich krabben; *boela-beuli*, nu dit, dan dat koopen, al maar koopen, v. *meuli*, koopen; *oendjak-andjoek*, nu dit, dan dat leenen, al maar leenen, v. *ngandjoek*, iets te leen vragen; — *poenta-penta*, nu dit, dan dat vragen, al maar het een of ander vragen, v. *menta*, iets vragen; — *tjabik-tjibik*, nu dit, dan dat aanpakken, *njabak*, iets aanvatten; — *tjoekoet-tjokot*, id., *njokot*, iets in de hand nemen, aanvatten; — *toelas-toelis*, kris en kras door elkander schrijven of krassen, *noelis*, schrijven; — *djĕrat-djĕrit*, schreeuwen, herhaaldelijk schreeuwen, z. a. v. pijn, *ngadjĕrit*, een schreeuw geven, 't uitschreeuwen; *lĕngas-lĕngis*, hevig ontroerd, zeer beangst zijn, *ngalĕngis*, ontroerd, beangst wezen; — *hoelang-hoeleung*, lang in gepeins verzonken zitten, *ngahoeleung*, in gepeins verzonken zitten; — *djĕntal-djĕntoel*, id., *ngadjĕntoel*, met gebogen hoofd in elkaar zitten; — *mĕgah-mĕgoeh*, schrokken, bij 't eten, v. *mĕgah*; *kamĕgahan*, in overdaad leven, brassen; — *ĕlah-ĕlih*, smullen, lekkerbekken; — *ĕmah-ĕmih*, = *mĕgah-mĕgoeh*; — *sĕntak-sĕntoek*, iemand herhaaldelijk (al maar) toesnauwen, *njĕntak*, iemand toesnauwen; — *lambat-loemboet*, lang, zeer lang duren, v. *lambat*, lang duren; — *roewang-rijoeng*, zich ergens om of om iemand verzamelen of scharen, *ngarijoeng*, omringen; — *palatat-polotot*, iemand lang en doordringend aanstaren, brutaal aan staan kijken, *molotot*, groote oogen zetten; — *pandjang-poendjoeng*, luisterrijk, verheven, heerlijk, v. *poendjoeng*, verheven, meer dan, over; *saoetak-saeutik*, hier iets van, daar iets van, bv. weten of nemen.

6°. woorden die een *verward-zijn*, een *door-elkander-zijn*, een *aan-flarden-zijn*, of derg. beteekenen, bv.: *roentang-ranting*, aan flarden, z. a. van iemands kleeding; — *roewak-rawek*, ver-

scheurd, aan flarden, versleten: — *robat-robet*, verscheurd, aan stukken; — *roedal-radil*, uit elkander springen, uitstorten, z. a. de hersenen bij een val, of de ingewanden. (v. *radoel*; vgl. *amboeradoel*, openbarsten, openspringen: uitbreken, z. a. gevangenen uit een gevangenis): *oembej-ambej*, ordeloos bij iets neerhangen te slingeren, *ngambej*, afhangen, neerhangen, z. a. een *karembong* van de schouders.

Aanm. De herhaling met veranderde klinkers bij interjecties of interj. zegw. beteekent een herhaald of in sterker graad plaats hebben van datgene wat door het stamw. aangeduid wordt, bv. *deer-dor*, 't gedurig of herhaald plaats hebben van *dor*; *peek-pek*, 't herhaald plaats hebben van *pek*.

OVER HET VOORVOEGSEL SA.

§ 158. Over den *vorm* valt niets anders op te merken, dan dat het met het woord waarbij het gevoegd wordt, tot één benaming wordt vereenigd en dat woord geen de minste verandering ondergaat, wat den vorm betreft, behalve dat in enkele gevallen het voorvoegsel met de eerste lettergreep van het woord tot één klank wordt vereenigd, zoo het met een klinker begint. Zoo is bijv. *sanggeus* een samentrekking van *sa* en *ĕnggeus*; beide uitspraken worden gebezigd.

§ 159. Wat de *beteekenis* aangaat, zoo dient *sa* 1°. tot vervanging van het telwoord *hidji* bij samengestelde benamingen van hoeveelheid, bv.: *sapoe*, een dag; *sapeuting*, een nacht; *saboelan*, een maand; *satahoen*, een jaar; *sadjam*, een uur; *saelo*, een el; *sakaki*, een voet; *satoembak*, een roede; — *sadoewit*, een duit; *sabenggol*, een 2 ½ cents stuk; *sapitjis*, een dubbeltje; *sarispis*, een gulden zilver; *saroepiah-tambaga*, een gulden koper; *satĕngah*, een helft (ook de helft); *sapasang*, een paar, een span, een juk; *salambar*, een blad, een stuks; *sasiki*, een korrel, een stuks; *satjanggeum*, een hand vol; *sabatok*, een *batok*; *saeutik*, een beetje, enz. — Al de termen van de schaal van 't talstelsel krijgen mede dit voorvoegsel, z. a. *sapoeloeh*, tien; *saratoes*, honderd; *saréboe*, duizend; *salaksa*, tiendnizend, enz., zoomede die getals-benamingen die men bij 't tellen als nieuwe eenheden heeft beschouwd, bv.: *salikoer*, twintig; *salawe*, vijf en twintig; *sawidak*, zestig. — En verder worden met dit voorvoegsel een reeks bijwoorden van tijd gevormd, z. a. bv.: *sakeudeung*, k., *sakedap*, l., een

oogenblik; *sakitjeup-mata*, *sakĕdep-metra*, een oogwenk; *sapangoedoedan*, zoo lang 't rooken van een *oedoed* duurt; *sapangedjoan*, zoo lang 't kooken (stoomen) van rijst duurt *(ngedjo)*; *sakali* en *sakalian*, tegelijk, tegelijkertijd, meteen (eig. een keer). Doorgaans heeft *sa* hier den zin van het toonloos uitgesproken *een*, maar het kan ook één beteekenen in tegenoverstellingvan twee of meer. In woorden als *sapoe*, *saboelan* en *sapal*, een paal, en derg. kan *sa* ook de beteekenis hebben van *per*, bv.: *gadjihna saboelan lima rispis*, zijn loon is per maand vijf gulden zilver. — Men kan op verre na niet alle samengestelde benaming van hoeveelheid met *een* door *sa* vertalen; men zegt bv. nooit: *sadjalma*, een mensch, maar *sahidji djalma;* ook niet *sakoeda* of *samoending* of *saimah*, maar *hidji* of *sahidji koeda*, *sahidji imah*, enz. Dit zal wel hieruit voortvloeien dat bv. *saimah* beteekent één huis bewonen, van meer dan eene familie, en *sakoeda* zou beteekenen op één paard zitten, van meer dan een persoon; want

2°. heeft *sa* de beteekenis van *gemeen hebben met elkander*, van twee of meer personen, bv.: *saroepa*, één gedaante hebben, gelijk zijn van gedaante; *sanjĕples*, op elkander gelijkend; *saboboko*, een *boboko* samen gebruiken, uit één *boboko* eten; *sakarĕp*, *sanijat*, één van zin; *sabagdja*, één geluk met elkaar deelachtig zijn; *satjilaka*, één ramp met elkaar deelen; *sakait*, saâmverbonden, (eig. één haak zijn, zooals van twee haken die in elkander sluiten, ineenhaken, v. *kait*, haak); *sakongkol*, één konkel-partij met elkaar vormen, in samenspanning zijn; *sapandaj*, van één smid; *sawadja*, van één staal; *saĕnggonna digawe*, in één plaats gemaakt; *sadjinis*, van dezelfde soort, of 'tzelfde geslacht. Soms wordt bij deze woorden de beginmedeklinker van het woord met zijn klinker geredupliceerd, bv.: *sapapait*, één bitters samen gemeen hebben; *samamanis*, één zoets gemeen hebben.

3°. beteekent het ook *geheel*, *gansch* of *al*. Reduplicatie en herhaling zijn hierbij menigvuldig. Voorb.: *sapopoe*, den geheelen dag; *sapeupeuting*, den geheelen nacht; *saalam-doenja*, de geheele wereld; *saboewana* en *sadjagad*, het heelal; *sanagara*, de geheele stad; *saeusining dajeuh*, al de bewoners der hoofdstad; *salĕgana imah*, de geheele uitgestrektheid van het huis; *saparabotna*, al de *parabots* (meubelen en derg.) er van; *sadoeloerna*, al zijn broeders; *saoemoer-oemoer*, gedurende 't geheele leven; *saoemoer hiroep*, gedurende den geheelen leeftijd; *samemeh*, vóór, voor en aleer, v. *meh*, bijna; *sakoemaha*, zoo als, gelijk, hoe, hoedanig, v. *koemaha; sapandjang*, geheel

de lengte, gedurende, zoo lang als; *sadjaba*, geheel buiten, of uitgesloten, behalve, (= *kadjaba*); *sadjeroning*, k., *salĕbĕting*, l., geheel in, binnen in, in; *sapisan* en *pada sapisan*, geheel terstond, op 'tzelfde oogenblik; *sakijeu* en *sakitoe*, geheel aldus (§ 127, 4); *samalah* (§ 131, 2); *satimoe-timoe*, zooveel mogelijk, (eig. de geheele vindst, al wat men gevonden heeft); *sakoerang-koerangna*, op zijn minst, (eig. geheel het minste); *sabisa-bisa*, zooveel men kan, (eig. geheel het kunnen); *sakoewat-koewat*, uit alle macht; *sakaloempat-lampet*, uit alle macht loopen; *sakaleumpang-leumpang*, loopen waarheen de voeten maar gaan; *sakaparan-paran*, loopen of drijven waar men maar heengevoerd wordt; *sakaboentar-bentor*, id.; — *sakabeh-kabeh* (§ 123, 6°, *a*) is een zeer gebruikelijke uitdrukking tegen een meerdere, in den zin van: geheel zoo u wil; (zie ook de onbep. telw. § 89). En die beteekenis van geheel heeft het voorvoegsel ook in een reeks van bepalingen van tijd; waar wij het echter met *na*, of *terstond daarop* moeten vertalen; bv.: *sabada salat*, na 't eindigen van 't gebed; *sasoempingna*, na zijn aankomst; *saboebar*, nadat men uiteen was gegaan; *satamatna ti sakitoe*, toen dat geëindigd was; *sanggeus kitoe*, nadat het aldus was, daarop, enz.; *sapisah*, na scheiding, enz. Uitdrukkingen als: *saomong*, *sapilahir*, *sapangandika*, *sapiwoeroek*, kunnen behalve de beteekenis van geheel (geheel het woord enz), ook die van *naar al* bezitten, bv.: *noeroetkeun sapiwoeroekna*, doen naar al zijn onderwijs.

OVER HET AANHECHTSEL AN.

§ 160. Het aanhechtsel *an* is reeds een en ander maal ter sprake geweest; bij de *werkwoorden* § 19, 20; bij de *substantieven* § 66, 69, 70, 72, 76, 78, 80; bij de *telwoorden* § 91. Maar behalve de daar opgegeven beteekenissen, dient het ook nog:

1°. om bij substantieven gevoegd, aan te duiden dat iets datgene voort- of teweegbrengt, of ook wel dat men aan iets waarneemt, of dat het voorzien is van 't geen het stamwoord beteekent, bv.: *anakan*, jongen, jongen werpen, van een dier, v. *anak*, kind; *ĕndogan*, een ei of eieren leggen, v. *ĕndog*, ei; *boewahan*, in vrucht staan, vruchten dragen, v. *boewah*, vrucht; *kĕmbangan*, in bloei staan, bloeien, v. *kĕmbang*, bloem; *daoenan*, bladen hebben, v. *daoen*, blad; *akaran*, wortels schieten, v. *akar*, wortel; *tjoetjoekan*, dorens hebben, v. *tjoetjoek*, doren; *tai-hijangan*, met roest zijn, v. *tai-hijang*, roest (ijzer-

roest); *kesangan*, bezweet zijn, zweeten, v. *kesang*, zweet; *daekan*, vlijtig, v. *daek*, willen; *moemoelan*, traag zijn, v. *moemoel*, onwillig; *boeloean*, behaard zijn, veêren hebben, v. *boeloe*, haar, z. a. op 't lijf, veêren; *gĕtihan*, bebloed zijn, v. *gĕtih*, bloed; *minjakan*, met olie voorzien zijn, z. a. een lamp, v. *minjak*, olie; *tjeulian*, ooren hebben, v. *tjeuli*, ooren; *panonan*, oogen hebben, v. *panon*, oog; enz. — Hierbij valt op te merken dat zoo in een zin deze vorm tweemaal voorkomt, het achterste woord alleen het aanh. krijgt, bv.: *teu aja soekoe teu aja leungeunan*, hij heeft geen voeten noch handen.

Aanm. *Ragragan* v. *ragrag* zal wel een herhaling zijn van *rag*, en behooren onder § 154.

2°. om een *comperatief* te vormen. De meest gebruikelijke wijze om een comperatief te vormen is die door middel van een der woorden, die men hulpwoorden voor den comperatief zou kunnen noemen, nl.: *batan* en *manan*, meestal met *ti* voor zich: *ti batan* en *ti manan*, of ook met *alah: alah batan* of *alah manan*, waardoor dan een hooger of minder graad wordt aangewezen. Ook bezigt men *leuwih*, bv.: *leuwih gĕde*, grooter, dikker. — De beteekenis van comperatieven met *an* daarentegen is te vergelijken met die van het woord *rada*, een weinig, dat dikwijls bij bijwoorden voorkomt, die dan het aanh. evenwel niet krijgen. Beide vormen worden in denzelfden zin gebezigd. — Voorb. zijn: *mĕndingan*, iets beter (dan iets anders, of dan vroeger, z. a. bij een zieke); het komt ook voor als subst. beterschap, bv.: *aja mĕndingan meueusan*, er is wat beterschap, v. *mĕnding*, beter; *leuwihan*, k., *langkoengan*, l., iets meer dan, iets over, v. *leuwih* en *langkoeng* (§ 126), meer, meerder; *pandjangan*, iets langer, v. *pandjang*, lang; *gĕdean*, iets grooter of dikker, v. *gĕde*, groot, dik; *leutikan*, iets kleiner, v. *leutik*, klein; *djangkoengan*, iets langer, hooger van lichaamsbouw, v. *djangkoeng*, lichaamshoogte, hoog van lichaam.

3°. om aan sommige woorden een *meer bepaalde* beteekenis te geven; zoo bijv.: *sakalian*, tevens, tegelijker tijd, v. *sakali*, dat hetzelfde beteekent, maar ook een keer; *balikan*, daarentegen, v. *balik*, terugkeeren, waarbij *an* ook wel verdubbeld wordt: *balikanan*. In 't lĕmĕs zegt men *sawangsoelna*, omdat *wangsoelan* antwoord beteekent, maar zoo bezigt men van *balik* ook *sabalikna*, = *balikan*; *tjatjakan*, zelfs, v. *tjatjak*, dat een

minder bepaalden zin heeft; *doemadakan*, (v. *dadak*), en *horenganan*, (v. *horeng* met verdubbeld *an*, zie § 132).

OVER HET AANHECHTSEL EUN.

§ 161. Bij de *werkwoorden* (§ 39) en bij de *substantieven* (§ 73 en 74), is reeds over het aanh. *eun* sprake geweest. Wat er verder over mede te deelen valt, wordt hier samengevat:

1°. wordt het zeer veel gebezigd bij zegwoorden, werkwoorden en het passief met *ka*, *wanneer die in den derden persoon staan.* Maar zoo ergens dan is hier een groote onregelmatigheid, want op verre na niet alle woorden krijgen 't aanh.; sommige missen het in den derden persoon evenwel nooit. Wellicht kan men als regel stellen dat die woorden, die betrekking hebben op het innerlijke, op het gevoel, op het gewaarwordingsvermogen of op den wil, daarvoor in aanmerking komen. Zoo bijv.: *daekeun*, k., *kersaeun*, l., hij (zij) wil; *hajangeun*, k., *hojongeun*, l., hij wenscht; *sijeuneun*, *risieun*, hij is bang; *geuleuheun*, hij haat; *eraeun*, hij schaamt zich; *atoheun*, *soekaeun*, *boengaheun*, hij is verheugd; *tjapeeun*, hij is vermoeid; *ponjoeun*, hij heeft honger, en voor beide *palajeun*, l.; *ngambĕkeun*, hij is toornig; *ngahartieun*, hij verstaat, l. *ngahartoseun*; *kabitaeun*, hij is begeerig naar; *kahartieun*, hij verstaat het, hij heeft begrepen; *kadeuleueun*, hij ziet het, hij heeft het gezien.

2°. is het veel in gebruik bij *benamingen van ziekten* of *ongesteldheden* of *plagen*, waar het dan aanduidt een *behebtheid met hetgeen*, of *een lijden aan hetgeen het stamwoord beteekent.* Hierbij moet evenwel opgemerkt worden, dat in den vorm weinig regelmatigheid heerscht. Niet alleen toch dat van vele dergelijke benamingen het stamwoord niet meer in gebruik is, maar ook wordt bij 't eene woord het aanh. zonder meer aan 't stamwoord gehecht, terwijl bij 't andere de begin-medeklinker met zijn klinker herhaald wordt, waarbij dan vaak plaats heeft wat ook vroeger bij soortgelijke vormen werd opgemerkt (§ 19 Aanm., § 21 Aanm., § 76, 1°), dat de herhaalde klank nog een *ng* achter zich neemt. Voorb. zijn: *tjatjingeun*, aan de wormen lijden, v. *tjatjing*, worm; *gondongeun*, een opzetting van de oorklier, (*gondong*, ongebr.); *sisidoeeun*, de hik hebben, (*sidoe*, ongebr.); *sasabrangeun*, brandig om den mond, v. *sabrang*, roode peper; *oeoeseupeun*, keelpijn, keelontsteking hebben, (*oeseup*, ongebr.); *totoaeun*, uitslag in de hoeken van den mond hebben, (*toa*, ongebr.); *singsireumeun*, verkleumd, verstijfd van koude, (v. *sireum?*); *djeungdjeuriheun*, aan opstopping van de

urine lijden, (v. *djeurih?); langlajeuseun*, kommer en gebrek lijden, honger lijden, (v. *lajeus?)*. En in overeenstemming hiermede duidt het ook aan een toestand, waarin iemand verkeert of geraakt is tegen of onafhankelijk van zijn wil, door van buiten komenden invloed, of ten gevolge van een door iets buiten bij hem te weeg gebrachte gewaarwording; bv.: *hookeun*, verwonderd-, verbaasd-, verslagen staan kijken of naar iets staren, (*hook*, ongebr.); *hareugeueun* en *hareungeuheun*, verbaasd naar iets staren, (stamw. onbek.); *djeungdjeueungeun*, iets of iemand dien men gezien heeft al maar voor oogen hebben, (*djeueung*, stamw. v. *njeueung*, zien); *kadeungdeuleueun*, id., (v. *deuleu*, stamw. v. *neuleu*, zien); *djĕdjĕraeun*, vreesachtig-, bang zijn, (stamw. onbek.); *singsijeuneun*, id., tengevolge van vreesaanjaging, (*njingsijeunan*, bang maken, vrees aanjagen, v. *sijeun*, bang, bang zijn); *leungiteun*, iets verloren hebben, missen tengevolge van verlies, (v. *leungit*, verloren; verloren zijn); *tinggaleun*, achter blijven, z. a. van iemand die niet meê kan, niet met de anderen vooruit kan; *katinggaleun*, achter gelaten, door vergeten of andere toevallige omstandigheden, (beide van *tinggal*, achterblijven, overblijven). Hieronder behoort ook *pipiloeeun*, meegaan, meedoen, zonder zelf een doel te hebben. — Zoo ook de bijw. van plaats, die door dit aanh. de beteekenis krijgen van voorzetsels, z. a. *handapeun*, onder, (v. *handap*, beneden, laag); *loehoereun*, boven, (v. *loehoer*, hoog, op); of met 't voorz. *di*: *di loehoereun*, *di handapeun;* met 't voorz. *ka*, naar, beteekent het dat iets ergens onder of boven gebracht wordt; met 't voorv. *sa* wordt het van personen gebezigd, bv.: *saloehoereun*, boven zijn, hooger zijn, 't zij in leeftijd of in rang, en *sahandapeun*, lager zijn, evenzoo in leeftijd of in rang. — Bij de benamingen der windstreken: noord, oost, *kaler*, *wetan*, enz., bet. het: noordelijk, (*kalereun*), oostelijk, (*wetaneun*) enz. van iets.

3°. bezigt men het in *samengestelde uitdrukkingen*, die als spreekwijzen (*babasan*) in gebruik zijn, in de beteekenis dat het voorwerp door het eerste woord aangeduid, wordt gezegd de eigenschap te bezitten van het voorwerp door het tweede woord aangeduid, of ook wel dat de handeling of toestand door het eerste woord uitgedrukt, plaats heeft zóó als ten opzichte van het voorwerp door het laatste woord aangewezen. In 't eerste geval zijn beide woorden substantieven, in het laatste geval is 't eerste een zegwoord, het tweede een substantief. Voorb. zijn: *tikoro-kotokeun*, een strot hebben als een kip, van iemand die alles naar binnen slokt wat hem maar voor den mond komt; *tjeuli-lentaheun*, een oor hebben als een

bloedzuiger, — hooren naar alles wat de lieden zeggen; *awak-sampajaneun*, een lijf hebben als een koord waarop men kleêren enz. hangt, = ons: een bedelaarslijf hebben, waaraan alles past; — *tinggar-kalongeun*, schieten als op een *kalong* (vliegende hond), vergeefsch werk doen, z. a. een ondeugend kind, waaraan niets te verbeteren is, vermanen, = ons, 't is den moriaan gewasschen; *sorejang-monjeteun*, om en om kijken als een aap; *pinggĕs-haroepateun*, breken als een *haroepat*, (de zoogenaamde arènpen), spoedig boos worden; — *tamplok-batjoteun*, zijn geld of goed verkwisten of verspillen, zoo maar uitstorten, weggeven aan wie 't maar vraagt, (v. *tamplok*, omkantelen, v. een voorwerp met iets vloeibaars gevuld, waarbij de geheele inhoud uitgestort wordt, en *batjot*, k. p., = *soengoet*, mond; *sok reja batjot*, = *sok reja omong*.

4°. Andere beteekenissen zijn: 1°. *voor;* bv.: *sapoèeun*, voor één dag, voor één dag genoeg, in één dag op te gebruiken, (v. *poè*, dag); *saharitaeun*, voor dien stond, (v. *harita*, te dier stond, op dat zelfde oogenblik); *keur tiloe poèeun*, voor drie dagen, om in drie dagen op te gebruiken, of voor drie dagen genoeg. — 2°. *zooveel maal de grootte van iets als door het telwoord aangewezen wordt;* bv.: *ari aloen-aloen noe panggĕdena di gambir, kira sapoeloeh aloen-aloeneun Tjiandjoer dihidjikeun*, de grootste *aloen-aloen* (op Batavia) is op 't (is het) koningsplein, naar ik denk zoo groot als tien *aloen-aloen's* van Tjiandjoer aan elkaar gevoegd; *tiloe poelo-djawaeun*, drie maal zoo groot als 't eiland Djawa. — 3°. *bij;* met herhaling; bv.: *saeutik-eutikeun*, bij kleine beetjes, ook nu en dan, en van dit en dat een beetje, (v. *saeutik*, een beetje); *sakeudeung-keudeungeun*, bij oogenblikken; terwijl *sakeudeung-sakeudeung* elk oogenblik beteekent, (v. *sakeudeung*, een oogenblik). — Eenvoudige herhalingen met *eun* kunnen gebracht worden onder § 73, bv.: *arĕp-arĕpeun*, waar op te hopen is, iets waarop men hopen kan, *boro-boroeun*, iets of iemand om naar toe te gaan, enz.

INHOUD.

Stanford University Libraries
3 6105 012 144 908

